

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**GHID PRIVIND ART. 6
DIN CONVENȚIE**

**DREPTUL LA UN PROCES
ECHITABIL**

(LATURA PENALĂ)

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

Editorii sau organizațiile care doresc să traducă și/sau să reproducă în întregime sau parțial acest raport, în format tipărit sau electronic (Web) se vor adresa către publishing@echr.coe.int pentru a fi primi detalii despre modalitățile de autorizare.

© Consiliul Europei/Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 2014

Ghidul poate fi descărcat de la următoarea adresă: www.echr.coe.int (Jurisprudence – Analyse jurisprudentielle – Guides sur la jurisprudence).

Ghidul a fost elaborat de Divizia Cercetare și nu obligă Curtea. Textul a fost finalizat la 31 decembrie 2013.

Prezenta traducere este publicată cu acordul Consiliului Europei și al Curții Europene a Drepturilor Omului și reprezintă responsabilitatea exclusivă a Institutului European din România.

Pentru a obține noi informații despre publicațiile Curții, vă rugăm să accesați contul nostru Twitter la adresa: <https://twitter.com/echrpublication>.

CUPRINS

Introducere.....	6
I. Domeniu de aplicare: noțiunea „acuzație în materie penală”	7
A. Principii generale	7
B. Aplicarea principiilor generale	8
1) Proceduri disciplinare.....	8
2) Proceduri administrative, fiscale, vamale și în materia dreptului concurenței.....	9
3) Chestiuni politice	10
4) Expulzare și extrădare	10
5) Diferite etape ale procedurilor penale, proceduri conexe și căi de atac ulterioare	10
II. Garanții de ordin general	11
A. Dreptul de acces la o instanță	11
B. Cerințe de ordin instituțional.....	13
1) Noțiunea „instanță”	13
2) Instanță instituită de lege	14
3) Independență și imparțialitate	15
a) Instanță independentă	16
i. Principii generale	16
ii. Criterii de apreciere a independenței	16
b) Instanță imparțială	17
i. Criterii de apreciere a imparțialității:	17
ii. Situații în care se poate pune problema unei lipse de imparțialitate în îndeplinirea atribuțiilor judiciare	18
C. Cerințe de ordin procedural	21
1) Echitate.....	21
a) Egalitatea armelor și procedura contradictorie	21
i. Egalitatea armelor.....	21
ii. Procedură contradictorie	22
b) Motivarea hotărârilor judecătorești	23
Motivarea deciziilor juraților	23
c) Dreptul de a păstra tăcerea și de a nu se autoincrimina	24
i. Afirmarea și domeniul de aplicare.....	24
ii. Domeniu de aplicare.....	24
iii. Un drept relativ	25
d) Utilizarea de probe obținute ilegal sau cu încălcarea drepturilor Convenției.....	26
e) Provocarea	27
i. Considerente de ordin general.....	27
ii. Criteriul material al provocării.....	28
iii. Examinarea de către instanță a unui mijloc de apărare întemeiat pe existența unei provocări ..	29
f) Renunțarea la garanțiile unui proces echitabil	30
2) Publicitatea procesului	30
a) Principiul publicității	30
b) Dreptul la un proces public și de a fi prezent la proces.....	31
c) Procedura căii de atac.....	32
d) Excepții de la principiul publicității	32
e) Pronunțarea publică a hotărârilor	33
3) Termen rezonabil.....	33
a) Stabilirea duratei procedurii	33
i. Începutul curgerii termenului	34

ii. <i>Sfârșitul termenului</i>	34
b) Aprecierea termenului rezonabil	34
i. <i>Principii</i>	34
ii. <i>Criterii</i>	35
c) Câteva exemple	36
i. <i>Depășiri ale termenului rezonabil</i>	36
ii. <i>Nedepășirea termenului rezonabil</i>	36

III. GARANȚII SPECIFICE 37

A. Prezumția de nevinovăție 37

1) Sarcina probei.....	37
2) Prezumții de fapt și de drept.....	37
3) Sfera de aplicare a art. 6 § 2.....	38
a) În materie penală.....	38
b) Proceduri ulterioare.....	38
4) Declarații prejudiciabile.....	39
5) Declarațiile autorităților judiciare.....	40
6) Declarațiile funcționarilor publici.....	40
7) Campanie de presă negativă.....	40
8) Sancțiuni pentru necomunicarea unor informații.....	41

B. Art. 6 § 3: dreptul la apărare 41

1) Art. 6 § 3 lit. a).....	42
a) Considerente de ordin general.....	42
b) Informații privind acuzația.....	42
c) Reîncadrarea juridică a acuzației.....	43
d) Detalii.....	43
e) Celeritate.....	43
f) Limba.....	44
2. Art. 6 § 3 lit. b).....	44
a) Considerente de ordin general.....	44
b) Termen adecvat.....	44
c) Înlesnirile necesare.....	45
i) <i>Accesul la probe</i>	45
ii) <i>Consultarea unui avocat</i>	46
3. Art. 6 § 3 lit. c): dreptul de a se apăra singur sau prin intermediul unui avocat.....	46
a) Domeniul de aplicare.....	47
b) Dreptul de a se apăra singur.....	47
c) Asistență juridică.....	48
d) Asistență judiciară.....	49
e) Asistență judiciară concretă și efectivă.....	50
4. Art. 6 § 3 lit. d).....	50
a) Sensul autonom al noțiunii de „martor”.....	51
b) Dreptul de a interoga și de a solicita audierea martorilor.....	51
i) <i>Principii generale</i>	51
ii) <i>Obligația de a face un efort rezonabil pentru a obține prezentarea unui martor</i>	51
iii) <i>Obligația de motivare a refuzului de a audia un martor</i>	52
iv) <i>Invocarea unor depoziții făcute în afara instanței</i>	52
v) <i>Martori anonimi</i>	53
vi) <i>Martori în cauze de agresiune sexuală</i>	53
vii) <i>Avantaje oferite martorilor în schimbul declarațiilor</i>	54
viii) <i>Mărturii indirecte</i>	54
ix) <i>Dreptul de a cita martori pentru apărare</i>	54
5. Art. 6 § 3 lit. e).....	55
a) „Dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere”.....	55
b) Elemente protejate ale procesului penal.....	55

c) Asistență „gratuită”	56
d) Condiții de interpretare	56
e) Obligații pozitive	56
IV. EFECTUL EXTRATERITORIAL AL ART. 6.....	57
A) Denegare flagrantă de justiție	57
B) „Riscul real” – gradul și sarcina probei	58
LISTA CAUZELOR CITATE.....	59

Introducere

Art. 6 – Dreptul la un proces echitabil

1. „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî [...] asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță, atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.

2. Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită.

3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

a) să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, despre natura și cauza acuzației aduse împotriva sa;

b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;

c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;

d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;

e) să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.”

1. Prezentul ghid dorește să ofere practicienilor dreptului informații privind cele mai importante hotărâri în materie pronunțate de Curtea de la Strasbourg, din momentul creării sale până în prezent. Ghidul prezintă așadar principiile-cheie care decurg din jurisprudența Curții, precum și precedentele relevante. Jurisprudența citată este selectivă: se referă la hotărâri și decizii esențiale, importante și recente¹.

2. În realitate hotărârile Curții nu sunt destinate doar soluționării cauzelor în care a fost sesizată, ci, în sens mai larg, pentru a clarifica, proteja și dezvolta normele Convenției și astfel pentru a contribui la respectarea, de către state, a angajamentelor pe care și le-au asumat în calitate de părți contractante (*Irlanda împotriva Regatului Unit*, pct. 154). Sistemul instituit de Convenție are așadar ca scop să soluționeze, în interesul public, probleme care țin de ordinea publică, ridicând standardele de protecție a drepturilor omului și extinzând jurisprudența din acest domeniu la întreaga comunitate a statelor care sunt părți ale Convenției [*Konstantin Markin împotriva Rusiei* (MC), pct. 89].

¹. Legăturile către hotărâri și decizii fac trimitere la textul original, în limba engleză sau franceză (cele două limbi oficiale ale Curții). Cititorul este invitat să consulte baza de date HUDOC privind jurisprudența Curții, care oferă acces la hotărâri și decizii în limba engleză și/sau franceză și la traduceri în aproximativ alte douăzeci de limbi.

I. Domeniu de aplicare: noțiunea „acuzatie în materie penală”

Art. 6 § 1. – Dreptul la un proces echitabil

„1. Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil [...] a cauzei sale, de către o instanță [...], care va hotărî [...] asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. [...]”

A. Principii generale

3. Conceptul „acuzatie în materie penală” are o semnificație „**autonomă**”, independentă de clasificările utilizate de sistemele juridice naționale ale statelor membre (*Adolf împotriva Austriei*, pct. 30).

4. Conceptul „**acuzatie**” trebuie înțeles în sensul Convenției. Acesta poate fi așadar definit drept „*notificarea oficială, din partea autorității competente, privind suspiciunea referitoare la comiterea unei infracțiuni*”, definiție care depinde, de asemenea, de existența sau absența unor „*repercusiuni importante asupra situației [suspectului]*” (a se vedea, cu titlu de exemplu, *Deweer împotriva Belgiei*, pct. 42 și 46, și *Eckle împotriva Germaniei*, pct. 73). Astfel, Curtea a decis că o persoană reținută și obligată să depună jurământ înainte de a fi interogată ca martor făcea deja obiectul unei „*acuzații în materie penală*” și beneficia de dreptul la tăcere (*Brusco împotriva Franței*, pct. 46-50).

5. În ceea ce privește noțiunea autonomă „*penal*”, Convenția nu se opune orientării către „*depenalizare*” în cadrul statelor contractante. Cu toate acestea, infracțiunile încadrate printre infracțiunile „*reglementare*” în urma depenalizării pot intra sub incidența noțiunii autonome de infracțiune „*penală*”. A lăsa statelor puterea de a exclude aceste infracțiuni ar putea conduce la rezultate incompatibile cu obiectul și scopul Convenției (*Öztürk împotriva Germaniei*, pct. 49).

6. Punctul de plecare în examinarea aplicabilității laturii penale a art. 6 din Convenție rezidă în criteriile enunțate în hotărârea *Engel și alții împotriva Țărilor de Jos*, pct. 82-83:

- 1) calificarea în dreptul intern;
- 2) natura infracțiunii;
- 3) gravitatea pedepsei pe care persoana în cauză riscă să o primească.

7. **Primul** criteriu are o pondere relativă și nu servește decât ca punct de plecare. Ceea ce este decisiv este dacă dreptul intern încadrează sau nu o faptă prevăzută de legea penală ca infracțiune. În lipsa unei astfel de încadrări, Curtea va lua în considerare ceea ce se află dincolo de clasificarea națională, examinând realitatea substanțială a procedurii respective.

8. Pentru examinarea celui de-al **doilea** criteriu, care este considerat ca fiind mai important [*Jussila împotriva Finlandei* (MC), pct. 38], următorii factori pot fi luați în considerare:

- clarificarea aspectului dacă norma juridică în cauză se adresează exclusiv unui grup specific sau se impune tuturor prin natura ei (*Bendenoun împotriva Franței*, pct. 47);
- clarificarea aspectului dacă procedura este declanșată de o autoritate publică în temeiul unor atribuții legale de execuție [*Benham împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 56];
- clarificarea aspectului dacă norma juridică are o funcție represivă sau disuasivă (*Öztürk împotriva Germaniei*, pct. 53; *Bendenoun împotriva Franței*, pct. 47);
- clarificarea aspectului dacă o condamnare la orice tip de pedeapsă depinde de constatarea vinovăției (*Benham împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 56);
- modul în care proceduri comparabile sunt clasificate în alte state membre ale Consiliului European (*Öztürk împotriva Germaniei*, pct. 53).

9. Al **treilea** criteriu este determinat prin referire la pedeapsa maximă posibilă prevăzută de legislația aplicabilă (*Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, pct. 72; *Demicoli împotriva Maltei*, pct. 34).

10. Al doilea și al treilea criteriu, enunțate în hotărârea *Engel și alții împotriva Țărilor de Jos*, sunt alternative și nu neapărat cumulative: pentru ca art. 6 să fie aplicabil este suficient ca infracțiunea în cauză să fie, prin natura ei, considerată ca fiind „penală” din punct de vedere al Convenției sau ca infracțiunea să facă persoană pasibilă de o sancțiune care, prin natura ei și prin gradul de gravitate, intră, în general, în sfera „penală” (*Öztürk împotriva Germaniei*, pct. 54, și *Lutz împotriva Germaniei*, pct. 55). Faptul că o infracțiune nu este pedepsită cu închisoarea nu este decisiv în sine, deoarece caracterul relativ diminuat nu poate elibera o infracțiune de caracterul ei penal intrinsec (*Öztürk împotriva Germaniei*, pct. 53, și *Nicoleta Gheorghe împotriva României*, pct. 26).

O abordare cumulativă poate totuși fi adoptată atunci când o analiză distinctă a fiecărui criteriu nu permite să se ajungă la o concluzie clară cu privire la existența unei acuzații în materie penală (*Bendenoun împotriva Franței*, pct. 47).

11. Utilizând expresiile „acuzație în materie penală” și „acuzat de o infracțiune”, cele **trei** paragrafe ale art. 6 se referă la situații identice. Prin urmare, criteriul privind aplicabilitatea art. 6 sub latura sa penală este același pentru cele trei paragrafe.

B. Aplicarea principiilor generale

1) Proceduri disciplinare

12. Infracțiunile la disciplina militară, care implică trimiterea într-o unitate disciplinară pentru o perioadă de câteva luni, intră sub incidența aspectului penal al art. 6 din Convenție (*Engel și alții împotriva Țărilor de Jos*, pct. 85). În schimb, pedepsele militare cu privire de libertate timp de două zile au fost considerate având o durată prea scurtă pentru a intra în sfera „dreptului penal” (*ibidem*).

13. În ceea ce privește procedurile în materie de disciplină profesională, aspectul rămâne deschis, deoarece Curtea a considerat inutil să se pronunțe în domeniu, concluzionând că procedura intră sub incidența sferei civile (*Albert și Le Compte împotriva Belgiei*, pct. 30). În ceea ce privește procedura disciplinară care a dus la pensionarea din oficiu a unui funcționar, Curtea nu i-a recunoscut caracterul „penal” în sensul art. 6, în măsura în care autoritățile și-au menținut decizia într-un domeniu pur administrativ [*Moulet împotriva Franței* (dec.)]. Aceasta a exclus, de asemenea, din sfera aspectului penal al art. 6 un litigiu legat de concedierea unui ofițer din cadrul armatei pentru acte de indisciplină [*Suküt împotriva Turciei* (dec.)].

14. Ținând „seama în mod corespunzător” de condițiile din penitenciar și de regimul disciplinar special din închisori, art. 6 este aplicabil **infracțiunilor de disciplină a penitenciarelor**, având în vedere natura acuzațiilor, precum și natura și gravitatea pedepselor [patruzeci de zile de detenție suplimentară, respectiv șapte zile de detenție în cauza *Ezeh și Connors împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 82; a se vedea, *a contrario*, *Štitić împotriva Croației*, pct. 51-63]. Cu toate acestea, contenciosul penitenciar ca atare nu intră, în principiu, în sfera laturii penale a art. 6 [*Boulois împotriva Luxemburgului* (MC), pct. 85]. Astfel, de exemplu, plasarea unui deținut într-un sector cu un nivel ridicat de supraveghere nu are legătură cu temeinicia unei acuzații în materie penală; accesul la o instanță pentru contestarea unei astfel de măsuri și restricțiile care ar putea-o însoți trebuie analizate din perspectiva aspectului civil al art. 6 § 1 [*Enea împotriva Italiei* (MC), pct. 98].

15. Măsurile dispuse de o instanță în temeiul normelor care sancționează comportamentele neadecvate în cursul ședinței de judecată (sfidarea instanței) sunt considerate ca nefăcând parte din sfera de aplicare a art. 6, deoarece aparțin mai degrabă de sfera exercitării

competențelor disciplinare (*Ravnsborg împotriva Suediei*, pct. 34; *Putz împotriva Austriei*, pct. 33-37). Cu toate acestea, natura infracțiunii și severitatea pedepsei aplicate pot duce la aplicarea art. 6 în cazul unei condamnări pentru ultraj adus instanței, clasificată potrivit dreptului intern în categoria condamnărilor penale [*Kyprianou împotriva Ciprului* (MC), pct. 61-64, unde referirea se face la o pedeapsă de cinci zile de închisoare].

16. În ceea ce privește ultrajul adus Parlamentului, Curtea a stabilit o distincție între atribuțiile unui organ legislativ de a adopta propriile proceduri în materie de atingeri aduse privilegiilor membrilor săi, pe de o parte, și competența extinsă de a sancționa terții pentru fapte comise altundeva, pe de altă parte. Cele dintâi pot fi considerate competențe disciplinare prin natura lor, în timp ce Curtea le consideră pe cele din urmă ca fiind competențe de natură penală, ținând seama de aplicarea generală și de severitatea pedepsei eventuale care ar putea fi aplicată (pedeapsa cu închisoarea pe o durată de cel mult 60 de zile, precum și amendă, în cauza *Demicoli împotriva Maltei*, pct. 32).

2) Proceduri administrative, fiscale, vamale și în materia dreptului concurenței

17. Următoarele infracțiuni administrative pot intra sub incidența aspectului penal al art. 6:

- infracțiuni privind circulația pe drumurile publice, pedepsite cu amenda, restricții privind permisul de conducere, precum aplicarea unor puncte de penalizare sau suspendarea sau anularea permisului de conducere (*Lutz împotriva Germaniei*, pct. 182, *Schmautzer împotriva Austriei*, *Malige împotriva Franței*);
- contravenții pentru litigii de vecinătate sau tulburarea ordinii publice (*Lauko împotriva Slovaciei*; *Nicoleta Gheorghe împotriva României*, pct. 25-26);
- infracțiuni privind regimul de securitate socială (lipsa declarației de angajare, în ciuda amenzii reduse prevăzute, *Hüseyin Turan împotriva Turciei*, pct. 18-21).
- infracțiunea administrativă de promovare și difuzare materiale care susțin ura etnică, sancționată cu avertisment administrativ și confiscarea publicației în cauză (*Balsytė-Lideikiene împotriva Lituaniei*, pct. 61).

18. S-a considerat că art. 6 este aplicabil procedurilor privind majorările de impozit sau altor penalități fiscale, pe baza următoarelor elemente:

- 1) legea care instituia sancțiuni se aplica tuturor cetățenilor în calitate de contribuabili;
- 2) majorarea nu avea ca scop să constituie o reparație pecuniară a prejudiciului cauzat ci, în esență, să sancționeze pentru a preveni repetarea infracțiunii;
- 3) majorarea a fost impusă în temeiul unei norme generale al cărei scop era atât disuasiv, cât și represiv;
- 4) majorarea era una de ordin considerabil [*Bendenoun împotriva Franței*; a contrario, a se vedea dobânda pentru întârziere în cauza *Mieg de Boofzheim împotriva Franței* (dec.)].

Natura penală a infracțiunii poate fi suficientă pentru ca art. 6 să fie aplicabil, în ciuda valorii scăzute a majorării impozitului [10% din datoria fiscală recuperată, în cauza *Jussila împotriva Finlandei* (MC), pct. 38].

19. Sub aspect penal, art. 6 a fost considerat aplicabil dreptului vamal (*Salabiaku împotriva Franței*), pedepselor aplicate de o instanță competentă în materie de disciplină bugetară și financiară (*Guisset împotriva Franței*), precum și anumitor autorități administrative competente în drept economic, drept financiar și dreptul concurenței [*Lilly împotriva Franței* (dec.), *Dubus S.A. împotriva Franței*; *A. Menarini Diagnostics SRL împotriva Italiei*].

3) Chestiuni politice

20. Art. 6 a fost considerat inaplicabil, sub aspect penal, în proceduri privind sancțiuni electorale (*Pierre-Bloch împotriva Franței*, pct. 53-60), la dizolvarea partidelor politice [*Refah Partisi (Partidul Prosperității) și alții împotriva Turciei* (dec.)], la comisii de anchetă parlamentară [*Montera împotriva Italiei* (dec.)] și unei proceduri de destituire a Președintelui Republicii pentru încălcarea gravă a Constituției [*Paksas împotriva Lituaniei* (MC), pct. 66-67].

21. În ceea ce privește **procedura de lustrare**, Curtea a concluzionat că predominanța aspectelor cu conotații penale (natura infracțiunii – falsă declarație de lustrare – natura și gravitatea pedepsei – interdicția de exercitare a anumitor profesii pentru o perioadă lungă) poate plasa aceste proceduri sub incidența laturii penale a art. 6 din Convenție [*Matyjek împotriva Poloniei* (dec.); *a contrario*, a se vedea *Sidabras și Dziutas împotriva Lituaniei* (dec.)].

4) Expulzare și extrădare

22. Procedurile legate de expulzarea străinilor nu intră sub incidența laturii penale a art. 6, în ciuda faptului că acestea pot fi inițiate în cadrul unor procese penale [*Maaouia împotriva Franței* (MC), pct. 39]. Aceeași abordare exclusivă se aplică procedurilor de extrădare [*Penafiel Salgado împotriva Spaniei* (dec.)] sau procedurilor privind mandatul de arestare european [*Monedero Angora împotriva Spaniei* (dec.)].

23. Pe altă parte însă, înlocuirea unei pedepse cu închisoarea cu o expulzare asociată cu interzicerea intrării pe teritoriul țării pe o durată de zece ani poate fi considerată o pedeapsă de același tip cu cea stabilită în momentul condamnării inițiale (*Gurguchiani împotriva Spaniei*, pct. 40 și 47-48).

5) Diferite etape ale procedurilor penale, proceduri conexe și căi de atac ulterioare

24. Măsurile adoptate pentru a împiedica tulburările sau actele infracționale nu sunt acoperite de garanțiile oferite de art. 6 [supravegherea specială a poliției, *Raimondo împotriva Italiei*, pct. 43; sau avertismentul acordat de poliție unui minor care a comis atentate la pudoare asupra unor fete din școala sa, *R. împotriva Regatului Unit* (dec.)].

25. În ceea ce privește faza prealabilă procesului (ancheta, instrumentarea cazului), Curtea consideră procedurile penale ca un întreg. În consecință, anumite condiții impuse de art. 6, precum termenul rezonabil sau dreptul la apărare, pot fi de asemenea relevante la acest stadiu al procedurii, în măsura în care echitatea procesului poate fi grav încălcată prin nerespectarea inițială a acestor condiții impuse (*Imbrioscia împotriva Elveției*, pct. 36). Dacă judecătorul de instrucție nu a fost chemat să se pronunțe cu privire la temeinicia unei „*acuzății în materie penală*”, actele pe care le îndeplinește au o influență directă asupra desfășurării și echității procedurii ulterioare, inclusiv asupra procesului propriu-zis. Prin urmare, art. 6 § 1 poate fi considerat aplicabil procedurii de instrumentare a cazului desfășurate de un judecător de instrucție, chiar dacă e posibil ca anumite garanții procedurale prevăzute de art. 6 § 1 să nu se aplice (*Vera Fernández-Huidobro împotriva Spaniei*, pct. 108-114).

26. Art. 6 § 1 se aplică de la un capăt al altul al procedurii în vederea stabilirii temeiniciei oricărei „*acuzății în materie penală*”, inclusiv în faza de individualizare a pedepsei (de exemplu, procedurile de confiscare care permit instanțelor naționale să stabilească quantumul la care trebuia fixată decizia de confiscare, în cauza *Phillips împotriva Regatului Unit*, pct. 39). Art. 6 este aplicabil, de asemenea, pe latura penală, unui proces care implică demolarea unei case construite fără autorizație, măsura demolării putând fi calificată ca

„pedeapsă” în sensul Convenției (*Hamer împotriva Belgiei*, pct. 60). Totuși, acesta nu se aplică unei proceduri care are ca obiect modificarea condamnării inițiale cu noul Cod penal mai favorabil (*Nurmagomedov împotriva Rusiei*, pct. 50).

27. Procedurile privind executarea pedepselor – precum procedura solicitării amnistiei [*Montcornet de Caumont împotriva Franței* (dec.)], procedura de liberare condiționată [*A. împotriva Austriei*, (dec.)], procedurile de transfer în temeiul Convenției privind transferul persoanelor condamnate [*Szabó împotriva Suediei* (dec.)], dar a se vedea, *a contrario*, *Buijen împotriva Germaniei*, pct. 40-45, ținând seama de particularitățile cauzei] – sau procedura de *exequatur* privind o decizie de confiscare pronunțată de o instanță străină [*Saccoccia împotriva Austriei* (dec.)] nu intră sub incidența sferei penale de aplicare a art. 6.

28. În principiu, măsurile de confiscare care aduc atingere drepturilor de proprietate ale unor terți, în absența unei proceduri penale împotriva acestora din urmă, nu sunt echivalente cu „stabilirea temeiniciei unei acuzații în materie penală” (*Air Canada împotriva Regatului Unit*, pct. 54, în ceea ce privește sechestrarea unui avion; *AGOSI împotriva Regatului Unit*, pct. 65-66, în ceea ce privește confiscarea unor monede de aur). Aceste măsuri intră mai degrabă sub incidența laturii civile a art. 6 (*Silickienė împotriva Lituaniei*, pct. 45-46).

29. Garanțiile oferite de art. 6 se aplică, în principiu, recursului în casație [*Meftah și alții împotriva Franței* (MC), pct. 40] și procedurilor constituționale [*Gast și Popp împotriva Germaniei*, pct. 65-66; *Caldas Ramirez de Arrellano împotriva Spaniei* (dec.)] atunci când aceste instanțe reprezintă o etapă ulterioară a procedurii penale corespunzătoare și atunci când rezultatele lor pot fi decisive pentru persoanele condamnate.

30. În sfârșit, art. 6 nu se aplică unei proceduri care vizează redeschiderea unui proces, deoarece persoana care solicită acest lucru, odată ce condamnarea sa rămâne definitivă, nu este „acuzată de o infracțiune” în sensul respectivului articol [*Fischer împotriva Austriei* (dec.)]. Doar noile proceduri, după autorizarea redeschiderii procesului, pot fi considerate ca determinante la stabilirea temeiniciei unei acuzații în materie penală (*Löffler împotriva Austriei*, pct. 18-19). În același sens, art. 6 nu se aplică unei cereri de redeschidere a unei proceduri penale în urma constatării unei încălcări de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului [*Öcalan împotriva Turciei* (dec.)]. Cu toate acestea, procedurile de revizuire care implică modificarea unei decizii pronunțate în ultimă instanță intră sub incidența laturii penale a art. 6 (*Vanyan împotriva Rusiei*, pct. 58).

II. Garanții de ordin general

Art. 6 § 1

„Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil [...] a cauzei sale, de către o instanță [...] instituită de lege, care va hotărî [...] asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa.”

A. Dreptul de acces la o instanță

31. „Dreptul de acces la o instanță” nu este un drept absolut, nici în materie penală, nici în materie civilă. El se pretează la limitări implicite [*Deweer împotriva Belgiei*, pct. 49; a se vedea, de asemenea, *Kart împotriva Turciei* (MC), pct. 67].

32. Totuși, aceste limitări nu-i pot restrânge exercitarea într-o asemenea manieră sau până la un punct încât să fie afectat în însăși esența sa. Limitările trebuie să aibă un scop legitim și este necesar să existe un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele folosite și scopul vizat [*Guérin împotriva Franței* (MC), pct. 37, și *Omar împotriva Franței* (MC), pct. 34, care citează cauze de referință în materie civilă].

33. Limitările dreptului de acces la o instanță pot rezulta din:

Imunitatea parlamentară: Garanțiile oferite de imunitatea parlamentară în cele două aspecte ale sale (lipsa de răspundere și inviolabilitatea), derivă din aceeași necesitate, și anume cea a asigurării independenței Parlamentului în îndeplinirea misiunii sale. Or, nu există nici o îndoială că inviolabilitatea contribuie la a asigura această independență deplină, prin prevenirea oricărei posibilități de a începe urmărirea penală inspirată de intenția de a afecta activitatea politică a deputatului, protejând astfel opoziția de presiuni sau abuzuri din partea majorității [*Kart împotriva Turciei* (MC), pct. 90, care citează cauze de referință în materie civilă]. În plus, procesele penale împotriva unui parlamentar pot afecta funcționarea grupului din care aparține persoana în cauză și pot perturba desfășurarea normală a activităților parlamentare. Acest regim al imunității, care reprezintă o derogare de la dreptul comun, poate fi considerat ca urmărind un scop legitim (*ibidem*, pct. 91).

34. Cu toate acestea, este imposibil, fără a ține cont de circumstanțele cauzei, ca din constatarea legitimității imunității parlamentare să rezulte o prezumție de conformitate a acesteia cu Convenția. Trebuie să se analizeze dacă inviolabilitatea parlamentară nu restrânge accesul la instanță într-o asemenea măsură încât acest drept să fie afectat în însăși esența sa. Controlul proporționalității impune luarea în considerare a echilibrului just care trebuie menținut între interesul general, cel de menținere a integrității Parlamentului, și interesul individual al reclamantului, care ar dori să-i fie ridicată imunitatea parlamentară pentru a se apăra în fața unei instanțe împotriva procedurilor penale inițiate împotriva sa. Pentru a se pronunța asupra proporționalității, Curtea trebuie să acorde o atenție deosebită întinderii inviolabilității în speță (*ibidem*, pct. 92-93). Cu cât respectiva măsură de protecție servește mai puțin integrității Parlamentului, cu atât justificarea acesteia devine mai necesară (*ibidem*, pct. 85). Astfel, de exemplu, Curtea a fost în măsură să considere că imposibilitatea pentru un parlamentar să renunțe la imunitatea sa nu a adus atingere dreptului persoanei în cauză la o instanță, în măsura în care nu reprezenta decât un obstacol procedural temporar în desfășurarea urmăririi penale, limitat la durata mandatului parlamentar (*ibidem*, pct. 111-113).

35. **Norme de procedură**, cum ar fi, de exemplu, condițiile de admisibilitate a unei căi de atac.

36. Cu toate acestea, deși dreptul de a exercita o cale de atac poate fi supus unor cerințe legale, instanțele trebuie, în aplicarea normelor de procedură, să evite un formalism excesiv care ar putea afecta echitatea procedurii (*Walchli împotriva Franței*, pct. 29). În fapt, o aplicare deosebit de riguroasă a unei norme de procedură afectează dreptul de acces la o instanță în însăși esența sa (*Labergere împotriva Franței*, pct. 23), având în special în vedere importanța căii de atac și miza acesteia pentru un reclamant condamnat la o pedeapsă grea privativă de libertate (*ibidem*, pct. 20).

37. Dreptul de acces la o instanță este de asemenea afectat în însăși esența sa prin nerespectarea procedurii, de exemplu în cazul în care un funcționar al unui minister public însărcinat cu verificarea condițiilor de admisibilitate a cererilor de scutire de plată sau a reclamațiilor pentru aplicarea unei amenzi, depășindu-și atribuțiile, s-a pronunțat cu privire la temeinicia unei reclamații, privându-i astfel pe reclamantii de dreptul ca instanța de proximitate să examineze „acuzăția” respectivă (*Josseume împotriva Franței*, pct. 32).

38. Situația este similară atunci când o decizie de inadmisibilitate a condus în mod greșit la reținerea unei garanții echivalente cu plata amenzii forfetare, având drept consecință plata amenzii și, prin urmare, încetarea acțiunii publice, ceea ce a făcut ca reclamantul să se afle în imposibilitatea de a contesta în fața unei „instanțe” pretinsa infracțiune rutieră după plata amenzii (*Célice împotriva Franței*, pct. 34).

39. Un alt exemplu: reclamantul a suferit o restrângere excesivă a dreptului său de acces la o instanță în cazul în care recursul său a fost declarat inadmisibil pe motiv de nerespectare a termenelor legale, în măsura în care nerespectarea termenelor a fost cauzată de modul defectuos în care autoritățile și-au îndeplinit obligația de a notifica hotărârea pronunțată de instanța inferioară către reclamant, care se afla în detenție și era, prin urmare, ușor de localizat (*Davran împotriva Turciei*, pct. 40-47).

40. Cerința de a executa o decizie pronunțată anterior:

În ceea ce privește inadmisibilitatea din oficiu a recursului unor petenți care au făcut obiectul unui mandat de arestare ce nu a fost pus în aplicare:

- inadmisibilitatea recursului din motive legate de sustragerea reclamantului constituie o sancțiune disproporționată, având în vedere importanța primordială pe care dreptul la apărare și principiul preeminenței dreptului le ocupă într-o societate democratică [*Poitrinol împotriva Franței*, pct. 38; a se vedea, de asemenea, *Guérin împotriva Franței* (MC), pct. 45, și *Omar împotriva Franței* (MC), pct. 42].
- inadmisibilitatea unui recurs în casație, întemeiată doar pe motivul că reclamantul nu s-a predat în vederea executării hotărârii judecătorești care constituia obiectul recursului, forțând persoana în cauză să accepte privarea de libertate care rezulta din decizia atacată, în măsura în care această decizie nu putea fi considerată definitivă, atât timp cât nu s-a pronunțat o decizie asupra recursului sau termenul recursului nu s-a depășit. Este astfel impusă reclamantului o sarcină disproporționată, afectând echilibrul care trebuie să existe între preocuparea legitimă de a asigura executarea hotărârilor judecătorești, pe de o parte, și dreptul de acces la o instanță de casație și exercitarea dreptului la apărare, pe de altă parte [*ibidem* (MC), pct. 40-41; *Guérin împotriva Franței* (MC), pct. 43].

41. Situația este similară în cazul decăderii din termenul de exercitare a unui recurs în casație prin care se sancționează nerespectarea obligației de a se preda [*Khalfaoui împotriva Franței*, pct. 46, și *Papon împotriva Franței (nr. 2)*, pct. 100].

42. În schimb, cerința plății unei garanții înainte de depunerea unei reclamații privind o amendă pentru exces de viteză, care are scopul de a împiedica utilizarea unei căi de atac dilatorii sau abuzive în materia circulației pe drumurile publice poate reprezenta o restricție legitimă și nu una disproporționată în raport cu dreptul de acces la o instanță [*Schneider împotriva Franței* (dec.)].

43. **Alte restricții** care încalcă dreptul de acces la o instanță, de exemplu, atunci când un acuzat este convins de autorități să renunțe la o cale de atac împotriva unei promisiuni false de reducere a pedepsei aplicate de către instanța de fond (*Marpa Zeeland B.V. și Metal Welding B.V. împotriva țărilor de Jos*, pct. 46-51). Sau cazul în care o instanță de apel nu l-a informat pe inculpat că are la dispoziție un nou termen pentru a-și numi un avocat pentru a formula recurs în casație, în urma refuzului avocatului numit din oficiu de a-l asista (*Kulikowski împotriva Poloniei*, pct. 70).

B. Cerințe de ordin instituțional

Art. 6 § 1 din Convenție

„Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale [...] de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege [...]”.

1) Noțiunea „instanță”

44. Un organism cu caracter disciplinar sau administrativ poate avea caracteristicile unei „instanțe” în sensul autonom pe care art. 6 îl conferă acestei noțiuni, chiar dacă nu este denumit „judecătorie”, „tribunal” sau „curte” în sistemul juridic intern. În jurisprudența Curții, o instanță este descrisă ca atare în ceea ce privește **funcțiile sale judiciare**, și anume de a se pronunța asupra unor aspecte care țin de competența sa în baza normelor de drept și după o procedură efectuată în mod corespunzător. Totodată, trebuie să îndeplinească o serie de alte cerințe: independență, în special în raport cu puterea executivă; imparțialitate; durata mandatului membrilor săi; garanții oferite de procedură, dintre care unele apar chiar în textul

art. 6 § 1 (a se vedea *Belilos împotriva Elveției*, pct. 64; *Coëme și alții împotriva Belgiei*, pct. 99; *Richert împotriva Poloniei*, pct. 43].

45. A încredința autorității administrative urmărirea penală și sancționarea infracțiunilor „penale” minore nu este contrară Convenției, cu condiția ca persoana în cauză să poată contesta orice decizie luată împotriva sa în fața unei instanțe care oferă garanțiile art. 6 (*Öztürk împotriva Germaniei*, pct. 56; *A. Menarini Diagnostics S.R.L. împotriva Italiei*). Prin urmare, deciziile pronunțate de orice autoritate administrativă care nu îndeplinesc condițiile prevăzute la art. 6 § 1 trebuie să fie supuse controlului ulterior din partea unui „organ judiciar cu plenitudine de jurisdicție”. Printre caracteristicile care definesc un astfel de organ se numără competența de a anula toate punctele, dacă sunt puse în discuție aspecte de fapt sau de drept, ale deciziei organului inferior (*Schmautzer împotriva Austriei*, pct. 36; *Gradinger împotriva Austriei*, pct. 44; *A. Menarini Diagnostics S.R.L. împotriva Italiei*, pct. 59). De exemplu, există instanțe administrative care exercită un control jurisdicțional în afara controlului „formal” al legalității și care presupune o analiză detaliată a oportunității și proporționalității pedepsei aplicate de autoritatea administrativă (a se vedea *A. Menarini Diagnostics S.R.L. împotriva Italiei*, pct. 63-67, în ceea ce privește amenda aplicată de o autoritate independentă de reglementare a concurenței). În mod similar, un control jurisdicțional va satisface cerințele prevăzute la art. 6 chiar dacă legea însăși este cea care stabilește cuantumul pedepsei în funcție de gravitatea infracțiunii (a se vedea *Malige împotriva Franței*, pct. 46-51, în ceea ce privește scăderea punctelor acordate deținătorului unui permis de conducere).

46. Capacitatea de a pronunța o decizie cu caracter obligatoriu, care nu poate fi modificată de o autoritate nejudiciară, este inerentă în însăși noțiunea de „instanță” (*Findlay împotriva Regatului Unit*, pct. 77).

2) Instanță instituită de lege

47. Potrivit art. 6 § 1, instanța trebuie să fie întotdeauna „instituită de lege”. Această expresie reflectă principiul statului de drept inerent oricărui sistem de protecție instituit prin Convenție și Protocoalele sale (a se vedea, de exemplu, *Jorgic împotriva Germaniei*, pct. 64; *Richert împotriva Poloniei*, pct. 41). Într-adevăr, unui organism care nu a fost instituit în conformitate cu intenția legiuitorului i-ar lipsi în mod obligatoriu legitimitatea necesară într-o societate democratică pentru a soluționa cauzele persoanelor particulare (*Lavents împotriva Letoniei*, pct. 114; *Gorguiladzé împotriva Georgiei*, pct. 6; *Kontalexis împotriva Greciei*, pct. 38).

48. „Legea” vizată de art. 6 § 1 reprezintă nu doar legislația referitoare la înființarea și competența organelor judiciare (*Lavents împotriva Letoniei*, pct. 114; *Richert împotriva Poloniei*, pct. 41; *Jorgic împotriva Germaniei*, pct. 64), ci și orice altă dispoziție de drept intern a cărei nerespectare face nelegală participarea unuia sau mai multor judecători la examinarea cauzei (*Gorguiladzé împotriva Georgiei*, pct. 68; *Pandjikidzé și alții împotriva Georgiei*, pct. 104). Expresia „instituită de lege” se referă nu doar la temeiul legal al însăși existenței „instanței”, ci și la respectarea de către instanță a normelor specifice după care se conduce (*Gorguiladzé împotriva Georgiei*, pct. 68) și alcătuirea completului de judecată în fiecare cauză (*Posokhov împotriva Rusiei*, pct. 39; *Fatullayev împotriva Azerbaidjanului*, pct. 144; *Kontalexis împotriva Greciei*, pct. 42).

49. Prin urmare, o instanță care nu are competența de a judeca procesul acuzatului în conformitate cu dispozițiile aplicabile din dreptul național nu este „instituită de lege” în sensul art. 6 § 1 (*Richert împotriva Poloniei*, pct. 41; *Jorgic împotriva Germaniei*, pct. 64).

50. Introducerea sintagmei „instituită de lege” în art. 6 § 1 „are drept scop să prevină ca organizarea sistemului judiciar [...] să nu fie lăsată la discreția puterii executive și să asigure că acest domeniu este reglementat de o lege adoptată de Parlament” (*Coëme și alții împotriva Belgiei*, pct. 98; *Richert împotriva Poloniei*, pct. 42). În țările care au un sistem de

drept codificat, organizarea sistemului judiciar nu poate fi lăsată la discreția autorităților judiciare, ceea ce nu exclude posibilitatea de a li se recunoaște o anumită putere de interpretare a legislației naționale în materie (*Coëme și alții împotriva Belgiei*, pct. 98; *Gorguiladzé împotriva Georgiei*, pct. 69).

51. Nerespectarea dispozițiilor din dreptul intern care reglementează înființarea și competența organelor judiciare de către o instanță reprezintă în principiu o încălcare a art. 6 § 1. Curtea are așadar competența să se pronunțe cu privire la respectarea normelor din dreptul intern cu privire la acest aspect. Însă, având în vedere principiul general potrivit căruia este în primul rând de competența instanțelor naționale de a interpreta legislația internă, Curtea consideră că nu trebuie pusă la îndoială evaluarea acestora în cazul unei încălcări flagrante a acestei legislații (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Coëme și alții împotriva Belgiei*, pct. 98 *in fine*, și *Lavents împotriva Letoniei*, pct. 114). Sarcina Curții se limitează așadar la a verifica dacă există motive rezonabile care să justifice faptul că autoritățile se declară competente (a se vedea, printre altele, *Jorgic împotriva Germaniei*, pct. 65).

52. Următoarele sunt exemple în care Curtea a considerat că organismul în cauză nu era o „instanță instituită prin lege”:

- curtea de casație care a judecat inculpați alții decât miniștri, pentru infracțiuni conexe celor pentru care erau trimiși în judecată aceștia din urmă, norma respectivă nefiind prevăzută în lege (*Coëme și alții împotriva Belgiei*, pct. 107-108);
- instanța compusă din doi evaluatori aleși să se pronunțe într-o anumită cauză prin încălcarea obligației legale de a trage la sorți și a perioadei maxime de activitate de două săptămâni pe an (*Posokhov împotriva Rusiei*, pct. 43);
- instanța compusă din doi asesori care continuau să judece, conform tradiției, deși legea privind judecătoria asesori fusese abrogată și nicio lege nouă nu fusese adoptată (*Pandjigidzé și alții împotriva Georgiei*, pct. 108-111);
- instanța a cărei compunere nu era conform legii, întrucât doi dintre judecători se abținuseră de la judecarea cauzei (*Lavents împotriva Letoniei*, pct. 115).

53. Curtea a considerat că instanța a fost „instituită de lege” în cazurile următoare:

- instanța germană care a judecat o persoană pentru fapte de genocid comise în Bosnia (*Jorgic împotriva Germaniei*, pct. 66-71);
- instanța specializată în materie de fapte de corupție și crimă organizată (*Fruni împotriva Slovaciei*, pct. 140).

3) Independență și imparțialitate

54. Dreptul la un proces echitabil garantat de art. 6 § 1 impune ca orice cauză să fie audiată de către o „instanță independentă și imparțială” instituită de lege. Există o legătură strânsă între noțiunile de independență și imparțialitate obiectivă. Din acest motiv, Curtea examinează adesea în solidar problema respectării acestora (*Findlay împotriva Regatului Unit*, pct. 73).

Principiile aplicabile pentru a stabili dacă o instanță poate fi considerată „independentă și imparțială” se aplică în mod similar magistraților profesioniști, asistenților și juraților (*Holm împotriva Suediei*, pct. 30).

a) Instanță independentă

i. Principii generale

55. Art. 6 § 1 impune independența față de alte puteri – și anume față de cea executivă și cea legislativă – dar și față de alte părți [*Ninn-Hansen împotriva Danemarcei* (dec.)].

56. Deși conceptul de separare a puterilor între organele politice ale statului și autoritatea judiciară tinde să obțină o importanță tot mai crescută în jurisprudența Curții, nici art. 6, nici vreo altă prevedere a Convenției nu obligă statele să respecte vreun concept teoretic constituțional referitor la limitele admise privind interacțiunea dintre acestea. Aspectul ce este necesar să fie clarificat întotdeauna este dacă, într-o anumită cauză, cerințele Convenției au fost respectate (*Henryk Urban și Ryszard Urban împotriva Poloniei*, pct. 46).

ii. Criterii de apreciere a independenței

57. Pentru a stabili dacă un organism poate fi considerat „independent”, Curtea ia în considerare criteriile următoare (*Findlay împotriva Regatului Unit*, pct. 73):

- modul de desemnare și durata mandatului membrilor săi;
- existența unei protecții împotriva presiunilor externe;
- întrebarea dacă există sau nu o aparență de independență.

α) Modul de desemnare a membrilor

58. Simpla desemnare a judecătorilor de către Parlament nu poate fi interpretată ca ridicând un semn de îndoială asupra independenței lor [*Filippini împotriva San Marino* (dec.); *Ninn-Hansen împotriva Danemarcei* (dec.)].

59. În mod similar, desemnarea judecătorilor de către executiv poate fi permisă, cu condiția ca aceștia să nu fie supuși niciunei influențe sau presiuni atunci când își exercită atribuțiile jurisdicționale (*Henryk Urban și Ryszard Urban împotriva Poloniei*, pct. 49; *Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, pct. 79).

60. Deși atribuirea unei cauze unui judecător sau unei instanțe ține de marja de apreciere de care se bucură autoritățile interne în materie, Curtea trebuie să fie convinsă că desemnarea era compatibilă cu art. 6 § 1 și în special cu cerințele de independență și imparțialitate (*Moiseyev împotriva Rusiei*, pct. 176).

β) Durata mandatului membrilor

61. Nicio durată specială a mandatului nu este considerată ca minim necesară. Inamovibilitatea judecătorilor în timpul mandatului trebuie să fie în general considerată ca un corolar al independenței acestora. Cu toate acestea, lipsa recunoașterii exprese în drept nu implică în sine lipsa independenței, din moment ce este recunoscută în fapt și sunt îndeplinite alte condiții necesare (*Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, pct. 80).

χ) Garanții împotriva presiunilor externe

62. Independența justiției presupune ca niciun judecător să nu fie supus unei influențe nejustificate, externă sau internă în raport cu magistratura. Independența judiciară internă impune ca judecătorii să nu se supună vreunei directive sau presiuni din partea colegilor sau titularilor de răspundere administrative din cadrul instanței, cum ar fi a președintelui instanței sau uneia dintre secțiile acesteia. Lipsa de garanții suficiente privind independența judecătorilor în cadrul magistraturii, în special vizavi de ierarhia acestora, poate conduce Curtea la concluzia că îndoielile pe care le are un reclamant cu privire la independența și

imparțialitatea instanței pot fi considerate ca fiind obiectiv justificate (*Parlov-Tkalčić împotriva Croației*, pct. 86; *Daktaras împotriva Lituaniei*, pct. 36; *Moiseyev împotriva Rusiei*, pct. 184).

δ) Aparența de independență

63. Pentru a stabili dacă o instanță poate fi considerată independentă astfel cum impune art. 6 § 1, aparențele pot fi, de asemenea, importante. Se pornește de la încrederea pe care instanțele unei societăți democratice trebuie să o inspire justițiabililor, pornind, în penal, de la inculpați (*Şahiner împotriva Turciei*, nr. 44).

64. Pentru a se decide dacă există un motiv îndreptățit de teamă că unei anumite jurisdicții îi lipsesc independența și imparțialitatea, punctul de vedere al acuzatului intră în discuție, dar nu poate juca un rol decisiv. Elementul decisiv constă în a stabili dacă temerile părții interesate pot fi considerate justificate în mod obiectiv (*Incal împotriva Turciei*, pct. 71). Nu se pune problema independenței atunci când Curtea consideră că un „*observator obiectiv*” nu ar identifica o sursă de îngrijorare în circumstanțele cauzei [*Clarke împotriva Regatului Unit* (dec.)].

65. Dacă în alcătuirea instanței intră persoane care se află într-o stare de subordonare de funcții și servicii față de una dintre părți, inculpații pot avea în mod legitim îndoieli față de independența acestor persoane (*Şahiner împotriva Turciei*, nr. 45).

b) Instanță imparțială

66. Art. 6 § 1 impune oricărei instanțe care intră sub incidența domeniului său de aplicare să fie imparțială. Imparțialitatea se definește, de regulă, prin lipsa oricărei prejudecăți sau atitudini părtinitoare și poate fi analizată în diverse moduri [*Kyprianou împotriva Ciprului* (MC), pct. 118; *Micallef împotriva Maltei* (MC), pct. 93].

i. Criterii de apreciere a imparțialității:

67. Curtea stabilește o distincție între:

- un demers subiectiv, și anume încercarea de a stabili convingerea personală sau interesul unui anumit judecător într-o anumită cauză;
- un demers obiectiv, și anume dacă judecătorul a oferit garanții suficiente pentru a exclude orice îndoială legitimă în această privință [*Kyprianou împotriva Ciprului* (MC), pct. 118; *Piersack împotriva Belgiei*, pct. 30, și *Grievés împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 69].

68. Granița dintre cele două noțiuni nu este totuși una ermetică întrucât nu doar comportamentul unui judecător poate, din punct de vedere al unui observator din exterior, antrena îndoieli obiectiv justificate cu privire la imparțialitatea acestuia (demersul obiectiv), ci poate face trimitere și la problema convingerii sale personale (demersul subiectiv). Așadar, aplicabilitatea unuia sau altuia dintre aceste criterii, sau a ambelor criterii, va depinde de circumstanțele speciale ale comportamentului contestat [*Kyprianou împotriva Ciprului* (MC), pct. 119 și 121].

α) Demersul subiectiv

69. În cadrul demersului subiectiv, Curtea a considerat întotdeauna că imparțialitatea personală a unui magistrat este prezumată până la proba contrariului [*Kyprianou împotriva Ciprului* (MC), pct. 119; *Hauschildt împotriva Danemarcei*, pct. 47].

70. În ceea ce privește tipul de probă impus, Curtea a încercat, de exemplu, să verifice temeinicia acuzațiilor potrivit cărora un judecător a dat dovadă de ostilitate sau, condus de

motive personale, a aranjat ca o cauză să îi fie atribuită (*De Cubber împotriva Belgiei*, pct. 25).

71. Deși este uneori dificil să se prezinte proba care ar răsturna prezumția de imparțialitate subiectivă a unui magistrat, cerința de imparțialitate obiectivă oferă o garanție suplimentară importantă. Curtea recunoaște dificultatea de a stabili existența unei încălcări a art. 6 pentru părtinire subiectivă și a recurs așadar în marea majoritate a cazurilor la demersul obiectiv [*Kyprianou împotriva Ciprului* (MC), pct. 119].

β) Demersul obiectiv

72. Demersul obiectiv, atunci când se aplică unei instanțe colegiale, înseamnă să se examineze dacă, independent de atitudinea personală a unuia dintre membrii acesteia, anumite fapte verificabile permit să i se pună la îndoială imparțialitatea (*Castillo Algar împotriva Spaniei*, pct. 45).

73. Pentru a se pronunța cu privire la existența, într-o anumită cauză, a unui motiv legitim vizând lipsa de imparțialitate a unui judecător, viziunea celui care contestă imparțialitatea intră în discuție, dar nu joacă un rol decisiv. Elementul decisiv constă în a stabili dacă temerile părții interesate pot fi considerate justificate în mod obiectiv (*Ferrantelli și Santangelo împotriva Italiei*, pct. 58; *Padovani împotriva Italiei*, pct. 27).

74. Aprecierea obiectivă se concentrează, în esență, pe legăturile ierarhice sau de alt tip dintre judecător și ceilalți actori ai procedurii care justifică în mod obiectiv îndoielile referitoare la imparțialitatea instanței și, prin urmare, nu respectă standardele Convenției privind imparțialitatea obiectivă [a se vedea *Micallef împotriva Maltei* (MC), pct. 97]. Trebuie așadar să se decidă în fiecare speță dacă natura și gradul de legătură în cauză sunt de un asemenea tip încât să denote o lipsă de imparțialitate din partea instanței (*Pullar împotriva Regatului Unit*, pct. 38).

75. În acest sens, chiar și aparențele pot avea importanță. Într-o societate democratică, instanțele trebuie să inspire încredere justițiabililor, inclusiv inculpaților. Prin urmare, trebuie recuzat orice judecător despre care există o temere legitimă privind lipsa de imparțialitate [a se vedea *Castillo Algar împotriva Spaniei*, pct. 45].

76. Trebuie să se țină seama și de considerente cu caracter organic [*Piersack împotriva Belgiei*, pct. 30 lit. d)]. Existența unor proceduri naționale care să asigure imparțialitatea, și anume a unor norme în materie de recuzare a judecătorilor, reprezintă un factor relevant. Astfel de norme exprimă preocuparea legiuitorului național de a înlătura orice îndoială rezonabilă cu privire la imparțialitatea judecătorului sau a instanței în cauză și reprezintă o încercare de a asigura imparțialitatea prin eliminarea cauzei îndoielilor în materie. În plus față de garantarea unei lipse reale a caracterului părtinitor, acestea au drept scop să elimine orice aparență de parțialitate și astfel să consolideze încrederea pe care instanțele dintr-o societate democratică trebuie să o inspire publicului [a se vedea *Micallef împotriva Maltei* (MC), pct. 99; *Mežnarić împotriva Croației*, pct. 27; *Harabin împotriva Slovaciei*, pct. 132]. Curtea va lua aceste norme în considerare atunci când evaluează dacă instanța a fost imparțială și, în special, dacă temerile reclamantului sunt justificate în mod obiectiv [a se vedea *Pfeifer și Plankl împotriva Austriei*, pct. 6; *Oberschlick împotriva Austriei*, pct. 50; și, *mutatis mutandis*, *Pescador Valero împotriva Spaniei*, pct. 24-29].

ii. Situații în care se poate pune problema unei lipse de imparțialitate în îndeplinirea atribuțiilor judiciare

77. Există două situații posibile în care se pune problema lipsei de imparțialitate în îndeplinirea atribuțiilor judiciare [*Kyprianou împotriva Ciprului* (MC), pct. 121]:

- prima este **funcțională prin natura sa** și se referă, de exemplu, la exercitarea de către aceeași persoană a unor funcții diferite în cadrul procesului judiciar sau existența unor legături ierarhice sau de alt tip între aceasta și o altă persoană în procesul respectiv.

- a doua are un **caracter personal** și are ca origine comportamentul unui judecător într-o cauză dată.

α) Situații de natură funcțională

- **Exercitarea unor diferite funcții judiciare**

78. Simplul fapt că un judecător a luat deja decizii înainte de proces, în special în ceea ce privește arestul preventiv, nu poate fi considerat ca justificând în sine temerile cu privire la imparțialitatea sa; ceea ce contează este amploarea și natura acestor decizii (*Fey împotriva Austriei*, pct. 30; *Sainte-Marie împotriva Franței*, pct. 32; *Nortier împotriva Țărilor de Jos*, pct. 33). Atunci când o decizie de menținere în detenție presupune existența unei vinovății care să fie „foarte clară”, imparțialitatea instanțelor poate da naștere la îndoieli, iar temerile reclamantului în această privință pot fi considerate justificate în mod obiectiv (*Hauschildt împotriva Danemarcei*, pct. 49-52).

79. Faptul că un judecător a figurat la un moment dat printre membrii parchetului nu constituie un motiv de temere în ceea ce privește lipsa de imparțialitate; cu toate acestea, în situația în care un judecător, după ce a ocupat în cadrul parchetului o funcție de natură a-i fi încredințat un anumit dosar spre soluționare în cadrul atribuțiilor sale, este sesizat în aceeași cauză în calitate de magistrat care se pronunță în cauză, justițiabilii au dreptul să se teamă că acesta nu oferă garanții suficiente de imparțialitate [*Piersack împotriva Belgiei*, pct. 30, lit. b) și d)].

80. Exercitarea succesivă a funcțiilor de judecător de instrucție și de judecător care se pronunță de către aceeași persoană în aceeași cauză a condus, de asemenea, Curtea să concluzioneze că imparțialitatea instanței de judecată ar putea părea discutabilă în viziunea reclamantului (*De Cubber împotriva Belgiei*, pct. 27-30).

Cu toate acestea, în cazul în care participarea judecătorului la instrumentarea cauzei a fost limitată în timp și a constat în interogarea martorilor, fără a aprecia probele și fără a trage vreo concluzie, Curtea a considerat că temerile reclamantului că instanța națională competentă ar fi lipsită de imparțialitate nu sunt justificate în mod obiectiv (*Bulut împotriva Austriei*, pct. 33-34).

81. Nu poate fi vorba de lipsă de imparțialitate în îndeplinirea atribuțiilor judiciare în cazul în care judecătorul a pronunțat deja decizii pur formale și procedurale în alte etape ale procedurii; în schimb, această problemă poate apărea dacă, în alte etape ale procedurii, judecătorul s-a pronunțat deja cu privire la vinovăția acuzatului (*Gómez de Liaño y Botella împotriva Spaniei*, pct. 67-72).

82. Simplul fapt că un judecător s-a pronunțat deja cu privire la acuzații penale similare, dar care nu au legătură sau s-a pronunțat deja în cazul unei persoane coinculpate într-un proces penal diferit nu este suficient în sine pentru fi pusă la îndoială imparțialitatea sa într-o cauză ulterioară [*Kriegisch împotriva Germaniei* (dec.); *Khodorkovskiy și Lebedev împotriva Rusiei*, pct. 544]. Cu toate acestea, situația este diferită dacă hotărârile sale anterioare includ concluzii care anticipează efectiv problema vinovăției unui acuzat trimis ulterior în judecată (*Poppe împotriva Țărilor de Jos*, pct. 26; *Schwarzenberger împotriva Germaniei*, pct. 42; *Ferrantelli și Santangelo împotriva Italiei*, pct. 59).

83. Obligația de imparțialitate nu poate fi interpretată ca impunând unei instanțe de recurs care anulează o decizie administrativă sau judecătorească să trimită cauza unei alte autorități judecătorești sau către un alt organism altfel constituit de această autoritate [*Thomann împotriva Elveției*, pct. 33; *Stow și Gai împotriva Portugaliei* (dec.)].

- **Legături ierarhice cu alții sau cu alt actor al procedurii**

- *Legături ierarhice*

84. Sesizarea instanțelor militare cu acuzații penale împotriva militarilor nu este, în principiu, incompatibilă cu dispozițiile art. 6 [*Cooper împotriva Regatului Unit* (MC),

pct. 110]. Cu toate acestea, atunci când membrii Curții Marțiale sunt ierarhic subordonați ofițerului care face convocarea și se află sub comanda acestuia, îndoielile exprimate de reclamant cu privire la independența și imparțialitatea instanței pot fi justificate în mod obiectiv (*Findlay împotriva Regatului Unit*, pct. 76; *Miller și alții împotriva Regatului Unit*, pct. 30-31).

85. Judecarea civililor de către o instanță alcătuită din membri ai forțelor armate poate crea în mod legitim temerea că instanța se va lăsa influențată în mod nejustificat de considerente partinice (*Incal împotriva Turciei*, pct. 72; *Ibrahim Ülger împotriva Turciei*, pct. 26). Chiar dacă un judecător militar nu a fost implicat, într-un proces împotriva unui civil, decât în pronunțarea unei încheieri preliminare care rămâne în vigoare privează întregul proces de aparența de a fi fost condus de o instanță independentă și imparțială [*Öcalan împotriva Turciei* (MC), pct. 115].

86. Situațiile în care o instanță militară își exercită jurisdicția în legătură cu un civil pentru fapte împotriva forțelor armate pot crea suspiciuni întemeiate cu privire la imparțialitatea obiectivă a unei astfel de instanțe. Un sistem judiciar în cadrul căruia o instanță militară judecă procesul împotriva unei persoane care nu face parte din cadrul armatei poate fi ușor perceput ca anihilând distanța necesară dintre instanță și părți într-un proces penal, chiar dacă există măsuri de protecție suficiente pentru a asigura independența acestei instanțe [*Ergin împotriva Turciei (nr. 6)*, pct. 49].

87. Faptul că instanțele militare decid asupra unor acuzații în materie penală îndreptate împotriva civililor nu poate fi considerat compatibil cu art. 6 decât în circumstanțe excepționale [*Martin împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 44].

- *Alte legături*

88. Existența unor îndoieli justificate în mod obiectiv cu privire la imparțialitatea președintelui unei instanțe de judecată a fost constatată ca urmare a faptului că soțul acesteia conducea echipa de anchetă însărcinată cu instrumentarea cazului reclamantilor (*Dorozhko și Pozharskiy împotriva Estoniei*, pct. 56-58).

89. Faptul că un membru al instanței cunoaște personal unul dintre martorii dintr-o cauză nu implică în mod necesar că respectivul membru va avea o prejudecată favorabilă față de mărturia acelei persoane. Prin urmare, este necesar să se decidă în fiecare caz dacă natura și gradul de legătură în cauză sunt de un asemenea tip încât să denote o lipsă de imparțialitate din partea instanței (*Pullar împotriva Regatului Unit*, pct. 38, în ceea ce privește prezența între jurați a unuia dintre cei doi martori-cheie ai acuzației; *Hanif și Khan împotriva Regatului Unit*, pct. 141, în ceea ce privește prezența unui polițist printre jurați).

β) Situații de natură personală

90. Autorităților judecătorești li se cere maximă discreție atunci când trebuie să se pronunțe, pentru a li se garanta imaginea de judecători imparțiali. Această discreție presupune să nu utilizeze presa, chiar și pentru a răspunde unor provocări. Acestea sunt prevăzute de imperativele superioare ale justiției și de grandoarea funcției judiciare (*Buscemi împotriva Italiei*, pct. 67; *Lavents împotriva Letoniei*, pct. 118). Astfel, în cazul în care un președintele instanței a folosit în public expresii care trădau o apreciere negativă a cauzei reclamantului înainte de a prezida organismul judiciar chemat să soluționeze cauza, declarațiile au fost de natură să justifice obiectiv temerile reclamantului cu privire la imparțialitatea sa (*Buscemi împotriva Italiei*, pct. 68; a se vedea, de asemenea, *Lavents împotriva Letoniei*, pct. 119, în care un judecător a adus critici publice apărării și s-a declarat în mod public surprins de faptul că acuzatul nu a pledat nevinovat).

91. Nu s-a constatat nicio încălcare a art. 6 ca urmare a declarațiilor făcute presei de către unii membri ai sistemului judiciar național și a unui articol publicat de Asociația Națională a Magistratilor care critica climatul politic în care a avut loc procesul, reformele legislative propuse de guvern și strategia de apărare, dar în care nu se pronunța nimeni asupra vinovăției

reclamantului. În plus, instanțele care urmau să se pronunțe cu privire la cauză erau alcătuite în totalitate din magistrați profesioniști care se bucurau de o experiență și o pregătire care le permiteau să elimine orice influență externă procesului [*Previti împotriva Italiei* (dec.), pct. 253].

C. Cerințe de ordin procedural

1) Echitate

Art. 6 § 1

„Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil [...] a cauzei sale, de către o instanță [...], care va hotărî [...] asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil [...]”

a) Egalitatea armelor și procedura contradictorie

92. Egalitatea armelor reprezintă unul dintre elementele inerente conceptului de proces echitabil. Aceasta presupune ca fiecărei părți să i se dea posibilitatea rezonabilă de a-și prezenta cauza în condiții care să nu o plaseze într-o situație net dezavantajoasă față de adversarul său (*Foucher împotriva Franței*, pct. 34; și *Bulut împotriva Austriei*; *Bobek împotriva Poloniei*, pct. 56; *Klimentyev împotriva Rusiei*, pct. 95). Egalitatea armelor există întrucât există un echilibru între părți și aplicarea acestuia atât în materie civilă, cât și penală.

93. Dreptul la o procedură contradictorie semnifică în principiu posibilitatea ca părțile să cunoască și să comenteze toate probele produse, precum și orice observații prezentate pentru a ghida decizia instanței. El este strâns legat de principiul egalității armelor și, de altfel, Curtea a concluzionat uneori încălcarea art. 6 § 1 printr-o examinare coroborată a celor două concepte.

94. Jurisprudența Curții a cunoscut o evoluție considerabilă, în special în ceea ce privește importanța acordată aparențelor și sensibilității crescute a publicului față de buna administrare a justiției (*Borgers împotriva Belgiei*, pct. 24).

95. În materie penală, art. 6 § 1 se suprapune cu garanțiile specifice ale art. 6 § 3, deși nu se limitează la drepturile minime prevăzute de acesta din urmă. De altfel, garanțiile prevăzute la art. 6 § 3 sunt, în special, elemente care se înscriu în cadrul conceptului de proces echitabil, în sensul art. 6 § 1.

i. Egalitatea armelor

96. O restrângere a dreptului la apărare a fost constatată în cauza *Borgers împotriva Belgiei*, în care reclamantul a fost împiedicat să răspundă la concluziile avocatului general din cadrul Parchetului de pe lângă Curtea de Casație și nu a primit în prealabil o copie a acestora. Inegalitatea a fost agravată de participarea avocatului general, în calitate de consultant, la deliberările înaltei instanțe.

97. Curtea a concluzionat o încălcare a art. 6 § 1 coroborată cu art. 6 § 3 într-un proces penal în care apărătorul inculpatului a trebuit să aștepte 15 de ore înainte de a-și putea pleda în cele din urmă cauza, foarte devreme, de dimineață (*Makhfi împotriva Franței*). De asemenea, a constatat o încălcare a principiului egalității armelor în fața unei instanțe supreme care se pronunța în materie penală: reclamantului, care fusese condamnat în apel și solicitase să fie prezent, nu i s-a permis să participe la o audiere preliminară ținută în camera de consiliu (*Zhuk împotriva Ucrainei*, pct. 35).

98. În schimb, un capăt de cerere întemeiat pe inegalitatea armelor a fost declarat inadmisibil pentru lipsă vădită de temeinicie într-o cauză în care reclamantul s-a plâns că procurorul era așezat pe o platformă înaltă în raport cu celelalte părți. Nu s-a considerat că acuzatul s-ar fi aflat într-o situație dezavantajoasă în ceea ce privește protecția intereselor sale (*Diriöz împotriva Turciei*, pct. 25).

99. Lipsa enunțării anumitor norme de procedură penală în legislație poate aduce atingere egalității armelor, deoarece acestea sunt menite să protejeze acuzatul împotriva oricărui abuz de autoritate și apărarea riscă în plus să aibă de suferit din cauza unor omisiuni, precum și din lipsa de claritate a acestor norme (*Coëme și alții împotriva Belgiei*, pct. 102).

100. Martorii acuzării și martorii apărării ar trebui să fie tratați pe picior de egalitate: cu toate acestea, constatarea unei încălcări depinde de întrebarea dacă martorul a avut efectiv un rol privilegiat (*Bonisch împotriva Austriei*, pct. 32, și, *a contrario*, *Brandstetter împotriva Austriei*, pct. 45).

101. Necomunicarea probelor apărării poate aduce atingere egalității armelor (precum și dreptul la o procedură contradictorie) (*Kuopila împotriva Finlandei*, pct. 38, în care apărarea nu a avut posibilitatea de a face observații asupra unui raport suplimentar al poliției).

102. De asemenea, se aduce atingere egalității armelor dacă acuzatul are acces limitat la dosar sau la alte documente de interes public (*Matyjek împotriva Poloniei*, pct. 65).

ii. Procedură contradictorie

103. Orice proces penal, inclusiv în aspectele lui procedurale, trebuie să prezinte un caracter contradictoriu și să garanteze egalitatea armelor între acuzare și apărare: acesta este unul dintre aspectele fundamentale ale dreptului la un proces echitabil. Dreptul la o procedură penală contradictorie implică, pentru acuzare ca și pentru apărare, facultatea de a lua cunoștință de observațiile sau mijloacele de probă prezentate de cealaltă parte. În plus, art. 6 § 1 impune organelor de urmărire penală să comunice apărării toate probele relevante de care dispun, fie incriminatorii, fie discriminatorii [*Rowe și Davis împotriva Regatului Unit (MC)*, pct. 60].

104. În materie penală, art. 6 § 1 se suprapune cu drepturile specifice garantate de art. 6 § 3, de exemplu, dreptul de a adresa întrebări martorilor.

105. În cazul în care apărării îi sunt ascunse probe în numele interesului public, nu este sarcina Curții să se pronunțe dacă această atitudine era absolut necesară, întrucât, în principiu, este de competența instanțelor naționale să aprecieze probele prezentate înaintea lor. Curtea examinează mai degrabă dacă procesul decizional a respectat pe cât posibil cerințele procedurii contradictorii și pe cele ale egalității armelor și dacă a fost însoțit de garanții capabile să protejeze interesele acuzatului.

106. În hotărârea *Rowe și Davis împotriva Regatului Unit (MC)*, Curtea a concluzionat încălcarea art. 6 § 1 întrucât acuzarea nu a comunicat elementele de probă în cauză instanței și a permis acestuia să se pronunțe asupra aspectului prezentării lor, privându-i astfel pe reclamantii de dreptul la un proces echitabil. Cu toate acestea, în hotărârea *Jasper împotriva Regatului Unit (MC)*, pct. 58, Curtea a concluzionat neîncălcarea art. 6 § 1 pe motiv că elementele necomunicate nu fuseseră incluse în dosarul acuzării și nu au fost niciodată prezentate în fața juraților.

107. Dreptul de a dezvălui probe relevante nu este însă absolut. Într-un proces penal, pot exista interese concurente – precum securitatea națională sau necesitatea de a proteja martori care riscă represalii, ori de a păstra secretul metodelor polițienești de investigare a încălcărilor – care trebuie puse în balanță cu drepturile acuzatului. În unele cazuri, poate fi necesar să nu se permită accesul apărării la anumite probe astfel încât să fie protejate drepturile fundamentale ale altei persoane sau să fie apărat un interes public important. Cu toate acestea, sunt permise în temeiul art. 6 § 1 doar măsurile de limitare a dreptului la apărare al acuzatului care sunt absolut necesare (*Van Mechelen și alții împotriva Țărilor de Jos*, pct. 58). De altfel, pentru ca inculpatul să beneficieze de un proces echitabil, toate dificultățile cauzate

apărării de o limitare a drepturilor sale trebuie să fie suficient compensate prin procedura urmată în fața autorităților judiciare (*Doorson împotriva Țărilor de Jos*, pct. 72; *Van Mechelen și alții împotriva Țărilor de Jos*, pct. 54).

108. În hotărârea *Edwards și Lewis împotriva Regatului Unit* (MC), avocaților reclamanților le-a fost refuzat accesul la probele aflate la dosar. Prin urmare, nu a fost posibil ca reprezentanții apărării să dezvolte pe deplin în fața instanței teza provocării. Curtea a concluzionat încălcarea art. 6 § 1 pe motiv că procedura urmată pentru a stabili aspectele legate de divulgarea probelor și caracterul flagrant nu îndeplineau cerințele necesare pentru a garanta caracterul contradictoriu al procedurii și egalitatea armelor și nu ofereau garanții care să permită protejarea în mod adecvat a intereselor acuzaților.

109. Încălcarea dreptului la o procedură contradictorie a fost, de asemenea, constatată în condițiile în care părțile nu au primit raportul judecătorului raportor, spre deosebire de avocatul general, și nici nu au putut răspunde la concluziile acestuia din urmă (*Reinhardt și Slimane-Kaid împotriva Franței*, pct. 105-106).

b) Motivarea hotărârilor judecătorești

110. Potrivit jurisprudenței sale constante care reflectă un principiu legat de buna administrare a justiției, hotărârile judecătorești trebuie să indice în mod suficient motivele pe care se întemeiază [*Papon împotriva Franței* (dec.)].

111. Scopul motivării este de a demonstra părților că au fost ascultate, contribuind astfel la o mai bună acceptare de către acestea a deciziei. În plus, în obligă pe judecător să-și întemeieze motivarea pe argumente obiective și să preserveze drepturile apărării. Cu toate acestea, întinderea obligației de motivare poate varia în funcție de natura hotărârii și trebuie analizată în lumina circumstanțelor speței (*Ruiz Torija împotriva Spaniei*, pct. 29).

112. În cazul în care o instanță nu este obligată să furnizeze un răspuns detaliat fiecărui argument invocat (*Van de Hurk împotriva Țărilor de Jos*, pct. 61), din hotărâre trebuie să reiasă cu claritate că problemele invocate în speță au fost abordate (a se vedea *Boldea împotriva României*, pct. 30).

113. Instanțele naționale trebuie să indice suficient de clar motivele pe care se întemeiază, astfel încât justițiabilul să-și poată exercita în mod util dreptul de recurs de care dispune (*Hadjianastassiou împotriva Greciei* și *Boldea împotriva României*).

Motivarea deciziilor juraților

114. Jurații în materie penală rareori emit verdicte motivate și, într-o serie de cauze, Comisia și Curtea au examinat impactul asupra aspectului legat de echitatea procesului.

115. Convenția nu impune ca jurații să ofere o motivare a deciziei lor, iar art. 6 nu se opune ca un inculpat să fie judecat de un juriu popular, chiar dacă verdictul în cazul său nu este motivat [*Saric împotriva Danemarcei* (dec.)]. Nu e mai puțin adevărat că, pentru ca cerințele unui proces echitabil să fie respectate, publicul și, în primul rând, inculpatul trebuie să fie în măsură să înțeleagă verdictul care a fost pronunțat. Acest fapt reprezintă o garanție esențială împotriva arbitrarului [*Taxquet împotriva Belgiei* (MC), pct. 92; *Legillon împotriva Franței*, pct. 53].

116. În fața curților cu jurați la care participă un juriu popular, trebuie să existe o adaptare la particularitățile procedurii în care, cel mai adesea, jurații nu sunt obligați – sau nu pot – să-și motiveze opiniile. În acest caz, art. 6 impune să se verifice dacă inculpatul a putut beneficia de garanții suficiente pentru a evita orice risc de arbitrar și pentru a-i permite să înțeleagă motivele condamnării sale. Aceste garanții procedurale pot consta, de exemplu, în instrucțiuni sau clarificări date juraților, de către președintele curții cu jurați, cu privire la problemele juridice expuse sau probele prezentate și în întrebări specifice, neechivoce transmise juriului de către acest magistrat astfel încât să se creeze un cadru care să poată servi drept temei pentru verdict sau care să compenseze în mod adecvat lipsa motivării răspunsurilor date de

juriu [a se vedea *R. împotriva Belgiei* (dec.), *Zarouali împotriva Belgiei* (dec.), *Planka împotriva Austriei* (dec.) și *Papon împotriva Franței* (dec.)]. Curtea a constatat o încălcare a art. 6 § 1 într-o cauză în care curtea cu jurați a refuzat să adreseze întrebări separate fiecăruia dintre acuzați cu privire la existența unor circumstanțe agravante, împiedicând astfel juriul să determine răspunderea penală individuală a reclamantului (*Goktepe împotriva Belgiei*, pct. 28).

117. În cauza *Bellerín Lagares împotriva Spaniei* (dec.), Curtea a constatat că hotărârea în litigiu – care avea atașat un proces-verbal al deliberărilor juriului – enumera faptele pentru care juriul trebuia să le stabilească pentru a-l declara vinovat pe reclamant, o analiză juridică a acestor fapte și, pentru a stabili pedeapsa, o trimitere la circumstanțele considerate a avea o influență asupra gradului de răspundere a reclamantului în speță. Curtea a concluzionat că hotărârea în cauză era suficient motivată în sensul art. 6 § 1 din Convenție.

118. Trebuie ținut seama și de toate căile de atac aflate la dispoziția inculpatului [*Taxquet împotriva Belgiei* (MC), pct. 92]. În cauza *Taxquet împotriva Belgiei* (MC) au fost adresate doar patru întrebări în privința reclamantului în termeni identici cu alți coaculpați, ceea ce l-a împiedicat să înțeleagă temeiul factual sau legal în baza căruia a fost condamnat. Această imposibilitate de a înțelege de ce a fost condamnat a condus așadar la constatarea că procesul a fost inequitabil (pct. 100).

119. În decizia *Judge împotriva Regatului Unit* (dec.), Curtea a considerat că respectivul cadru al verdictului nemotivat de un juriu scoțian era suficient pentru ca inculpatul să înțeleagă verdictul primit. În plus, Curtea a fost, de asemenea, convinsă că dreptul de a formula recurs în temeiul dreptului scoțian era suficient pentru a remedia orice neregulă în verdictul juriului. În temeiul legislației aplicabile, curtea de apel beneficia de competențe de control extinse și era abilitată să anuleze orice condamnare rezultată dintr-o eroare judiciară.

c) Dreptul de a păstra tăcerea și de a nu se autoincrimina

i. Afirmarea și domeniul de aplicare

120. Fiecare acuzat are dreptul de a păstra tăcerea și de a nu se autoincrimina [*Funke împotriva Franței*, pct. 44; a vedea, de asemenea, *O'Halloran și Francis împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 45, și *Saunders împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 60]. Într-adevăr, deși art. 6 nu menționează explicit, dreptul la tăcere și dreptul de a nu se autoincrimina sunt norme internaționale general recunoscute care se află în centrul conceptului de proces echitabil consacrat de art. 6. Protejând inculpatul împotriva unei constrângeri abuzive din partea autorităților, aceste imunități contribuie la evitarea erorilor judiciare și la garantarea rezultatului urmărit de art. 6 [*John Murray împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 45].

121. Dreptul de a nu se autoincrimina se aplică procedurilor penale privind toate tipurile de infracțiuni, de la cea mai simplă la cea mai complexă [*Saunders împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 74].

122. Dreptul de a păstra tăcerea este aplicabil încă din etapa interogatoriului în fața poliției [*John Murray împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 45].

ii. Domeniu de aplicare

123. Dreptul de a nu se autoincrimina presupune ca, într-o cauză penală, acuzarea să încerce să-și construiască argumentația fără să recurgă la elemente de probă obținute prin **constrângere** sau presiuni, contrar voinței acuzatului [*Saunders împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 68; a se vedea, de asemenea, *Bykov împotriva Rusiei* (MC), pct. 92].

124. Cu toate acestea, dreptul de a nu se autoincrimina, în sine, nu se extinde la utilizarea, într-o procedură penală, de date care pot fi obținute de la acuzat prin recurgerea la puteri coercitive, dar care există independent de voința suspectului, cum ar fi, de exemplu: documente obținute în virtutea unui mandat, prelevarea de mostre respiratorii, de sânge și

urină și mostre de țesut din corp în vederea efectuării unei analize ADN [*Saunders împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 69; a se vedea, de asemenea, *O'Halloran și Francis împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 47)].

125. Accesul prompt la un **avocat** reprezintă una dintre garanțiile procedurale căreia Curtea îi acordă o atenție deosebită atunci când examinează aspectul dacă o procedură a anulat însăși esența dreptului de a nu se autoincrimina. Pentru ca dreptul la un proces echitabil consacrat de art. 6 § 1 să rămână suficient de „concret și efectiv”, este necesar, de regulă, ca accesul la un avocat să fie consimțit *de la primul interogatoriu* al unui suspect efectuat de poliție, *cu excepția* situației în care se demonstrează, în lumina circumstanțelor particulare ale speței, că există *motive imperioase* pentru a restrânge acest drept [*Salduz împotriva Turciei* (MC), pct. 54-55].

126. O persoană reținută are, pe de o parte, dreptul de a nu se autoincrimina și de a păstra tăcerea și, pe de altă parte, dreptul la asistență juridică din partea unui avocat în cursul tuturor interogatoriilor. Astfel, este vorba despre drepturi distincte: prin urmare, o posibilă renunțare la unul din ele nu antrenează renunțarea la celălalt. În plus, aceste drepturi sunt totuși complementare, întrucât persoana reținută trebuie să beneficieze *a fortiori* de asistența unui avocat în cazul în care nu a fost informată în prealabil de autorități de dreptul său de a păstra tăcerea (*Navone și alții împotriva Monaco*, pct. 74; *Brusco împotriva Franței*, pct. 54). Importanța notificării dreptului la tăcere este de o astfel de natură încât, chiar și în ipoteza în care o persoană consimte în mod deliberat să dea declarații polițiștilor după ce a fost informată că declarațiile sale ar putea fi folosite ca probe împotriva sa, alegerea acesteia nu poate fi considerată a fi complet comunicată dacă dreptul de a păstra tăcerea nu a fost notificat în mod expres și decizia a fost luată fără ca persoana să fi fost asistată de un consilier (*Navone și alții împotriva Monaco*, pct. 74; *Stojkovic împotriva Franței și Belgiei*, pct. 54).

127. Drepturile de a păstra tăcerea și cel de a nu se autoincrimina servesc în principiu la a proteja libertatea unui suspect de a alege să vorbească sau de a păstra tăcerea atunci când este interogat de poliție. Această libertate de alegere este compromisă atunci când, în realitate, în momentul în care suspectul a ales să păstreze tăcerea în timpul interogatoriului, autoritățile se folosesc de un **subterfugiu** pentru a sustrage o mărturie sau alte declarații incriminatoare pe care nu le-au putut obține în timpul interogatoriului (în speță, mărturiile obținute de la un codeținut informator al poliției), precum și atunci când mărturiile astfel obținute sunt prezentate ca probe la proces (*Allan împotriva Regatului Unit*, pct. 50).

128. *A contrario*, în hotărârea *Bykov împotriva Rusiei* (MC), nu a fost exercitată nicio presiune sau constrângere asupra reclamantului, care nu fusese reținut și era liber să-l vadă pe informatorul poliției și să discute cu acesta sau să refuze să facă acest lucru. În plus, instanța nu a luat în considerare înregistrarea conversației ca mărturie directă care ar fi putut constitui baza esențială a unei constatări a vinovăției; această probă a avut o importanță limitată într-un set complex de elemente de probă pe care instanța le-a apreciat (pct. 102-103).

iii. Un drept relativ

129. Dreptul de a păstra tăcerea nu este absolut [*John Murray împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 47].

130. Pentru a cerceta dacă o procedură a anulat însăși esența dreptului de a nu se autoincrimina, Curtea trebuie să examineze, în special, elementele următoare:

- natura și gradul constrângerii;
- existența unor garanții adecvate în procedură;
- utilizarea dată probelor astfel obținute [*Jalloh împotriva Germaniei* (MC), pct. 101; a se vedea, de asemenea, *O'Halloran și Francis împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 55; *Bykov împotriva Rusiei* (MC), pct. 104].

131. Pe de o parte, o condamnare nu ar trebui să se bazeze exclusiv sau în principal pe tăcerea acuzatului sau pe refuzul său de a răspunde la întrebări sau de a depune mărturie. Pe

de altă parte, dreptul de a păstra tăcerea nu poate împiedica luarea în considerare a tăcerii persoanei în cauză, în situații care impun în mod clar o explicație din partea sa, în vederea aprecierii probelor aflate la dosar. Nu se poate așadar spune că decizia unui inculpat de a păstra tăcerea de-a lungul întregii proceduri penale trebuie să fie neapărat lipsită de implicații.

132. Pentru a stabili dacă faptul că tăcerea poate avea concluzii defavorabile inculpatului încalcă art. 6, trebuie să se ia în considerare toate circumstanțele, având în vedere în special ponderea pe care instanțele naționale le-au acordat-o, apreciind elementele de probă și gradul de constrângere inerent situației [*John Murray împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 47].

133. În plus, ponderea interesului public față de urmărirea penală a unei anumite infracțiuni și față de pedepsirea autorului poate fi luată în considerare și pusă în balanță cu interesul individului ca probele acuzării să fie obținute în mod legal. Cu toate acestea, preocupările de interes public nu pot justifica măsuri care să anuleze însăși esența dreptului la apărare al unui reclamant, inclusiv a dreptului de a nu se autoincrimina [*Jalloh împotriva Germaniei* (MC), pct. 97]. Interesul public nu poate justifica utilizarea răspunsurilor obținute cu forța într-o anchetă nejudiciară pentru a-l incrimina pe inculpat în cursul procesului penal (*Heaney și McGuinness împotriva Irlandei*, pct. 57).

d) Utilizarea de probe obținute ilegal sau cu încălcarea drepturilor Convenției

134. Dacă art. 6 garantează dreptul la un proces echitabil, acesta nu reglementează totuși admisibilitatea probelor ca atare, materie care intră, în primul rând, sub incidența dreptului intern și a instanțelor naționale (*Schenk împotriva Elveției*, pct. 45-46; *Heglas împotriva Republicii Cehe*, pct. 84).

135. Curtea nu are așadar sarcina de a se pronunța în principiu asupra admisibilității unor anumite probe, de exemplu cele obținute într-un mod contrar dreptului național. Este necesar să se examineze dacă procedura, inclusiv modul în care au fost obținute probele, a fost echitabilă în ansamblu, ceea ce implică examinarea ilegalității respective și, în cazul în care se constată în cauză încălcarea unui alt drept protejat de Convenție, natura acestei încălcări (*Khan împotriva Regatului Unit*, pct. 34; *P.G. și J.H. împotriva Regatului Unit*, pct. 76; *Allan împotriva Regatului Unit*, pct. 42).

136. Pentru a stabili dacă procedura în ansamblu a fost echitabilă, este necesar totodată să se determine dacă a fost respectat dreptul la apărare. În special, trebuie verificat dacă reclamantul a avut posibilitatea de a contesta autenticitatea probelor și de a se opune folosirii acestora. Totodată trebuie să se ia în considerare calitatea probelor, inclusiv să se clarifice aspectul dacă circumstanțele în care au fost obținute aruncă îndoiala asupra credibilității sau exactității lor. Dacă nu se pune neapărat o problemă de echitate atunci când proba obținută nu se coroborează cu alte elemente, trebuie notat că, în cazul în care proba respectivă este foarte solidă și nu conduce la nicio îndoială, nevoia altor elemente de susținere se micșorează [*Bykov împotriva Rusiei* (MC), pct. 89; *Jalloh împotriva Germaniei* (MC), pct. 96]. În această privință, Curtea acordă importanță clarificării aspectului dacă elementul de probă respectiv a exercitat vreo influență decisivă asupra rezultatului procesului penal [*Gäfgen împotriva Germaniei*, (MC)].

137. În ceea ce privește natura încălcării constatate a Convenției, clarificarea aspectului dacă utilizarea ca probe a unor informații obținute prin încălcarea art. 8 a privat procesul în ansamblul său de caracterul echitabil prevăzut de art. 6 trebuie tranșată luând în considerare toate circumstanțele cauzei și cercetând, în special, dacă drepturile de apărare au fost respectate și care sunt calitatea și importanța elementelor respective [*Gäfgen împotriva Germaniei* (MC), pct. 165].

138. Totuși, merită unele considerații speciale utilizarea într-un proces penal a unor elemente de probă obținute printr-o măsură considerată contrară art. 3. Utilizarea unor asemenea elemente, obținute prin încălcarea unuia din drepturile absolute ce constituie nucleul dur al Convenției, suscită întotdeauna îndoieli serioase cu privire la echitatea

procedurii, chiar dacă faptul că au fost admise ca probe nu a fost decisiv pentru condamnarea suspectului [*Jalloh împotriva Germaniei* (MC), pct. 99 și 105; *Harutyounian împotriva Armeniei*, pct. 63].

139. Prin urmare, utilizarea într-un proces penal a unor depoziții obținute printr-o încălcare a art. 3 – fie că respectivele infracțiuni sunt calificate drept tortură, tratament inuman sau degradant – privează în mod automat procedura de echitate în ansamblul său și încalcă art. 6 [*El Haski împotriva Belgiei*; *Gäfgen împotriva Germaniei* (MC), pct. 166]. Situația este similară și în cazul utilizării de probe materiale obținute în mod direct prin intermediul unor acte de tortură [*Jalloh împotriva Germaniei* (MC), pct. 105; *Gäfgen împotriva Germaniei* (MC), pct. 167]. Utilizarea unor astfel de probe obținute prin intermediul unui tratament contrar art. 3, care se situează în afara sferei torturii, nu încalcă totuși art. 6 decât dacă se demonstrează că încălcarea art. 3 a influențat rezultatul procedurii, adică a avut un impact asupra verdictului de vinovăție sau asupra pedepsei [*El Haski împotriva Belgiei*, pct. 85; *Gäfgen împotriva Germaniei* (MC), pct. 178].

140. Aceste principii se aplică nu doar în cazul în care victima unui tratament contrar art. 3 este însuși inculpatul, ci și atunci când este vorba despre un terț (*El Haski împotriva Belgiei*, pct. 85). În special, Curtea a hotărât că utilizarea în cursul procesului de probe obținute prin tortură constituie o denegare de dreptate flagrantă chiar și atunci când persoana de la care au fost obținute probele în acest fel este o altă persoană decât acuzatul [*Othman (Abu Qatada) împotriva Regatului Unit*, pct. 263 și 267].

e) Provocarea

i. Considerente de ordin general

141. Curtea recunoaște necesitatea ca autoritățile să folosească metode speciale de anchetă, în special în cazurile de crimă organizată și corupție. Curtea a considerat, în această privință, că recurgerea la astfel de metode – și în special la tehnicile de infiltrare – nu constituie în sine o încălcare a dreptului la un proces echitabil. Cu toate acestea, având în vedere riscul provocărilor din partea poliției implicate de astfel de tehnici, este esențial ca recurgerea la acestea să se mențină în limite clare [*Ramanauskas împotriva Lituaniei* (MC), pct. 51].

142. Deși dezvoltarea crimei organizate impune adoptarea de măsuri adecvate, nu este mai puțin adevărat că dreptul la un proces echitabil, din care se deduce cerința unei bune administrări a justiției, se aplică oricărei forme de criminalitate, de la cea mai simplă la cea mai complexă. Astfel, într-o societate democratică, dreptul la o bună administrare a justiției ocupă un loc atât de important încât nu poate fi sacrificat în numele oportunității (*ibidem*, pct. 53). În acest sens, Curtea a subliniat că, deși poliția poate acționa în secret, nu poate provoca la săvârșirea unei infracțiuni (*Khoudoubine împotriva Rusiei*, pct. 128).

143. În plus, Convenția nu împiedică, în stadiul de pregătire a materialului de urmărire penală și când natura infracțiunii o poate justifica, să te întemeiezi pe surse precum informatori secreți, dar utilizarea ulterioară a acestora de către instanța de fond pentru a justifica o condamnare invocă o problemă diferită (*Teixeira de Castro împotriva Portugaliei*, pct. 35). Recurgerea la astfel de surse este acceptabilă doar dacă este însoțită de garanții adecvate și suficiente împotriva abuzurilor, în special în cadrul unei proceduri clare și previzibile pentru autorizarea, punerea în aplicare și controlul măsurilor de anchetă în cauză [*Ramanauskas împotriva Lituaniei* (MC), pct. 51]. În ceea ce privește autoritatea de control al operațiunilor de infiltrare, Curtea a hotărât că, deși controlul efectuat de instanță ar reprezenta modul cel mai adecvat, pot fi utilizate și altele cu condiția să existe o procedură și garanții adecvate, de exemplu, prin controlul efectuat de un procuror (*Bannikova împotriva Rusiei*, pct. 50).

144. Deși utilizarea de agenți infiltrați poate fi tolerabilă în măsura în care este clar circumscrisă și dublată de garanții, interesul public nu poate justifica folosirea probelor obținute în urma unei provocări din partea poliției. Un astfel de procedeu este de natură să

priveze *ab initio* și definitiv un inculpat de dreptul la un proces echitabil [*Ramanauskas împotriva Lituaniei* (MC), pct. 54].

145. Prin urmare, pentru a stabili dacă dreptul la un proces echitabil a fost respectat atunci când se recurge la agenți infiltrați, Curtea examinează mai întâi dacă este cazul unei provocări (ceea ce este cunoscut sub numele de „*criteriul material al provocării*”) și, în cazul unui răspuns afirmativ, dacă reclamantul a deținut un mijloc de apărare împotriva provocării în fața instanței naționale (*Bannikova împotriva Rusiei*, pct. 37 și 51). În cazul în care actele agentului, fie angajat de stat, fie de o persoană privată care sprijină autoritățile, constituie o provocare și probele obținute prin acest procedeu au fost reținute împotriva reclamantului în cadrul procesului penal, Curtea concluzionează încălcarea art. 6 § 1 din Convenție [*Ramanauskas împotriva Lituaniei* (MC), pct. 73].

ii. Criteriul material al provocării

146. Curtea definește provocarea² drept situația în care agenții implicați – membri ai forțelor de ordine sau persoane care intervin la cererea acestora – nu se limitează la a examina într-un mod strict pasiv activitatea infracțională, ci exercită asupra persoanei care face obiectul unei influențe de natură să îl instige să comită o infracțiune pe care altfel nu ar fi comis-o, pentru a face posibilă constatarea, adică să aducă proba și să o urmărească [*Ramanauskas împotriva Lituaniei* (MC), pct. 55].

147. Pentru a stabili dacă ancheta a fost „*pur pasivă*”, Curtea examinează motivele care au justificat operațiunea de infiltrare și comportamentul autorităților care au exercitat-o. În special, Curtea verifică dacă existau suspiciuni obiective că reclamantul era implicat în activități infracționale sau era predispus să săvârșească o infracțiune (*Bannikova împotriva Rusiei*, pct. 38).

148. În această verificare, Curtea ține seama de o serie de factori. De exemplu, în hotărârea de principiu *Teixeira de Castro împotriva Portugaliei*, Curtea a luat, în special, în considerare faptul că reclamantul nu avea antecedente penale, că nu fusese începută nicio anchetă împotriva sa, că polițiștii nu aveau informații despre reclamant, că nu au fost găsit droguri la domiciliul său, iar cantitatea de stupefiante găsită asupra sa la momentul arestării nu era mai mare decât cea solicitată de agenții infiltrați. Curtea a concluzionat că polițiștii au acționat mai mult decât ca simpli agenți infiltrați, întrucât aceștia au provocat infracțiunea și nimic nu permite să se afirme că, fără intervenția lor, infracțiunea ar fi fost consumată (pct. 37-38).

149. Un antecedent penal nu constituie în sine un indicator al unei predispoziții de a săvârși o infracțiune (*Constantin și Stoian împotriva României*, pct. 55). Cu toate acestea, cunoașterea de către reclamant a prețului actual stupefiantelor și capacitatea sa de a le obține în timp scurt, precum și faptul că nu a renunțat la tranzacție deși a avut de mai multe ori posibilitatea au fost considerate de Curte drept indicatori ai unei activități sau intenții infracționale preexistente [*Shannon împotriva Regatului Unit* (dec.)].

150. Clarificarea aspectului dacă reclamantul a fost obligat să săvârșească infracțiunea în cauză reprezintă un alt element de luat în considerare. Luarea inițiativei de a contacta reclamantul în lipsa unor suspiciuni obiective că a fost implicat în activități infracționale sau predispus la săvârșirea unei infracțiuni (*Burak Hun împotriva Turciei*, pct. 44), reînnoirea ofertei în ciuda refuzului său inițial, insistarea prin presiuni continue [*Ramanauskas împotriva Lituaniei* (MC), pct. 67], ridicarea prețului peste medie (*Malininas împotriva Lituaniei*, pct. 37) sau apelarea la compasiunea reclamantului dându-i senzația de renunțare (*Vanyan împotriva Rusiei*, pct. 11 și 49) sunt pentru Curte comportamente care pot fi considerate ca provocatoare pentru reclamant la săvârșirea infracțiunii respective, fie că agentul în cauză este membru al forțelor de securitate, fie că persoana privată acționează la cererea acestora.

151. Un alt aspect important este clarificarea faptului dacă agenții statului au „*participat*”

2. Termenii provocare, provocare polițienească și agent provocator sunt utilizați într-o manieră interșanjabilă în jurisprudența Curții.

ori s-au „infiltrat” în activitatea infracțională mai degrabă decât să o inițieze. În primul caz, acțiunea în cauză rămâne în limitele activității sub acoperire. În cauza *Miliniene împotriva Lituaniei*, Curtea a considerat că, deși poliția a influențat cursul evenimentelor, în special oferind echipament tehnic unei persoane particulare pentru a înregistra conversații și pentru a proba că au fost oferite stimulente financiare reclamantului, poliția a „participat” la activități infracționale și nu le-a inițiat, persoana particulară fiind la originea acestora. Aceasta din urmă s-a plâns poliției că reclamantul i-ar fi cerut mită pentru a obține o soluționare favorabilă a cauzei sale și numai în urma depunerii acestei plângeri operațiunea, care viza verificarea temeinicia plângerii, a fost autorizată de procurorul general-adjunct (pct. 37-38); pentru un raționament similar, a se vedea *Sequeira împotriva Portugaliei* (dec.) și *Eurofinacom împotriva Franței* (dec.).

152. Modul în care a fost lansată și executată operațiunea secretă a poliției este luată în considerare pentru a se stabili dacă reclamantul a fost victima unei provocări. Lipsa unor proceduri clare și previzibile de autorizare, de punere în aplicare și de control al măsurii de instrumentare în cauză înclină balanța spre o caracterizare a faptelor denunțate drept provocare [a se vedea, de exemplu, *Teixeira de Castro împotriva Portugaliei*, unde Curtea a observat că intervenția agenților infiltrați nu se înscria în cadrul operațiunii oficiale de luptă împotriva traficului cu stupefiante condusă de instanță (pct. 38); *Ramanauskas împotriva Lituaniei* (MC), unde nimic nu permitea să se afirme pentru care rațiune sau din ce motiv personal agentul infiltrat l-a contactat pe reclamant din proprie inițiativă, fără consultarea superiorilor (pct. 64), și *Vanyan împotriva Rusiei*, unde Curtea a constatat că operațiunea poliției fusese autorizată printr-o simplă decizie administrativă a organismului care a condus ulterior operațiunea, iar decizia respectivă nu cuprindea minime informații cu privire la motivele și obiectivele achiziționării eșantionului prevăzut, precum și că operațiunea nu făcea obiectul niciunui control, fie din partea instanței, fie din partea unui alt organism independent (pct. 46-47)]. În acest sens, tehnica achiziționării unui „eșantion” utilizat de autoritățile ruse a fost analizată minuțios în *Veselov și alții împotriva Rusiei*, unde Curtea a hotărât că procedura în cauză a fost deficitară, i-a expus pe reclamanți la acțiunea arbitrară a poliției și a afectat echitatea procesului penal împotriva lor. De asemenea, Curtea a considerat că instanțele naționale nu au examinat în mod adecvat mijloacele de apărare invocate de reclamanți privind existența unei provocări și, în special, că nu au analizat motivele achiziției mostrei-probă, nici comportamentul poliției și al informatorilor acesteia vizavi de reclamanți (pct. 127).

iii. Examinarea de către instanță a unui mijloc de apărare întemeiat pe existența unei provocări

153. În cazurile în care este pusă în discuție o provocare, art. 6 din Convenție nu este respectat dacă, în cursul procesului, reclamantul a putut invoca cu succes existența provocării, pe calea unei excepții sau prin altă modalitate. Nu este așadar suficientă respectarea unor garanții generale cum ar fi egalitatea armelor sau dreptul la apărare [*Ramanauskas împotriva Lituaniei* (MC), pct. 69]. În acest caz, Curtea a considerat că sarcina probării lipsei unei provocări este a acuzării, în măsura în care afirmațiile inculpatului nu sunt lipsite de orice credibilitate.

154. În situația în care provocarea este invocată și susținută de anumite indicii, autoritățile judiciare au obligația să examineze faptele cauzei și să ia măsurile necesare pentru a stabili adevărul, pentru a se stabili dacă a existat sau nu o provocare. În cazul unui răspuns afirmativ, este angajată răspunderea acestora pentru consecințe, conform Convenției (*ibidem*, pct. 70). Simplul fapt că reclamantul a pledat vinovat la capetele de acuzare nu exonerează instanța de la obligația de a examina acuzațiile de provocare (*ibidem*, pct. 72).

155. În această privință, Curtea verifică dacă un capăt de cerere întemeiat *a priori* pe existența unei provocări constituie un mijloc material de apărare în dreptul intern care să permită excluderea de probe sau are consecințe similare (*Bannikova împotriva Rusiei*, pct. 54). Deși autoritățile interne sunt cele care trebuie să spună ce procedură este indicată

atunci când este invocată o provocare, Curtea impune ca această procedură să fie contradictorie, minuțioasă, completă și concludentă cu privire la problema provocării (*ibidem*, pct. 57). În plus, în cazul în care autoritățile care efectuează ancheta nu dezvăluie informații, Curtea acordă o importanță deosebită respectării principiilor contradictorialității și egalității armelor (*ibidem*, pct. 58).

156. În cazul în care un inculpat susține că a fost provocat să comită o infracțiune, instanțele penale trebuie să se angajeze într-o examinare atentă a dosarului, având în vedere că, pentru ca un proces să fie echitabil în sensul art. 6 § 1 din Convenție, orice probă obținută printr-o provocare din partea poliției trebuie respinsă. Acest fapt este valabil mai ales atunci când operațiunea poliției s-a derulat în absența unui cadru legal și a unor garanții suficiente [*Ramanauskas împotriva Lituaniei* (MC), pct. 60].

157. În cazul în care, având în vedere dosarul, Curtea nu poate concluziona dacă reclamantul a făcut obiectul unei provocări, controlul judiciar al acestui aspect devine crucial [*Edwards și Lewis împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 46; *Ali împotriva României*, pct. 101; a se vedea, de asemenea, *Khoudoubine împotriva Rusiei*, unde autoritățile interne nu au analizat elementele de fapt și de drept relevante pentru a face o distincție între provocare și formele legitime ale activității de anchetă penală; *V. împotriva Finlandei*, unde era imposibil ca reclamantul să invoce provocarea ca mijloc de apărare, și *Shannon împotriva Regatului Unit* (dec), unde subterfugiul utilizat de persoană particulară a făcut obiectul unei examinări minuțioase din partea instanțelor interne care au concluzionat ca fiind nefondată excepția întemeiată pe o provocare].

f) Renunțarea la garanțiile unui proces echitabil

158. Nici litera, nici spiritul art. 6 din Convenție nu împiedică o persoană să renunțe de bunăvoie la garanțiile unui proces echitabil în mod expres sau tacit. Totuși, pentru a fi luată în considerare, din perspectiva Convenției, renunțarea la dreptul de a lua parte la ședința de judecată trebuie să fie stabilită în mod neechivoc și să fie susținută de un minim de garanții corespunzătoare gravității sale. În plus, trebuie să nu fie contrară niciunui interes public important [a se vedea *Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 73; *Sejdovic împotriva Italiei* (MC), pct. 86].

159. Înainte să se considere că un acuzat a renunțat implicit, prin comportamentul său, la un drept important din perspectiva art. 6, trebuie să se stabilească faptul că putea să prevadă în mod rezonabil consecințele actelor sale [*Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 74; *Sejdovic împotriva Italiei* (MC), pct. 87].

2) Publicitatea procesului

Art. 6 § 1

„1. Orice persoană are dreptul la judecarea [...] în mod public [...] a cauzei sale, de către o instanță [...], care va hotărî [...] asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa.” Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță, atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.”

a) Principiul publicității

160. Publicitatea procedurii protejează justițiabilii împotriva unei justiții secrete care se

sustrage de la controlul public; de asemenea, aceasta constituie unul dintre mijloacele necesare pentru a păstra încrederea în instanțele judecătorești. Prin transparența pe care o conferă administrării justiției, contribuie la realizarea scopului art. 6 § 1: procesul echitabil, a cărui garantare se numără printre principiile fundamentale ale oricărei societăți democratice în sensul Convenției (*Sutter împotriva Elveției*, pct. 26; *Riepan împotriva Austriei*, pct. 27; *Krestovskiy împotriva Rusiei*, pct. 24).

161. Din principiul publicității procedurii organelor judiciare derivă două aspecte diferite: desfășurarea ședințelor publice și pronunțarea publică a hotărârilor și deciziilor (*Tierce și alții împotriva San Marino*, pct. 93; *Sutter împotriva Elveției*, pct. 27).

b) Dreptul la un proces public și de a fi prezent la proces

162. Dreptul la un „proces public” garantat de art. 6 § 1 implică în mod necesar dreptul la o „ședință de judecată” (*Döry împotriva Suediei*, pct. 37).

163. Principiul unui proces public are o importanță deosebită în cauzele penale, în care acuzatul trebuie, în principiu, să poată să se prezinte în primă instanță [*Tierce și alții împotriva San Marino*, pct. 94; *Jussila împotriva Finlandei* (MC), pct. 40].

164. Nu este clar cum și-ar putea un acuzat exercita dreptul garantat în mod expres de art. 6 § 3 lit. c), d) și e), și anume dreptul „să se apere el însuși”, „să întrebe sau să solicite audierea martorilor” și „să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere” în cazul în care nu este prezent la proces. Obligația de a garanta acuzatului dreptul de a fi prezent în sala de ședință este unul dintre elementele esențiale ale art. 6 [*Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 58-59; *Sejdovic împotriva Italiei* (MC), pct. 81 și 84].

165. Deși o procedură care se desfășoară în absența inculpatului nu este în sine incompatibilă cu art. 6 din Convenție, se produce totuși o denegare de justiție atunci când asupra cauzei unui individ condamnat *in absentia* nu se poate pronunța ulterior decât o instanță, după ce acesta va fi audiat, cu privire la temeinicia acuzației în fapt și în drept, atunci când nu s-a stabilit că a renunțat la dreptul de a se prezenta și de a se apăra sau că a avut intenția de a se sustrage justiției [*Sejdovic împotriva Italiei* (MC), pct. 82].

166. Cu toate acestea, obligația de a ține o ședință publică nu este absolută în toate cauzele reglementate de latura penală a art. 6. Având în vedere extinderea conceptului „acuzație în materie penală” la cauze care nu se încadrează în categoriile tradiționale de drept penal (de exemplu, contravențiile administrative, infracțiunile vamale și majorarea impozitelor), „acuzațiile în materie penală” nu au toate aceeași greutate. Deși cerințele unui proces echitabil sunt cele mai stricte din nucleul dur al dreptului penal, garanțiile oferite de latura penală a art. 6 nu trebuie să se aplice în mod necesar în toată rigoarea lor la alte categorii de cauze care intră sub incidența acestui aspect și care nu au un caracter deosebit de grav [*Jussila împotriva Finlandei* (MC), pct. 41-43].

167. Circumstanțele excepționale care pot justifica renunțarea la o ședință depind în principal de natura aspectelor cu care sunt sesizate instanțele interne, în special dacă acestea ridică probleme de fapt sau de drept care nu pot fi tranșate în mod corespunzător plecând de la dosarul cauzei. Ținerea unei ședințe de judecată nu este necesară pentru cauzele care nu ridică nicio problemă de credibilitate sau care nu suscită controverse asupra faptelor care impun o dezbatere asupra probelor sau o audiere în contradictoriu a martorilor și atunci când acuzatul a avut o posibilitate adecvată de a-și apăra cauza în scris și de a contesta probele reținute împotriva sa [a se vedea *Jussila împotriva Finlandei* (MC), pct. 41-42, 47-48]. În acest sens, este legitim ca autoritățile naționale să poată ține seama de imperatiile de eficiență și economie [*Jussila împotriva Finlandei* (MC), pct. 41-43, 47-48, pentru o procedură privind majorarea impozitelor, și *Suhadolc împotriva Sloveniei* (dec.), pentru o procedură sumară privind infracțiuni la legislația rutieră].

c) Procedura căii de atac

168. Prezentarea în persoană a acuzatului nu are totuși aceeași importanță decisivă în apel sau recurs ca prezentarea în primă instanță. Modalitățile de aplicare a art. 6 din Convenție în procedura judecării căii de atac depind de particularitățile procedurii în cauză; trebuie să se țină seama de ansamblul procedurii desfășurate în sistemul juridic intern și de rolul jucat de instanța de apel sau de recurs în sistem [*Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 60].

169. Procedurile de încuviințare a recursului sau consacrate exclusiv aspectelor de drept dar nu și celor de fapt pot îndeplini cerințele art. 6 chiar dacă instanța de apel sau de recurs nu i-a oferit reclamantului posibilitatea de a se exprima personal în fața sa, cu condiția să se fi desfășurat o ședință publică în primă instanță (*Monnell și Morris împotriva Regatului Unit*, pct. 58, pentru o întrebare legată de autorizarea apelului, și *Sutter împotriva Elveției*, pct. 30, privind recursul în casație).

170. Chiar și în ipoteza unei curți de apel care se bucură de plenitudine de jurisdicție, art. 6 nu garantează în mod necesar dreptul la o ședință publică și nici, *a fortiori*, dreptul de a se prezenta în persoană (*Fejde împotriva Suediei*, pct. 31). În materie, trebuie să fie luate în considerare particularitățile procedurii în cauză și modul în care interesele apărării au fost prezentate și protejate în fața instanței de apel sau recurs, în special în ceea ce privește aspectele care urmau să fie soluționate (*Seliwiak împotriva Poloniei*, pct. 54; *Sibgatullin împotriva Rusiei*, pct. 36).

171. În schimb, în cazul în care instanța de apel sau de recurs trebuie să examineze o cauză în fapt și în drept și să procedeze la o apreciere globală privind vinovăția sau nevinovăția, instanța nu poate să se pronunțe cu privire la acest aspect fără să aprecieze direct elementele de probă prezentate în persoană de inculpat, care ar dori să probeze că nu a comis actul care ar putea constitui o infracțiune (*Popovici împotriva Moldovei*, pct. 68; *Lacadena Calero împotriva Spaniei*, pct. 38). Din principiul desfășurării de ședințe publice derivă dreptul acuzatului de a fi ascultat în persoană de către instanța superioară. Din acest punct de vedere, principiul publicității dezbaterilor urmărește scopul de a asigura acuzatului dreptul de a se apăra (*Tierce și alții împotriva San Marino*, pct. 95).

d) Excepții de la principiul publicității

172. Obligația de a face publice ședințele publice cunoaște excepții. Acest fapt rezultă din chiar redactarea art. 6 § 1, care prevede rezerva că „*accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia [...] atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță, atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.*” Ședința cu ușile închise, fie pe întreaga durată, fie parțial, trebuie așadar să fie dispusă strict în funcție de circumstanțele cauzei [*Welke și Bialek împotriva Poloniei*, pct. 74; *Martinie împotriva Franței* (MC), pct. 40].

173. În cazul în care una sau mai multe excepții nu se pot aplica, autoritățile nu au obligația, ci dreptul de a dispune ținerea ședinței cu ușile închise, dacă ele consideră o astfel de restricție ca justificată [*Toeva împotriva Bulgariei* (dec.)].

174. Chiar dacă în context penal publicitatea este de dorit, uneori poate fi necesar, în temeiul art. 6, să se limiteze transparența și publicitatea procedurii, de exemplu pentru a proteja un martor sau viața sa privată ori pentru a favoriza schimbul liber de informații și opinii în interesul justiției (*B. și P. împotriva Regatului Unit*, pct. 37).

175. Problemele de securitate sunt frecvente în procesele penale, dar cauzele în care acestea justifică excluderea prezenței publicului de la proces sunt foarte rare (*Riepan împotriva Austriei*, pct. 34). Măsurile de securitate trebuie să fie strict sub control și să respecte principiul necesității. Autoritățile judiciare trebuie să ia în considerare toate soluțiile posibile pentru a garanta siguranța și securitatea în sala de judecată și să aleagă orice măsură

mai puțin strict față de o alta mai strictă, în cazul în care același scop poate fi atins (*Krestovskiy împotriva Rusiei*, pct. 29).

176. Imperative de ordine publică și probleme de securitate pot justifica excluderea publicului de la procedurile disciplinare carcerale împotriva deținuților condamnați (*Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, pct. 87).

177. Desfășurarea unui proces în interiorul închisorii în cadrul unui proces penal de drept comun nu implică neapărat lipsa publicității. Cu toate acestea, pentru a înlătura obstacolele din calea organizării unui proces în afara unei săli de judecată obișnuite, statul are obligația de a lua măsuri compensatorii pentru a garanta că publicul și media au informații adecvate asupra locației procesului și pot avea efectiv acces la aceasta (*Riepan împotriva Austriei*, pct. 28-29).

178. Simpla prezență a unor informații clasificate la dosar nu înseamnă întotdeauna că procesul va avea loc în spatele ușilor închise, fără a se pune în balanță transparența și imperativele de siguranță națională. Înainte de a exclude prezența publicului de la un proces penal, completul de judecată trebuie să concluzioneze în mod explicit că această măsură este necesară pentru protejarea unui interes imperios al statului și să limiteze confidențialitatea în măsura necesară conservării acestui interes (*Belashev împotriva Rusiei*, pct. 83; *Welke și Bialek împotriva Poloniei*, pct. 77).

e) Pronunțarea publică a hotărârilor

179. Curtea nu se consideră obligată să adopte o interpretare literală a cuvintelor „pronunțată mod public” (*Sutter împotriva Elveției*, pct. 33; *Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, pct. 91).

180. În ciuda formulării care ar lăsa de înțeles că se impune lectura cu voce tare în ședință publică, alte moduri de pronunțare a unei hotărâri publice pot fi compatibile cu art. 6 § 1. În principiu, forma de publicitate a „hotărârii” prevăzută de dreptul intern al statului în cauză trebuie evaluată în lumina particularităților procedurii respective și în funcție de scopul art. 6 în materie: de a permite controlul puterii judecătorești de către public pentru a se asigura dreptul la un proces echitabil. În această evaluare trebuie să se țină seama de procedură în ansamblul său (*Welke și Bialek împotriva Poloniei*, pct. 83, unde s-a considerat că limitarea pronunțării publice a dispozitivului hotărârilor pronunțate în urma procesului ținut cu ușile închise nu a fost contrară art. 6).

181. A ascunde în întregime publicului totalitatea unei hotărâri judecătorești nu se justifică. Imperativele legitime de securitate pot fi îndeplinite prin utilizarea anumitor tehnici, cum ar fi clasificarea anumitor părți ale acestor decizii, a căror dezvăluire ar compromite siguranța națională sau securitatea celorlalți (*Raza împotriva Bulgariei*, pct. 53; *Fazliyski împotriva Bulgariei*, pct. 67-68).

3) Termen rezonabil

Art. 6 § 1

„Orice persoană are dreptul la judecarea echitabilă a cauzei sale [...] într-un termen rezonabil.”

a) Stabilirea duratei procedurii

182. Întrucât art. 6 § 1 oferă oricărei persoane dreptul la judecarea într-un termen rezonabil a cauzei sale, el are ca obiect, în materie penală, să asigure că persoanele acuzate nu fac obiectul unui capăt de acuzare o perioadă prea mare de timp și să se ia o decizie asupra temeiniciei acestuia [*Wemhoff împotriva Germaniei*, pct. 18; *Kart împotriva Turciei* (MC), pct. 68].

i. Începutul curgerii termenului

183. Perioada care trebuie luată în considerare începe din ziua în care persoana este pusă sub acuzare (*Neumeister împotriva Austriei*, pct. 18).

184. Rezultă că termenul rezonabil trebuie să înceapă să curgă de la o dată anterioară sesizării instanței de judecată (*Deweer împotriva Belgiei*, pct. 42), ca de exemplu momentul arestării (*Wemhoff împotriva Germaniei*, pct. 19), punerea în mișcare a acțiunii penale (*Neumeister împotriva Austriei*, pct. 18) și cel al deschiderii anchetei preliminare (*Ringeisen împotriva Austriei*, pct. 110).

185. „Acuzarea” în sensul art. 6 § 1 se poate defini ca „notificarea oficială, din partea autorității competente, a suspiciunii de a fi săvârșit o infracțiune” (*Deweer împotriva Belgiei*, pct. 46), idee care corespunde, de asemenea, noțiunii de „urmări importante asupra situației” suspectului [*Deweer împotriva Belgiei*, pct. 46, *Neumeister împotriva Austriei*, pct. 13; *Eckle împotriva Germaniei*, pct. 73; *McFarlane împotriva Irlandei* (MC), pct. 143].

ii. Sfârșitul termenului

186. Curtea a hotărât că, în materie penală, perioada pentru care se aplică art. 6 acoperă ansamblul procedurii în cauză (*König împotriva Germaniei*, pct. 98), inclusiv instanțele de apel și recurs [*Delcourt împotriva Belgiei*, pct. 25-26; *König împotriva Germaniei*, pct. 98; *V. împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 109]. Astfel, art. 6 § 1 indică drept sfârșitul termenului hotărârea ce soluționează fondul acuzației, care se poate extinde la decizia unei instanțe de recurs atunci când aceasta se pronunță pe fondul acuzației (*Neumeister împotriva Austriei*, pct. 19).

187. Perioada ce trebuie luată în considerare se întinde cel puțin până la hotărârea de achitare sau de condamnare, chiar dacă este pronunțată în apel sau în recurs. Nu există niciun motiv în plus pentru a mai proteja părțile în cauză împotriva întârzierilor judiciare cu privire la primul termen al procesului: totodată, trebuie evitate amânările nejustificate sau întârzierile excesive din partea instanțelor de judecată (*Wemhoff împotriva Germaniei*, pct. 18).

188. În cazul condamnării, nu s-a „decis” asupra „temeiniciei unei acuzații în materie penală” în sensul art. 6 § 1 atât timp cât pedeapsa nu este stabilită definitiv [*Eckle împotriva Germaniei*, pct. 77; *Ringeisen împotriva Austriei*, pct. 110; *V. împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 109].

189. **Executarea unei hotărâri sau a unei decizii**, indiferent de instanța ce a pronunțat-o, trebuie considerată ca făcând parte integrantă din proces, în sensul art. 6 [*Assanidze împotriva Georgiei* (MC), pct. 181].

Garanțiile consacrate de art. 6 din Convenție ar fi iluzorii dacă ordinea juridică sau administrativă internă a unui stat contractant ar permite ca o hotărâre de achitare, decizie judecătorească definitivă și obligatorie, să rămână inoperantă în detrimentul unei părți.

Un proces penal formează un tot, iar protecția art. 6 nu încetează odată cu decizia de achitare (*ibidem*, pct. 182). În cazul în care administrația refuză sau omite să execute o decizie de achitare ori chiar întârzie sau nu face acest lucru, garanțiile prevăzute de art. 6 de care a beneficiat persoana achitată în timpul etapei judiciare a procedurii ar deveni parțial iluzorii (*ibidem*, pct. 183).

b) Aprecierea termenului rezonabil

i. Principii

190. Caracterul rezonabil al duratei unei proceduri se apreciază **în funcție de circumstanțele cauzei**, care impun o **evaluare globală** (*Boddaert împotriva Belgiei*, pct. 36). Chiar dacă etapele procedurii se derulează într-un ritm acceptabil, durata totală a procedurii ar putea depăși totuși un „*termen rezonabil*” (*Dobbartin împotriva Franței*, pct. 44).

191. Art. 6 prevede celeritatea procedurilor judiciare, dar consacră totodată și principiul, mai general, al unei bune administrări a justiției. Trebuie să găsească un echilibru just între diferitele aspecte ale acestei cerințe fundamentale (*Boddaert împotriva Belgiei*, pct. 39).

ii. Criterii

192. Pentru a examina dacă durata unei proceduri penale a fost rezonabilă, Curtea ia în considerare, în special, complexitatea cauzei, comportamentul reclamantului și pe cel al autorităților administrative și judiciare competente [*König împotriva Germaniei*, pct. 99; *Neumeister împotriva Austriei*, pct. 21; *Ringeisen împotriva Austriei*, pct. 110; a se vedea, de asemenea, *Pélissier și Sassi împotriva Franței* (MC), pct. 67; *Pedersen și Baadsgaard împotriva Danemarcei*, pct. 45].

193. **Complexitatea unei cauze** poate ține, de exemplu, de numărul capetelor de acuzare, de persoanele implicate în procedură, cum ar fi inculpații și martorii, sau de dimensiunea internațională a litigiului (*Neumeister împotriva Austriei*, pct. 20: în speță, tranzacțiile în litigiu aveau ramificații în diferite țări, ceea ce a necesitat asistența Interpolului și punerea în aplicare a tratatelor de asistență judiciară reciprocă pentru a efectua anchete în străinătate, 22 de persoane fiind implicate, unele stabilite în străinătate). O cauză prezintă, de asemenea, o complexitate foarte mare atunci când suspiciunile țin de infracționalitatea „gulerelor albe”, de exemplu, o fraudă la scară largă care implică mai multe societăți sau tranzacții complexe care urmăresc să se sustragă de la controlul organelor de anchetă penală și care necesită o expertiză contabilă și financiară importantă (*C.P. și alții împotriva Franței*, pct. 30).

194. Chiar dacă o cauză prezintă o anumită complexitate, Curtea nu consideră ca fiind „rezonabile” perioade lungi inexplicabile de stagnare a procedurii (*Adiletta și alții împotriva Italiei*, pct. 17: în speță, o perioadă de treisprezece ani și cinci luni între sesizarea judecătorului de instrucție și interogarea suspectilor și martorilor, o perioadă de cinci ani, respectiv o nouă perioadă de un an și nouă luni între momentul în care dosarul retransmis la magistratului care instrumenta cauza și o nouă retrimiteră a părților în cauză în judecată).

195. **Comportamentul reclamantului.** Art. 6 nu impune reclamantului o cooperare activă cu autoritățile judiciare. Nu i se poate reproșa acestuia că s-a folosit pe deplin de căile de atac oferite de dreptul intern. Cu toate acestea, comportamentul său constituie un fapt obiectiv, neimputabil statului pârât, care trebuie luat în considerare pentru a clarifica aspectul dacă procedura a depășit sau nu termenul rezonabil (*Eckle împotriva Germaniei*, pct. 82: în speță, reclamantii au produs în mod repetat incidente – în special, utilizarea sistematică a recuzărilor – de natură să amâne procedura, dintre care unele chiar puteau sugera o obstrucționare deliberată).

196. De exemplu, trebuie să fie luată în considerare intenția reclamantului, care transpare din dosar, de a amâna instrumentarea cauzei (*I.A. împotriva Franței*, pct. 121: în speță, reclamantul a așteptat special să fie notificat despre iminența comunicării dosarului procurorului Republicii pentru a solicita mai multe măsuri suplimentare de instrumentare a cauzei).

197. Reclamantul nu poate invoca perioada în care se ascundea, încercând să se sustragă justiției din țara sa. Atunci când un acuzat fuge dintr-un stat care a aderat la principiul preeminenței dreptului nu există motive să se considere că se poate plânga cu privire la durata nerezonabilă a procedurii pentru perioada ulterioară fugii sale, cu excepția cazului în care există motive suficiente de natură să răstoarne această prezumție (*Vayıç împotriva Turciei*, pct. 44).

198. **Comportamentul autorităților competente** Art. 6 § 1 impune statelor contractante să-și organizeze sistemul judiciar astfel încât instanțele de judecată să poată îndeplini fiecare dintre cerințele sale (*Abdoella împotriva Țărilor de Jos*, pct. 24; *Dobbartin împotriva Franței*, pct. 44).

199. Deși o supraîncărcare temporară a rolului instanței de judecată nu angajează răspunderea autorităților în cazul în care acestea adoptă, cu promptitudinea necesară, măsuri

adecvate pentru a remedia o astfel de situație excepțională (*Milasi împotriva Italiei*, pct. 18; *Baggetta împotriva Italiei*, pct. 23), supraîncărcarea invocată de autorități și diferitele măsuri luate pentru a remedia situația au rareori o pondere decisivă pentru Curte (*Eckle împotriva Germaniei*, pct. 92).

200. **Miza litigiului** pentru reclamant trebuie să fie luată în considerare în aprecierea caracterului rezonabil al duratei procedurii. De exemplu, încarcerarea unei persoane aflate în arest preventiv constituie un element care trebuie luat în considerare pentru a se stabili dacă decizia a fost pronunțată într-un termen rezonabil în ceea ce privește temeinicia sa (*Abdoella împotriva Țărilor de Jos*, pct. 24: în speță, pentru cele 52 de luni de care a fost nevoie pentru soluționarea cauzei, a durat peste 21 de luni pentru a transmite, de două ori, dosarul către instanța supremă. Curtea consideră inacceptabile astfel de perioade lungi de stagnare, mai ales ca era vorba despre o persoană aflată în detenție).

c) Câteva exemple

i. Depășiri ale termenului rezonabil

- 9 ani și 7 luni, fără o complexitate deosebită dacă nu este vorba despre numărul de persoane în cauză (35), în ciuda măsurilor luate de autorități pentru a remedia supraîncărcarea excepțională a instanței după o perioadă de greve (*Milasi împotriva Italiei*, pct. 14-20).
- 13 ani și 4 luni, tulburări politice în regiune și supraîncărcarea instanțelor, eforturile statului de a le îmbunătăți condițiile de muncă neîncepând decât câțiva ani mai târziu (*Baggetta împotriva Italiei*, pct. 20-25).
- 5 ani, 5 luni și 18 zile, din care 33 luni între pronunțarea hotărârii și redactarea sa integrală de către magistratul însărcinat, în lipsa unor sancțiuni disciplinare adecvate (*B. împotriva Austriei*, pct. 48-55).
- 5 ani și 11 luni, complexitate produsă de numărul mare de persoane ce trebuiau audiate și tehnicitatea documentelor de examinat într-o cauză legată de abuz de încredere în stare agravată, care nu putea justifica o instrumentare a cauzei de 5 ani și 2 luni, la care s-au adăugat mai multe perioade de inactivitate imputabile autorităților. astfel, dacă etapa judecătii părea rezonabilă, cea a instrumentării cauzei nu putea fi considerată ca fiind efectuată cu diligență (*Rouille împotriva Franței*, pct. 29).
- 12 ani, 7 luni și 10 zile, fără o complexitate deosebită sau manevre pentru a întârzia procedura din partea reclamantului, însă o perioadă de 2 ani și mai mult de 9 luni între depunerea cererii în fața instanței administrative și obținerea primului memoriu în apărare din partea administrației fiscale (*Clinique Mozart SARL împotriva Franței*, pct. 34-36).

ii. Nedepășirea termenului rezonabil

- 5 ani și 2 luni, complexitatea cauzelor legate de înșelăciune și bancrută frauduloasă și nenumărate cereri și recursuri ale reclamantului care urmăreau nu doar prelungirea perioadei, ci și recuzarea majorității judecătorilor competenți și trimiterea cauzei în fața altor instanțe (*Ringeisen împotriva Austriei*, pct. 110).
- 7 ani și 4 luni; mai mult de 7 ani de la punerea în mișcare a acțiunii penale față de reclamant fără a exista o pronunțare pe fondul acuzației printr-o hotărâre de condamnare sau de achitare: această perioadă excepțională trebuie, în cele mai multe cazuri, să fie considerată ca depășind un termen rezonabil, mai ales că, timp de 15 luni, instanța nu l-a audiat pe niciunul dintre coaculpați, niciun martor și nu a întreprins nicio altă activitate; cu toate acestea, cauza prezenta o complexitate deosebită (numărul de capete de acuzare și de persoane implicate, dimensiunea

internațională care implica dificultăți deosebite întâmpinate în străinătate pentru a obține dispunerea mai multor comisii rogatorii etc. (*Neumeister împotriva Austriei*, pct. 21).

III. GARANȚII SPECIFICE

A. Prezumția de nevinovăție

Art. 6 § 2

„Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită.”

1) Sarcina probei

201. Principiul prezumției de nevinovăție impune, între altele, ca, în îndeplinirea funcțiilor lor, membrii completului de judecată să nu pornească de la ideea preconcepută că inculpatul a săvârșit fapta incriminată; sarcina probei revine acuzării și orice îndoială este în avantajul persoanei acuzate. În plus, acuzarea are obligația de a-i preciza persoanei în cauză ce acuzații i se aduc – pentru a-i oferi ocazia să își pregătească și să își prezinte apărarea în mod corespunzător – și de a oferi probe suficiente pentru a întemeia o declarație de vinovăție (*Barberà, Messegué și Jabardo împotriva Spaniei*, pct. 77; *Janosevic împotriva Suediei*, pct. 97). Prezumția de nevinovăție este încălcată în cazul în care sarcina probei este transferată de la acuzare apărării (*Telfner împotriva Austriei*, pct. 15). Sarcina probei nu poate fi transferată în cadrul unei acțiuni de despăgubire, introdusă ca urmare a unei rezoluții definitive de încetare a urmăririi penale (*Capeau împotriva Belgiei*, pct. 25).

202. Exonerarea de răspunderea penală nu se opune angajării răspunderii civile în scopul obligării la plata de despăgubiri pentru aceleași fapte, pe baza unei sarcini a probei mai puțin stricte [*Ringvold împotriva Norvegiei*, pct. 38; *Y. împotriva Norvegiei*, pct. 41; *Lundkvist împotriva Suediei* (dec.)].

2) Prezumții de fapt și de drept

203. Dreptul oricărui inculpat în materie penală de a fi prezumat nevinovat și de a solicita ca acuzarea să aibă obligația de a dovedi acuzațiile formulate împotriva sa nu este absolut, având în vedere că, în orice sistem de drept, există prezumții de fapt sau de drept și că, în principiu, Convenția nu se opune acestora [*Falk împotriva Țărilor de Jos* (dec.), în ceea ce privește impunerea unei amenzi proprietarului înregistrat al unui autovehicul, care nu era conducătorul efectiv al acestuia în momentul săvârșirii infracțiunilor rutiere în cauză]. Statele contractante pot, în special, în anumite condiții, să pedepsească o faptă materială sau un fapt obiectiv în sine, indiferent dacă rezultă sau nu din intenția de a săvârși o infracțiune sau din neglijență (*Salabiaku împotriva Franței*, pct. 27, cu privire la o prezumție de răspundere penală pentru trafic și posesia de stupefiante; *Janosevic împotriva Suediei*, pct. 100, cu privire la impunerea unor majorări ale impozitului din motive obiective și aplicarea acestora înainte de pronunțarea unei hotărâri de către o instanță). Astfel, art. 6 § 2 impune statelor să încadreze aceste prezumții în limite rezonabile, ținând seama de importanța mizei și protejând dreptul la apărare (*Salabiaku împotriva Franței*, pct. 28; *Radio France și alții împotriva Franței*, pct. 24, cu privire la prezumția de răspundere penală a directorului unei publicații pentru afirmații calomnioase făcute în cadrul unor programelor radiofonice; *Klouvi împotriva Franței*, pct. 41, cu privire la imposibilitatea apărării împotriva unui denunț calomnios, din

cauza unei prezumții legale conform căreia acuzația împotriva inculpatului achitat din lipsă de probe este falsă).

204. Atunci când fac uz de prezumții în dreptul penal, statele contractante au obligația de a pune în balanță importanța mizelor și dreptul la apărare; altfel spus, mijloacele utilizate trebuie să fie rezonabil proporționale cu scopul legitim urmărit (*Janosevic împotriva Suediei*, pct. 101; *Falk împotriva Țărilor de Jos*).

3) Sfera de aplicare a art. 6 § 2

a) În materie penală

205. Art. 6 § 2 reglementează procesele penale în întregime, indiferent de rezultatul urmăririi penale, și nu doar examinarea temeiniciei acuzației (a se vedea, printre multe altele, *Poncelet împotriva Belgiei*, pct. 50; *Minelli împotriva Elveției*, pct. 30; *Garycki împotriva Poloniei*, pct. 68).

206. Prezumția de nevinovăție nu poate înceta să se aplice în apel doar pentru că acțiunea în primă instanță a determinat condamnarea persoanei în cauză, atunci când procesul continuă în apel sau recurs (*Konstas împotriva Greciei*, pct. 36).

207. Odată ce s-a dovedit, potrivit legii, că acuzatul este vinovat de săvârșirea infracțiunii în cauză, art. 6 § 2 nu se poate aplica în raport cu afirmațiile formulate cu privire la personalitatea și comportamentul persoanei în cauză în cadrul procedurii de aplicare a pedepsei, cu excepția cazului în care acuzațiile sunt de așa natură și un asemenea grad încât echivalează cu formularea unei noi „acuzații”, în sensul autonom pe care această noțiune îl are în cadrul Convenției (a se vedea *Phillips împotriva Regatului Unit*, pct. 35; *Böhmer împotriva Germaniei*, pct. 55; *Geerings împotriva Țărilor de Jos*, pct. 43).

208. Astfel, dreptul oricărui acuzat de a fi prezumat nevinovat și de a solicita ca acuzarea să aibă obligația de a dovedi acuzațiile formulate împotriva sa intră sub incidența noțiunii generale de proces echitabil, în sensul art. 6 § 1, care se aplică procedurii de stabilire a pedepsei (*Phillips împotriva Regatului Unit*, pct. 39-40; *Grayson și Barnham împotriva Regatului Unit*, pct. 37 și 39).

b) Proceduri ulterioare

209. Prezumția de nevinovăție protejează, de asemenea, persoanele care au beneficiat de achitare sau de încetarea urmăririi penale, nepermițând tratarea acestora de către funcționarii publici sau autoritățile publice ca și cum ar fi într-adevăr vinovate de infracțiunea de care au fost acuzate. Fără o protecție care să asigure respectarea unei hotărâri de achitare sau de încetare a urmăririi penale, în cadrul oricărei proceduri ulterioare, garanțiile art. 6 § 2 ar risca să devină teoretice și iluzorii. Reputația persoanei în cauză și modul în care aceasta este percepută de public sunt, de asemenea, în joc, odată încheiat procesul penal [*Allen împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 94].

210. Ori de câte ori se pune problema aplicabilității art. 6 § 2 în cadrul unei proceduri ulterioare, reclamantul trebuie să demonstreze existența unei legături între procesul penal încheiat și acțiunea ulterioară. O astfel de legătură poate să existe, de exemplu, în cazul în care acțiunea ulterioară necesită examinarea soluționării procesului penal și, în special, în cazul în care aceasta obligă instanța în cauză să analizeze hotărârea penală, să realizeze un studiu sau o evaluare a probelor depuse la dosarul penal, să aprecieze participarea reclamantului la unul sau la toate evenimentele care au determinat punerea sub acuzare, sau să formuleze comentarii cu privire la indiciile care continuă să sugereze o posibilă vinovăție a persoanei în cauză [*Allen împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 104].

211. Curtea a examinat deja aplicarea art. 6 § 2 în cazul unor hotărâri judecătorești pronunțate ulterior încheierii unui proces penal, în special în ceea ce privește:

- a) obligația impusă fostului acuzat de a suporta cheltuielile de judecată și cele aferente anchetei;
- b) cererea de despăgubire formulată de un fost acuzat în ceea ce privește arestul preventiv sau un alt eveniment prejudiciabil din cadrul procedurii penale;
- c) cererea formulată de fostul acuzat în vederea rambursării cheltuielilor suportate pentru apărarea sa;
- d) cererea de despăgubire formulată de fostul acuzat în ceea ce privește prejudiciul cauzat de o anchetă sau o procedură ilegală sau abuzivă;
- e) obligația civilă de despăgubire a victimei;
- f) respingerea unei acțiuni civile inițiate de reclamant împotriva unei companii de asigurări;
- g) menținerea în vigoare a unei ordonanțe de plasare a unui copil, ulterior deciziei parchetului de a nu trimite părintele în judecată pentru abuzarea copilului;
- h) aspecte disciplinare sau legate de concediere; și
- i) revocarea dreptului reclamantului la o locuință socială [a se vedea *Allen împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 98 cu numeroase alte trimiteri].

4) Declarații prejudiciabile

212. Scopul art. 6 § 2 din Convenție este de a împiedica încălcarea dreptului la un proces penal echitabil prin declarații prejudiciabile, strâns legate de acest proces. În cazul în care niciun astfel de proces penal nu este în curs de desfășurare sau nu a fost început, afirmațiile prin care o altă persoană este acuzată de săvârșirea unei alte infracțiuni sau de comportament infracțional țin mai degrabă de protecția împotriva calomniei, precum și dreptul de a adresa instanțelor o plângere privind drepturile cu caracter civil, care ridică probleme potențiale din perspectiva art. 8 și art. 6 din Convenție (*Zollmann împotriva Regatului Unit; Ismoilov și alții împotriva Rusiei*, pct. 160).

213. Există o diferență fundamentală între a afirma că cineva este doar suspectat de săvârșirea unei infracțiuni și o declarație judecătorească fără echivoc, prin care se susține, fără să existe o condamnare definitivă, că persoana în cauză a săvârșit infracțiunea respectivă (*Ismoilov și alții împotriva Rusiei*, pct. 166; *Nešťák împotriva Slovaciei*, pct. 89). Aceasta din urmă aduce atingere prezumției de nevinovăție, în vreme ce, cu privire la prima, în diversele cauze examinate de Curte, s-a considerat că nu poate constitui un capăt de cerere acceptabil (a se vedea *Garycki împotriva Poloniei*, pct. 67).

214. Clarificarea aspectului dacă afirmațiile unui judecător sau ale altei autorități publice aduc atingere principiului prezumției de nevinovăție trebuie să fie abordată în contextul circumstanțelor speciale în care au fost formulate respectivele afirmații denunțate (*Daktaras împotriva Lituaniei*, pct. 42; *A.L. împotriva Germaniei*, pct. 31).

215. Afirmațiile judecătorilor fac obiectul unui control mai strict decât cele ale organelor de anchetă (*Pandy împotriva Belgiei*, pct. 43).

216. Exprimarea unor îndoieli cu privire la nevinovăția acuzatului poate fi concepută atâta vreme cât procedura penală nu s-a încheiat cu o decizie pe fond în favoarea acuzării (*Sekanina împotriva Austriei*, pct. 30). Cu toate acestea, din momentul în care hotărârea de achitare a rămas definitivă, exprimarea unor astfel de suspiciuni privind vinovăția este incompatibilă cu prezumția de nevinovăție (*Rushiti împotriva Austriei*, pct. 31; *O. împotriva Norvegiei*, pct. 39; *Geerings împotriva Țărilor de Jos*, pct. 49; *Paraponiaris împotriva Greciei*, pct. 32).

5) Declarațiile autorităților judiciare

217. Presumpția de nevinovăție este încălcată în cazul în care, fără stabilirea legală prealabilă a vinovăției unui învinuit, o hotărâre judecătorească referitoare la acesta reflectă opinia conform căreia este vinovat. Acesta este cazul chiar și în absența unei constatări formale; este suficientă o motivare care lasă să se înțeleagă că judecătorul îl consideră pe reclamant ca fiind vinovat [a se vedea, ca jurisprudență de principiu, *Minelli împotriva Elveției*, pct. 37, și, mai recent, *Nerattini împotriva Greciei*, pct. 23; *Didu împotriva României*, pct. 41]. Expriimarea prematură a unei astfel de opinii de către instanță aduce incontestabil atingere prezumției de nevinovăție (a se vedea, ca exemple recente, *Nešťák împotriva Slovaciei*, pct. 88; *Garycki împotriva Poloniei*, pct. 66).

218. Ceea ce contează în aplicarea art. 6 § 2 este sensul real al declarațiilor în cauză și nu forma lor textuală (*Lavents împotriva Letoniei*, pct. 126).

219. Faptul că reclamantul a fost găsit în cele din urmă vinovat nu poate anula dreptul inițial al acestuia de a fi prezumat nevinovat, atâta vreme cât vinovăția sa nu a fost dovedită potrivit legii (a se vedea *Matijašević împotriva Serbiei*, pct. 49; *Nešťák împotriva Slovaciei*, pct. 90, cu privire la deciziile de menținere a reclamanților în arest).

6) Declarațiile funcționarilor publici

220. Presumpția de nevinovăție poate fi încălcată nu numai de un judecător sau de o instanță, ci și de alte autorități publice (*Allenet de Ribemont împotriva Franței*, pct. 36; *Daktaras împotriva Lituaniei*, pct. 42; *Petyo Petkov împotriva Bulgariei*, pct. 91). Art. 6 § 2 interzice orice declarație a unui funcționar public referitoare la anchetele penale în curs, care ar încuraja publicul să creadă că suspectul este vinovat și ar prejudicia aprecierea faptelor de către autoritatea judiciară competentă (*Ismoilov și alții împotriva Rusiei*, pct. 161; *Butkevičius împotriva Lituaniei*, pct. 53).

221. Art. 6 § 2 nu împiedică autoritățile să informeze publicul cu privire la anchetele penale în curs, ci le impune să facă acest lucru cu toată discreția și prudența necesare respectării prezumției de nevinovăție (*Fatullayev împotriva Azerbaidjanului*, pct. 159; *Allenet de Ribemont împotriva Franței*, pct. 38; *Garycki împotriva Poloniei*, pct. 69).

222. Curtea insistă asupra importanței alegerii cuvintelor utilizate de funcționarii publici în declarațiile acestora cu privire la o persoană care nu a fost încă judecată și declarată vinovată de o anumită infracțiune [*Daktaras împotriva Lituaniei*, pct. 41; *Arrigo și Vella împotriva Maltei* (dec.); *Khuzhin și alții împotriva Rusiei*, pct. 94].

7) Campanie de presă negativă

223. Într-o societate democratică, comentariile severe din presă sunt inevitabile uneori în cauzele care prezintă interes pentru public [*Viorel Burzo împotriva României*, pct. 160; *Akay împotriva Turciei* (dec.)].

224. Totuși, o campanie de presă virulentă poate să aducă atingere echității unui proces, influențând opinia publică și, în consecință, jurații care trebuie să se pronunțe cu privire la vinovăția acuzatului (*Kuzmin împotriva Rusiei*, pct. 62). Temerile subiective ale reclamantului cu privire la absența oricăror prejudecăți, care se impune instanțelor de judecată, oricât de explicabile ar fi, nu constituie elementul decisiv. Înainte de toate, trebuie să se stabilească dacă acestea pot fi considerate justificate în mod obiectiv în speță [a se vedea *Wloch împotriva Poloniei* (dec.), *Daktaras împotriva Lituaniei* (dec.), *Priebke împotriva Italiei* (dec.), și *Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (nr. 1) împotriva Regatului Unit* (dec.)].

pct. 37-40, cu privire la efectele relatărilor din presă asupra imparțialității unei instanțe de judecată].

225. Instanțele naționale alcătuite exclusiv din magistrați profesioniști au, de regulă, spre deosebire de membrii unui juriu, experiența și pregătirea necesară pentru a le permite să reziste oricărei influențe externe [*Craxi împotriva Italiei (nr. 1)*, pct. 104; *Mircea împotriva României*, pct. 75].

226. Publicarea unor fotografii cu suspiecții nu aduce atingere în sine prezumției de nevinovăție (*Y.B. și alții împotriva Turciei*, pct. 47). În anumite circumstanțe, difuzarea televizată a unor imagini cu suspectul poate să ridice o problemă din perspectiva art. 6 § 2 [*Rupa împotriva României (nr. 1)*, pct. 232].

8) Sancțiuni pentru necomunicarea unor informații

227. Prezumția de nevinovăție este strâns legată de dreptul de a nu se autoincrimina (*Heaney și McGuinness împotriva Irlandei*, pct. 40).

228. Obligația proprietarilor de vehicule de a identifica șoferul la momentul săvârșirii unei infracțiuni rutiere nu este incompatibilă cu art. 6 din Convenție [*O'Halloran și Francis împotriva Regatului Unit (MC)*].

229. Obligarea conducătorilor auto să se supună unui test de alcoolemie sau unui test de sânge nu contravine principiului prezumției de nevinovăție [*Tirado Ortiz și Lozano Martin împotriva Spaniei (dec.)*].

B. Art. 6 § 3: dreptul la apărare

Art. 6 § 3

„3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

a. să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa;

b. să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;

c. să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;

d. să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;

e. să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.”

230. Cerințele art. 6 § 3 reprezintă aspecte specifice ale dreptului la un proces echitabil, garantat de primul paragraf al art. 6 [*Saknovskiy împotriva Rusiei (MC)*, pct. 94; *Gäfgen împotriva Germaniei (MC)*, pct. 169].

231. Garanțiile enunțate în mod expres la art. 6 § 3 ilustrează noțiunea de proces echitabil în anumite situații procedurale tipice, constatate în materie penală, dar scopul intrinsec al acestora este întotdeauna acela de a garanta sau de a contribui la garantarea caracterului echitabil al procesului penal în ansamblul său. Așadar, acestea nu reprezintă un scop în sine și, în consecință, trebuie interpretate în lumina funcției pe care o îndeplinesc în contextul general al procedurii (*Mayzit împotriva Rusiei*, pct. 77; *Can împotriva Austriei*, pct. 48).

1) Art. 6 § 3 lit. a)

Art. 6 § 3 lit. a)

„3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

a) să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa;”

a) Considerente de ordin general

232. Sfera de aplicare a art. 6 § 3 lit. a) trebuie apreciată, în special, în lumina dreptului mai general la un proces echitabil, garantat la art. 6 § 1 din Convenție. În materie penală, o informare precisă și completă cu privire la acuzațiile aduse unui inculpat și, prin urmare, cu privire la încadrarea juridică pe care instanța ar putea să o rețină împotriva acestuia, este o condiție esențială a echității procedurii [*Pélissier și Sassi împotriva Franței* (MC), pct. 52; *Sejdovic împotriva Italiei* (MC), pct. 90].

233. Există o legătură între literele a) și b) ale art. 6 § 3, iar dreptul de a fi informat cu privire la natura și cauza acuzației trebuie să fie analizat în lumina dreptului acuzatului de a-și pregăti apărarea [*Pélissier și Sassi împotriva Franței* (MC), pct. 54; *Dallos împotriva Ungariei*, pct. 47].

b) Informații privind acuzația

234. Art. 6 § 3 lit. a) exprimă necesitatea acordării unei atenții deosebite notificării persoanei în cauză cu privire la „acuzația” care i se aduce. Actul de acuzare joacă un rol hotărâtor în trimiterea în judecată: de la comunicarea acuzațiilor, persoana învinuită este oficial înștiințată în scris cu privire la baza juridică și factuală a acuzațiilor care i se aduc [*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 79; *Pélissier și Sassi împotriva Franței* (MC), pct. 51].

235. Art. 6 § 3 lit. a) din Convenție recunoaște acuzatului dreptul de a fi informat nu numai cu privire la „cauza” acuzației, adică faptele materiale de care este acuzat și pe care se bazează acuzația, dar și la „natura” acuzației, adică încadrarea juridică a faptelor în cauză (*Mattoccia împotriva Italiei*, pct. 59; *Penev împotriva Bulgariei*, pct. 33 și 42, 7 ianuarie 2010).

236. Aceste informații nu trebuie să menționeze neapărat probele pe care se bazează acuzația [*X. împotriva Belgiei* (dec.); *Collozza și Rubinat împotriva Italiei*].

237. Art. 6 § 3 lit. a) nu impune o anumită formă de informare a inculpatului cu privire la natura și cauza acuzației care i se aduce [*Pélissier și Sassi împotriva Franței* (MC), pct. 53; *Drassich împotriva Italiei*, pct. 34; *Giosakis împotriva Greciei (nr. 3)*, pct. 29].

238. Obligația de informare a acuzatului revine în întregime acuzării și nu poate fi respectată pasiv, prin furnizarea unor informații fără avertizarea apărării (*Mattoccia împotriva Italiei*, pct. 65; *Chichlian și Ekindjian împotriva Franței*, pct. 71).

239. Informația trebuie să fie primită efectiv de acuzat; nu este suficientă o prezumție legală de primire [*C. împotriva Italiei* (dec.)].

240. Dacă situația denunțată se datorează comportamentului acuzatului, acesta din urmă nu este în măsură să susțină o încălcare a dreptului la apărare [*Erdogan împotriva Turciei* (dec.); *Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, pct. 96].

241. În cazul unei persoane care suferă de afecțiuni psihice, autoritățile au obligația de a lua măsuri suplimentare, astfel încât aceasta să poată fi informată în detaliu cu privire la natura și cauza acuzației care i se aduce (*Vaudelle împotriva Franței*, pct. 65).

c) Reîncadrarea juridică a acuzației

242. Acuzatul trebuie să fie informat în mod corespunzător și pe deplin cu privire la orice modificare a acuzației, inclusiv modificările care au legătură cu „cauza” acesteia, și trebuie să dispună de timpul și înlesnirile necesare pentru a reacționa la aceste modificări și pentru a-și organiza apărarea pe baza oricărei noi informații sau afirmații [*Mattoccia împotriva Italiei*, pct. 61; *Bäckström și Andersson împotriva Suediei* (dec.)].

243. Informațiile referitoare la acuzațiile aduse, inclusiv încadrarea juridică care ar putea fi reținută de instanță în materie, trebuie să fie furnizată fie înainte de proces, în actul de inculpare, fie cel puțin în cursul procesului, prin alte mijloace, precum extinderea formală sau implicită a acuzațiilor. Simpla menționare a posibilității teoretice ca instanța să ajungă la o concluzie diferită de cea a parchetului în ceea ce privește încadrarea infracțiunii este, în mod evident, insuficientă (*I.H. și alții împotriva Austriei*, pct. 34).

244. În cazul reîncadrării faptelor în cursul procesului, acuzatului trebuie să i se acorde posibilitatea de a-și exercita dreptul la apărare în mod practic și efectiv și în timp util [*Pélissier și Sassi împotriva Franței* (MC), pct. 62; *Block împotriva Ungariei*, pct. 24].

245. Se poate considera că reîncadrarea infracțiunii este suficient de previzibilă pentru inculpat dacă se referă la un element intrinsec al acuzației [*De Salvador Torres împotriva Spaniei*, pct. 33; *Sadak și alții împotriva Turciei (nr. 1)*, pct. 52 și 56; *Juha Nuutinen împotriva Finlandei*, pct. 32].

246. Viciile din comunicarea acuzațiilor pot fi corectate prin calea de atac dacă inculpatul are posibilitatea de a-și susține mijloacele de apărare în ceea ce privește acuzația reformulată și de a contesta condamnarea sa în privința tuturor aspectelor de drept și de fapt pertinente (*Dallos împotriva Ungariei*, pct. 49-52; *Sipavičius împotriva Lituaniei*, pct. 30-33; *Zhupnik împotriva Ucrainei*, pct. 39-43; *I.H. și alții împotriva Austriei*, pct. 36-38; *Juha Nuutinen împotriva Finlandei*, pct. 33).

d) Detalii

247. Cu siguranță că întinderea informațiilor „detaliat” vizate de această dispoziție variază în funcție de circumstanțele speciale ale cauzei; totuși, acuzatul trebuie să dispună, în orice caz, de suficiente elemente pentru a înțelege pe deplin acuzațiile care i se aduc, pentru a-și putea pregăti apărarea în mod corespunzător.

248. În această privință, caracterul adecvat al informațiilor trebuie să fie apreciat din perspectiva art. 6 § 3 lit. b), care recunoaște oricărei persoane dreptul de a dispune de timpul și înlesnirile necesare pentru a-și pregăti apărarea, și în lumina dreptului mai general la un proces echitabil, garantat de art. 6 § 1 [*Mattoccia împotriva Italiei*, pct. 60; *Bäckström și Andersson împotriva Suediei* (dec.)].

e) Celeritate

249. Informația trebuie să fie comunicată inculpatului în timp util, astfel încât să își poată pregăti apărarea, acesta fiind scopul principal implicit al art. 6 § 3 a) [*C. împotriva Italiei* (dec.), unde notificarea acuzației reclamantului cu patru luni înainte de procesul acestuia a fost considerată acceptabilă; a se vedea, în schimb, *Borisova împotriva Bulgariei*, pct. 43-45, unde reclamanta a dispus doar de două ore pentru a-și pregăti apărarea, fără un avocat].

250. Atunci când examinează chestiunea respectării art. 6 § 3 lit. a), Curtea ține seama de sensul autonom al cuvintelor „acuzat” și „acuzație penală”, care trebuie interpretate în raport cu o situație materială și nu formală [*Padin Gestoso împotriva Spaniei* (dec.); *Casse împotriva Luxemburgului*, pct. 71].

f) Limba

251. Dacă se demonstrează sau există motive să se creadă că acuzatul nu cunoaște suficient de bine limba în care sunt comunicate informațiile, autoritățile trebuie să îi furnizeze acestuia o traducere [*Brozicek împotriva Italiei*, pct. 41; *Tabai împotriva Franței* (dec.)].

252. Deși art. 6 § 3 lit. a) nu specifică faptul că este necesar ca unui inculpat străin să i se furnizeze sau să i se traducă în scris informațiile relevante, un acuzat nefamiliarizat cu limba utilizată de instanță poate să fie dezavantajat în practică dacă nu i se furnizează și o traducere a actului de inculpare, întocmit într-o limbă pe care acesta o înțelege [*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 79; *Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 68].

253. Cu toate acestea, o traducere verbală a actului de inculpare poate, de asemenea, să ofere suficiente informații cu privire la acuzații, dacă aceasta îi permite acuzatului să își pregătească apărarea [*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 81; *Husain împotriva Italiei* (dec.)].

254. Art. 6 § 3 lit. a) nu conferă acuzatului dreptul de a obține o traducere completă a dosarului [*X. împotriva Austriei*, (dec.), p. 70].

255. Cheltuielile ocazionate de interpretarea acuzațiilor sunt suportate de stat, conform art. 6 § 3 lit. e), care garantează dreptul la asistența gratuită a unui interpret (*Luedicke, Belkacem și Koç împotriva Germaniei*, pct. 45).

2. Art. 6 § 3 lit. b)

Art. 6 § 3 lit. b)

„3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

[...]

b. să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;”

a) Considerente de ordin general

256. Art. 6 § 3 lit. b) privește două elemente ale unei apărări veritabile, și anume chestiunea înlesnirilor și cea a timpului. Această dispoziție implică faptul că activitățile aferente apărării pe fond a acuzatului pot cuprinde tot ceea ce este „necesar” pregătirii procesului. Acuzatul trebuie să își poată organiza apărarea în mod corespunzător și fără restricții în ceea ce privește posibilitatea de a invoca orice mijloc de apărare în cadrul procesului și de a influența astfel rezultatul procedurii (*Can împotriva Austriei*, pct. 53; *Gregačević împotriva Croației*, pct. 51).

257. Problema caracterului corespunzător al înlesnirilor și al timpului acordat unui acuzat se apreciază în lumina circumstanțelor fiecărei spețe (*Iglin împotriva Ucrainei*, pct. 65; *Galstyan împotriva Armeniei*, pct. 84).

b) Termen adecvat

258. Art. 6 § 3 lit. b) protejează acuzatul împotriva unui proces pripit [*Kröcher și Möller împotriva Elveției* (dec.); *Bonzi împotriva Elveției* (dec.)]. Deși este important ca procedura să se desfășoare într-un termen adecvat, aceasta nu trebuie să fie în detrimentul drepturilor procedurale ale uneia din părți (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos împotriva Rusiei*, pct. 540).

259. La examinarea aspectului dacă inculpatul a dispus de un termen adecvat pentru pregătirea apărării sale, trebuie să se țină seama, în special, de natura procesului, precum și de complexitatea cauzei și de stadiul procedurii (*Gregačević împotriva Croației*, pct. 51). De

asemenea, trebuie să se țină cont și de volumul de muncă obișnuit al unui avocat, din partea căruia nu se poate aștepta să își modifice întregul program pentru a-și consacra tot timpul unei cauze [*Mattick împotriva Germaniei* (dec.)].

260. Art. 6 § 3 lit. b) din Convenție nu impune ca pregătirea unui proces care are o anumită durată să se încheie înainte de prima ședință de judecată. Desfășurarea unui proces nu poate fi planificată integral în prealabil: uneori este posibil ca, în cursul unui proces, să fie dezvăluite elemente noi și, prin urmare, părțile să aibă nevoie de un termen pentru o pregătire suplimentară [*Mattick împotriva Germaniei* (dec.)].

261. Este necesar să se acorde mai mult timp apărării după anumite acte de procedură, astfel încât aceasta să își adapteze poziția, să pregătească o cerere, să formuleze o cale de atac etc. (*Miminoshvili împotriva Rusiei*, pct. 141). Printre aceste „acte”, se numără, de exemplu, modificarea actului de acuzare [*Pélissier și Sassi împotriva Franței* (MC), pct. 62], depunerea de noi probe de către parchet (*G.B. împotriva Franței*, pct. 60-62) sau o schimbare bruscă și radicală a opiniei unui expert în cursul procesului (*G.B. împotriva Franței*, pct. 69-70).

262. Este de așteptat ca inculpatul să solicite amânarea sau suspendarea ședinței de judecată în cazul în care consideră că sunt probleme la termenul respectiv [*Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, pct. 98; *Bäckström și Andersson împotriva Suediei* (dec.); *Craxi împotriva Italiei (nr. 1)*, pct. 72], cu excepția unor circumstanțe excepționale (*Goddi împotriva Italiei*, pct. 31) sau dacă nu există nicio bază pentru acest lucru în dreptul și practica internă (*Galstyan împotriva Armeniei*, pct. 85).

263. În anumite circumstanțe, instanța poate fi obligată să amâne procesul din oficiu, astfel încât să ofere apărării suficient timp [*Sadak și alții împotriva Turciei (nr. 1)*, pct. 57; *Sakhnovskiy împotriva Rusiei* (MC), pct. 103 și 106].

264. Instanțele interne trebuie să expună suficient de clar motivele pe care își întemeiază decizia, astfel încât acuzatul să își poată exercita eficient dreptul de recurs de care dispune (*Hadjianastassiou împotriva Greciei*, pct. 33). Atunci când nu există o hotărâre motivată în întregime înainte de expirarea termenului de recurs, acuzatul trebuie să dispună de informații suficiente astfel încât să poată formula calea de atac în cunoștință de cauză (*Zoon împotriva Țărilor de Jos*, pct. 40-50; *Baucher împotriva Franței*, pct. 46-51).

265. Statul trebuie să se asigure că orice acuzat beneficiază de garanțiile prevăzute la art. 6 § 3; impunerea persoanei condamnate a obligației de a se informa cu privire la începutul sau expirarea unui termen nu este compatibilă cu „diligența” de care trebuie să dea dovadă statele contractante pentru a asigura exercitarea efectivă a drepturilor garantate la art. 6 (*Vacher împotriva Franței*, pct. 28).

c) Înlesnirile necesare

i) Accesul la probe

266. Printre înlesnirile de care trebuie să beneficieze orice inculpat se numără posibilitatea de a lua cunoștință de rezultatele cercetărilor efectuate pe tot parcursul procedurii, în vederea pregătirii apărării (*Huseyn și alții împotriva Azerbaidjanului*, pct. 175; *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos împotriva Rusiei*, pct. 538).

267. În cazul în care inculpatul se află arestat preventiv, noțiunea de „înlesniri” poate să includă condiții de detenție care să îi permită să citească și să scrie cu un grad rezonabil de concentrare (*Mayzit împotriva Rusiei*, pct. 81; *Moiseyev împotriva Rusiei*, pct. 221). Este crucial ca, atât inculpatul, cât și avocatul acestuia să poată fi asociați procedurii și să facă observații fără să obosească excesiv (*Makhfi împotriva Franței*, pct. 40; *Barberà, Messegué și Jabardo împotriva Spaniei*, pct. 70).

268. Înlesnirile de care trebuie să beneficieze inculpatul se limitează la cele care îl ajută sau care îl pot ajuta să își pregătească apărarea [*Padin Gestoso împotriva Spaniei* (dec.); *Mayzit împotriva Rusiei*, pct. 79].

269. Nu este obligatoriu ca acesta să aibă acces direct la dosar, fiind suficient ca să fie informat cu privire la elementele din dosar prin intermediul reprezentanților săi (*Kremzow împotriva Austriei*, pct. 52). Totuși, limitarea accesului unui inculpat la dosarul judiciar nu trebuie să împiedice în niciun caz prezentarea elementelor de probă înainte de dezbateri și ca acesta să poată formula în pledoarie, prin intermediul avocatului său, observații cu privire la aceste probe [*Öcalan împotriva Turciei* (MC), pct. 140].

270. În cazul în care inculpatului i s-a permis să se apere singur, refuzarea accesului acestuia la dosar reprezintă o încălcare a dreptului la apărare (*Foucher împotriva Franței*, pct. 33-36).

271. Pentru a facilita activitatea apărării, inculpatul nu poate fi împiedicat să obțină o copie a documentelor relevante din dosar, nici să ia notițe sau să le utilizeze (*Rasmussen împotriva Poloniei*, pct. 48-49; *Moiseyev împotriva Rusiei*, pct. 213-218; *Matyjek împotriva Poloniei*, pct. 59; *Seleznev împotriva Rusiei*, pct. 64-69).

272. Dreptul de acces la dosar nu este absolut. În unele cazuri, poate fi necesar să nu se permită accesul apărării la anumite probe, astfel încât să fie protejate drepturile fundamentale ale altei persoane sau să fie apărat un interes public important. Cu toate acestea, sunt permise în temeiul art. 6 § 1 doar măsurile de limitare a dreptului la apărare al acuzatului care sunt absolut necesare. Curtea trebuie să analizeze dacă procesul decizional a îndeplinit pe cât posibil cerințele privind asigurarea unui proces în contradictoriu și a egalității armelor și dacă acesta a inclus garanții care să protejeze interesele acuzatului (*Natunen împotriva Finlandei*, pct. 40-41; *Dowsett împotriva Regatului Unit*, pct. 42-43; *Mirilashvili împotriva Rusiei*, pct. 203-209).

273. Nedivulgarea către apărare a unor probe materiale care conțin elemente care pot să exonereze acuzatul sau să reducă pedeapsa acestuia poate fi considerată un refuz de acordare a înlesnirilor necesare pregătirii apărării și, prin urmare, o încălcare a dreptului garantat de art. 6 § 3 lit. d) din Convenție. Totuși, acuzatul poate fi obligat să motiveze în mod special cererea sa, iar instanțele naționale pot să examineze temeinicia acestor motive [*Natunen împotriva Finlandei*, pct. 43; *C.G.P. împotriva Țărilor de Jos* (dec.)].

ii) Consultarea unui avocat

274. „Înlesnirile” de care trebuie să beneficieze inculpatul includ consultarea cu avocatul acestuia (*Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, pct. 99; *Goddi împotriva Italiei*, pct. 31). Posibilitatea acuzatului de a discuta cu avocatul care îl apără este esențială pentru pregătirea apărării sale [*Bonzi împotriva Elveției* (dec.); *Can împotriva Austriei*, pct. 52].

275. Art. 6 § 3 lit. b) se suprapune cu dreptul de a fi asistat de un apărător, enunțat la art. 6 § 3 lit. c) din Convenție [a se vedea, de exemplu, *Lanz împotriva Austriei*, pct. 50-53; *Öcalan împotriva Turciei* (MC), pct. 148; *Trepashkin împotriva Rusiei (nr. 2)*, pct. 159-168].

3. Art. 6 § 3 lit. c): dreptul de a se apăra singur sau prin intermediul unui avocat

Art. 6 § 3 lit. c)

„3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

[...]

să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;”

276. Paragraful 3 lit. c) al art. 6 include aspecte speciale ale dreptului la un proces echitabil, garantat la paragraful 1 [*Correia de Matos împotriva Portugaliei* (dec.); *Foucher împotriva Franței*, pct. 30]. Acesta garantează că procedura îndreptată împotriva inculpatului nu se va desfășura fără ca acesta să fie reprezentat în mod corespunzător în scopul apărării sale (*Pakelli împotriva Germaniei*, pct. 84). Sunt enunțate trei drepturi distincte ale inculpatului: dreptul de a se apăra el însuși, de a fi asistat de un apărător ales de el și de a fi asistat în mod gratuit de un avocat (*Pakelli împotriva Germaniei*, pct. 31).

a) Domeniul de aplicare

277. Orice inculpat este protejat de art. 6 § 3 lit. c) în orice etapă a procedurii (*Imbrioscia împotriva Elveției*, pct. 37). Prin urmare, această protecție poate fi impusă înainte de trimiterea spre judecare a unui dosar și în măsura în care există riscul ca echitatea procesului să fie grav afectată de nerespectarea acestei dispoziții [*Öcalan împotriva Turciei* (MC), pct. 131; *Imbrioscia împotriva Elveției*, pct. 36; *Magee împotriva Regatului Unit*, pct. 41].

278. Dacă art. 6 § 3 lit. b) este legat de considerente ce țin de pregătirea procesului, art. 6 § 3 lit. c) oferă acuzatului un drept mai general la asistență și susținere din partea unui avocat pe parcursul întregii proceduri (*Can împotriva Austriei*, pct. 54).

279. Modalitățile de aplicare a art. 6 § 3 lit. c) în cursul etapei premergătoare procesului, de exemplu în cursul anchetei preliminare, depind de caracteristicile procedurii și de circumstanțele cauzei (*Brennan împotriva Regatului Unit*, pct. 45; *Berlinski împotriva Poloniei*, pct. 75). Art. 6 impune, de regulă, ca învinuitul să poată beneficia de asistența unui avocat încă din primele etape ale interogatoriului poliției [*John Murray împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 63; *Öcalan împotriva Turciei* (MC), pct. 131; *Salduz împotriva Turciei* (MC), pct. 54; *Averill împotriva Regatului Unit*, pct. 59; *Brennan împotriva Regatului Unit*, pct. 45; *Dayanan împotriva Turciei*, pct. 31]. Acest drept poate fi totuși suspus unor restricții din motive temeinice [*John Murray împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 63; *Magee împotriva Regatului Unit*, pct. 41]. În fiecare caz trebuie să se stabilească dacă, în lumina ansamblului procedurii, restricția în cauză a privat inculpatul de un proces echitabil [*John Murray împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 63; *Brennan împotriva Regatului Unit*, pct. 45]. Chiar și în cazul în care motive imperative pot justifica în mod excepțional refuzul accesului la un avocat, o astfel de restricție nu trebuie să prejudicieze în mod nejustificat drepturile care îi sunt conferite acuzatului în temeiul art. 6 [*Salduz împotriva Turciei* (MC), pct. 55].

280. În mod similar, modalitățile de aplicare a art. 6 § 3 lit. c) în fața instanțelor de apel sau de recurs depind de circumstanțele particulare ale procedurii în cauză [*Pakelli împotriva Germaniei*, pct. 29; *mutatis mutandis, Meftah și alții împotriva Franței* (MC), pct. 41]. Trebuie să se țină seama de ansamblul procedurii desfășurate în ordinea juridică internă și de rolul instanțelor de apel sau de recurs în cadrul acesteia [*Monnell și Morris împotriva Regatului Unit*, pct. 56; *mutatis mutandis, Meftah și alții împotriva Franței* (MC), pct. 41]. Este necesar să fie abordate aspecte precum natura procedurii de autorizare a apelului și importanța acesteia în cadrul global al procesului penal, sfera competențelor instanței de apel și modul în care interesele reclamantilor au fost expuse și protejate în fața acesteia (*Monnell și Morris împotriva Regatului Unit*, pct. 56).

b) Dreptul de a se apăra singur

281. Dreptul acuzatului de a participa la ședința de judecată decurge din obiectul și scopul art. 6 din Convenție în ansamblul său [*Zana împotriva Turciei* (MC), pct. 68; *Monnell și Morris împotriva Regatului Unit*, pct. 58]. Strâns legat de acest drept, art. 6 § 3 lit. c) permite acuzatului să se apere singur. Prin urmare, nu contravine, în principiu, cerințelor art. 6 ca

acuzatul să se reprezinte singur, cu excepția cazurilor în care interesele justiției impun altfel (*Galstyan împotriva Armeniei*, pct. 91).

282. Cu toate acestea, dreptul de a se apăra singur nu este garantat în mod absolut. A permite acuzatului să se apere singur sau să desemneze un avocat pentru acesta ține de marja de apreciere a statului contractant, care este mai în măsură decât Curtea să aleagă modalitatea adecvată în cadrul sistemului său judiciar pentru a garanta dreptul la apărare [*Correia de Matos împotriva Portugaliei* (dec.)]. Așadar, instanțele interne au dreptul să considere că interesele justiției impun desemnarea din oficiu a unui avocat (*Croissant împotriva Germaniei*, pct. 27; *Lagerblom împotriva Suediei*, pct. 50). Este vorba despre o măsură de protecție a inculpatului, care are ca scop să asigure apărarea corespunzătoare a intereselor acestuia [*Correia de Matos împotriva Portugaliei* (dec.)].

283. În plus, art. 6 § 3 lit. c) nu conferă dreptul nelimitat de a utiliza orice argument pentru apărarea sa. Orice acuzat care alege să se apere singur renunță în mod deliberat la dreptul de a fi asistat de un avocat și trebuie să dea dovadă de diligență în maniera în care efectuează apărarea (*Melin împotriva Franței*, pct. 25). Noțiunea de drept la apărare al unui inculpat ar fi extinsă peste măsură dacă s-ar presupune că acesta se va sustrage procesului penal în cazul în care, în exercitarea dreptului său, va ridica intenționat suspiciuni false privind comportamentul reprobabil al unui martor sau al altei persoane care participă la procedură (*Brandstetter împotriva Austriei*, pct. 52). Nu se poate considera că simpla posibilitate ca un învinuit să fie anchetat penal ulterior din cauza afirmațiilor formulate în apărarea sa încalcă drepturile garantate la art. 6 § 3 lit. c). Alta ar fi situația dacă s-ar dovedi faptul că legislația sau practica națională, prin rigoarea lor exagerată în materie, creează un risc pentru astfel de anchete penale suficient de mare încât să paralizeze efectiv libera exercitare de către acuzat a drepturilor sale (*Brandstetter împotriva Austriei*, pct. 53).

c) Asistență juridică

284. Dreptul oricărui acuzat de a fi apărat efectiv de un avocat se numără printre elementele fundamentale ale procesului echitabil [*Salduz împotriva Turciei* (MC), pct. 51]. În principiu, orice suspect ar trebui să aibă acces la un avocat din momentul în care este reținut sau arestat preventiv (*Dayanan împotriva Turciei*, pct. 31).

Dreptul unui acuzat de a participa efectiv la procesul său penal include, în general, nu numai dreptul de a fi prezent, ci și dreptul de a fi asistat de un avocat, dacă este necesar (*Lagerblom împotriva Suediei*, pct. 49; *Galstyan împotriva Armeniei*, pct. 89). În mod similar, simpla prezență a avocatului acuzatului nu poate compensa absența acestuia din urmă [*Zana împotriva Turciei* (MC), pct. 72].

285. Dreptul de a fi asistat de un avocat nu depinde de prezența acuzatului [*Van Geyseghem împotriva Belgiei* (MC), pct. 34; *Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, pct. 99; *Poitrinol împotriva Franței*, pct. 34]. Neprezentarea unui acuzat care a fost citat în mod corespunzător – chiar și fără o justificare – nu îl poate priva de dreptul de a fi apărat de un avocat [*Van Geyseghem împotriva Belgiei* (MC), pct. 34; *Pelladoah împotriva Țărilor de Jos*, pct. 40; *Krombach împotriva Franței*, pct. 89; *Galstyan împotriva Armeniei*, pct. 89].

286. Dreptul oricărui acuzat de a fi apărat de avocatul ales de acesta nu este absolut [*Mefteh și alții împotriva Franței* (MC), pct. 45; *Pakelli împotriva Germaniei*, pct. 31]. Deși, în principiu, alegerea unui avocat de către inculpat trebuie să fie respectată (*Lagerblom împotriva Suediei*, pct. 54), instanțele naționale pot să nu țină seama de această alegere în cazul în care există motive pertinente și suficiente pentru a considera că interesele justiției o impun [*Mefteh și alții împotriva Franței* (MC), pct. 45; *Croissant împotriva Germaniei*, pct. 29]. De exemplu, caracterul specific al procedurii, considerată în ansamblul său, poate să justifice ca monopolul prezentării orale a argumentelor să fie rezervat exclusiv unor avocați specializați [*Mefteh și alții împotriva Franței* (MC), pct. 47].

287. Pentru ca dreptul la asistență juridică să aibă un caracter practic și efectiv, și nu pur teoretic, exercitarea acestuia nu trebuie să depindă de îndeplinirea unor condiții excesiv de

formale. Este de competența instanțelor să asigure caracterul echitabil al unui proces și, în consecință, să se asigure că avocatului care participă la proces cu scopul aparent de a-și apăra clientul în absența acestuia i se oferă ocazia să facă acest lucru [*Van Geyselghem împotriva Belgiei* (MC), pct. 33; *Pelladoah împotriva Țărilor de Jos*, pct. 41].

288. La fel ca în cazul altor drepturi legate de echitatea procesului, acuzatul poate să renunțe la dreptul de a fi asistat de un avocat (*Pishchalnikov împotriva Rusiei*, pct. 77). Totuși, înainte să se considere că, prin comportamentul său, un acuzat a renunțat implicit la un drept important care decurge din art. 6, trebuie să se stabilească faptul că acesta putea să prevadă în mod rezonabil consecințele actelor sale. Sunt necesare garanții suplimentare în cazul în care acuzatul solicită un avocat, deoarece, dacă acesta nu are un avocat, există mai puține șanse de a fi informat cu privire la drepturile sale și, prin urmare, sunt șanse mai mici ca acestea să fie respectate (*Pishchalnikov împotriva Rusiei*, pct. 78).

d) Asistență judiciară

289. Al treilea și ultimul drept enunțat la art. 6 § 3 lit. c), dreptul la asistență judiciară, face obiectul a două condiții.

290. În primul rând, acuzatul trebuie să dovedească faptul că nu dispune de suficiente mijloace financiare. Totuși, nu este necesar să facă acest lucru „dincolo de orice îndoială rezonabilă”; este suficient să existe „unele indicii” în acest sens, sau, cu alte cuvinte, să poate fi stabilită „absența unor indicii clare în sens contrar” (*Pakelli împotriva Germaniei*, pct. 34).

291. În al doilea rând, statele contractante nu sunt obligate să ofere asistență judiciară decât „în cazul în care interesele justiției o impun”; acestea trebuie apreciate ținând seama de faptele speței în ansamblu: nu doar de situația din momentul pronunțării deciziei cu privire la cererea de asistență judiciară, ci și de situația din momentul în care instanța națională s-a pronunțat pe fond (*Granger împotriva Regatului Unit*, pct. 46).

292. Atunci când apreciază dacă interesele justiției impun ca acuzatul să fie asistat gratuit de un avocat, Curtea ține seama de diverse criterii, în special de gravitatea infracțiunii și de severitatea pedepsei în cauză [*Benham împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 60; *Quaranta împotriva Elveției*, pct. 33; *Zdravko Stanev împotriva Bulgariei*, pct. 38]. În principiu, în cazul unei măsuri privative de libertate, interesele justiției impun oferirea de asistență judiciară [*Benham împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 61; *Quaranta împotriva Elveției*, pct. 33; *Zdravko Stanev împotriva Bulgariei*, pct. 38].

293. Pe lângă condiția referitoare la „interesele justiției”, Curtea ia în considerare complexitatea cauzei (*Quaranta împotriva Elveției*, pct. 34; *Pham Hoang împotriva Franței*, pct. 40; *Twalib împotriva Greciei*, pct. 53), precum și situația personală a acuzatului (*Zdravko Stanev împotriva Bulgariei*, pct. 38). Această din urmă condiție este importantă în special din perspectiva capacității unui acuzat de a-și apăra cauza, de exemplu din cauza faptului că nu este familiarizat cu limba utilizată în fața unei instanțe sau într-un sistem de drepturi specifice, dacă ar fi necesar să i se refuze acordarea de asistență judiciară (*Quaranta împotriva Elveției*, pct. 35; *Twalib împotriva Greciei*, pct. 53).

294. În ceea ce privește cerința referitoare la interesele justiției, criteriul care se aplică nu presupune să se stabilească dacă lipsa asistenței judiciare a cauzat „un prejudiciu real” prezentării apărării, ci unul mai puțin strict, și anume dacă ipoteza asistenței din partea unui avocat „pare plauzibilă în speță” (*Artico împotriva Italiei*, pct. 34-35; *Alimena împotriva Italiei*, pct. 20).

295. Independent de importanța relației de încredere dintre un avocat și clientul său, dreptul de a fi apărat de un avocat „ales” face în mod necesar obiectul anumitor restricții, în cazul în care este vorba despre o asistență judiciară gratuită. De exemplu, atunci când numesc din oficiu un avocat al apărării, instanțele trebuie să țină seama de dorința acuzatului, dar aceasta poate să nu fie luată în considerare în cazul în care există motive pertinente și suficiente pentru a se considera că acest lucru este în interesul justiției (*Croissant împotriva Germaniei*, pct. 29; *Lagerblom împotriva Suediei*, pct. 54). În mod similar, art. 6 § 3 lit. c) nu

poate fi interpretat ca garantând dreptul de a înlocui avocatul desemnat din oficiu (*Lagerblom împotriva Suediei*, pct. 55, 59). În plus, nu se poate considera că interesele justiției impun acordarea automată de asistență judiciară ori de câte ori un condamnat, care nu are nicio șansă obiectivă de succes, dorește să formuleze apel sau recurs, după ce a beneficiat în primă instanță de un proces echitabil în sensul art. 6 (*Monnell și Morris împotriva Regatului Unit*, pct. 67).

e) Asistență judiciară concretă și efectivă

296. Art. 6 § 3 lit. c) consacră dreptul la o asistență judiciară care trebuie să fie „concretă și efectivă”. Or, simpla desemnare a unui avocat din oficiu nu este suficientă pentru a asigura eficiența acestei asistențe, deoarece este posibil ca avocatul din oficiu să moară, să fie grav bolnav, să nu își poată exercita atribuțiile o perioadă îndelungată sau să se sustragă de la îndatoririle sale (*Artico împotriva Italiei*, pct. 33).

297. Dreptul la o asistență judiciară efectivă include în special dreptul acuzatului de a discuta în privat cu avocatul acestuia. Doar în circumstanțe excepționale statul poate restricționa discuțiile confidențiale dintre o persoană aflată în detenție și avocatul acesteia [*Sakhnovskiy împotriva Rusiei* (MC), pct. 102]. Dacă un avocat nu poate să discute cu clientul său și să primească instrucțiuni confidențiale de la acesta fără supraveghere, asistența acestuia își pierde în mare măsură utilitatea (*S. împotriva Elveției*, pct. 48; *Brennan împotriva Regatului Unit*, pct. 58). Nicio restricție aplicată relațiilor dintre clienți și avocații acestora, fie că este implicită sau expresă, nu trebuie să împiedice asistența efectivă din partea unui apărător la care are dreptul un acuzat [*Sakhnovskiy împotriva Rusiei* (MC), pct. 102]. Punerea sub ascultare a conversațiilor telefonice dintre un inculpat și avocatul acestuia (*Zagarria împotriva Italiei*, pct. 36), precum și limitarea obsesivă a numărului și a duratei vizitelor efectuate de avocați inculpatului [*Öcalan împotriva Turciei* (MC), pct. 135] reprezintă alte eventuale încălcări ale dreptului la o asistență efectivă.

298. Totuși, statul contractant nu poate fi considerat răspunzător pentru toate deficiențele unui avocat numit din oficiu sau ales de acuzat (*Lagerblom împotriva Suediei*, pct. 56; *Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 65). Datorită independenței baroului în raport cu statul, conduita apărării revine în esență inculpatului și avocatului acestuia: Statul contractant nu are obligația de a interveni decât în cazul în care este evidentă incapacitatea avocatului din oficiu de a oferi o asistență efectivă sau în cazul în care este informat suficient cu privire la aceasta în altă manieră (*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 65; *Imbrioscia împotriva Elveției*, pct. 41; *Daud împotriva Portugaliei*, pct. 38). Răspunderea statului poate fi angajată în cazul în care un avocat pur și simplu nu acționează în numele acuzatului (*Artico împotriva Italiei*, pct. 33, 36) sau nu respectă o cerință procedurală esențială, fără ca acest lucru să poată fi asimilat unei conduite eronate sau unei simple deficiențe în argumentație (*Czekalla împotriva Portugaliei*, pct. 65, 71).

4. Art. 6 § 3 lit. d)

Art. 6 § 3 lit. d)

„3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

[...]

d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;”

a) Sensul autonom al noțiunii de „martor”

299. Noțiunea de „martor” are un sens autonom în sistemul Convenției, indiferent de încadrările juridice din dreptul național (*Damir Sibgatullin împotriva Rusiei*, pct. 45; *S.N. împotriva Suediei*, pct. 45). În cazul în care o depoziție poate întemeia într-o măsură considerabilă condamnarea inculpatului, aceasta constituie o mărturie în sprijinul acușării și i se aplică garanțiile prevăzute la art. 6 § 1 și § 3 lit. d) din Convenție (*Kaste și Mathisen împotriva Norvegiei*, pct. 53; *Lucà împotriva Italiei*, pct. 41).

300. Noțiunea include coinculpații (a se vedea, de exemplu, *Trofimov împotriva Rusiei*, pct. 37), victimele (*Vladimir Romanov împotriva Rusiei*, pct. 97) și experții (*Doorson împotriva Țărilor de Jos*, pct. 81-82).

301. Art. 6 § 3 lit. d) poate, de asemenea, să se aplice probelor documentare (*Mirilashvili împotriva Rusiei*, pct. 158-159).

b) Dreptul de a interoga și de a solicita audierea martorilor

i) Principii generale

302. Art. 6 § 3 lit. d) consacră principiul conform căruia, înainte ca inculpatul să poată fi declarat vinovat, toate probele trebuie să fie prezentate, în principiu, în fața acestuia în ședință publică, în vederea unei dezbateri în contradictoriu. Acest principiu nu se aplică fără excepții, dar acestea nu pot fi acceptate decât sub rezerva dreptului la apărare; ca regulă generală, acestea impun să i se ofere acuzatului o posibilitate adecvată și suficientă de a contesta mărturiile acușării și de a-i interoga pe autorii acestora, fie la momentul depoziției acestora, fie într-o etapă ulterioară (*Hümmer împotriva Germaniei*, pct. 38; *Lucà împotriva Italiei*, pct. 39; *Solakov împotriva Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei*, pct. 57).

303. Din acest principiu general decurg două cerințe: în primul rând, absența unui martor trebuie justificată de un motiv serios; în al doilea rând, atunci când o condamnare se bazează exclusiv sau într-o măsură considerabilă pe depozițiile unei persoane căreia inculpatul nu i-a putut adresa întrebări sau în privința căreia nu a putut solicita audierea nici în faza de instrumentare a cazului, nici în cursul dezbaterilor, dreptul la apărare poate fi restrâns în mod incompatibil cu garanțiile prevăzute la art. 6 (dispoziția privind proba „unică sau decisivă”) [*Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 119].

304. Având în vedere locul important pe care îl ocupă dreptul la o bună administrare a justiției într-o societate democratică, orice măsură care limitează dreptul la apărare trebuie să fie absolut necesară. Dacă o măsură mai puțin restrictivă este suficientă, atunci aceasta trebuie aplicată (*Van Mechelen și alții împotriva Țărilor de Jos*, pct. 58)

305. Posibilitatea ca inculpatul să confrunte martorul în fața instanței constituie, de asemenea, un element important al unui proces echitabil (*Tarău împotriva României*, pct. 74; *Graviano împotriva Italiei*, pct. 38).

ii) Obligația de a face un efort rezonabil pentru a obține prezentarea unui martor

306. Clarificarea aspectului dacă există motive întemeiate pentru a admite depoziția unui martor absent este o chestiune preliminară care trebuie să fie examinată înainte de a examina dacă mărturia în cauză constituie o probă unică sau decisivă. Prin urmare, dacă un martor nu se prezintă în persoană pentru depoziție, autoritatea judiciară are obligația de a cerceta dacă această absență este justificată [*Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 120; *Gabrielyan împotriva Armeniei*, pct. 78, 81-84)].

307. Coroborat cu paragraful 3, paragraful 1 al articolului 6 obligă statele contractante să adopte măsuri pozitive pentru a permite acuzatului să interogheze sau să obțină audierea martorilor acușării [*Trofimov împotriva Rusiei*, pct. 33; *Sadak și alții împotriva Turciei (nr. 1)*, pct. 67].

308. Dacă este imposibil să fie interogați martorii sau să se obțină audierea lor din cauza faptului că aceștia au dispărut, autoritățile trebuie să facă un efort rezonabil pentru a asigura prezentarea lor (*Karpenko împotriva Rusiei*, pct. 62; *Damir Sibgatullin împotriva Rusiei*, pct. 51; *Pello împotriva Estoniei*, pct. 35; *Bonev împotriva Bulgariei*, pct. 43).

309. Totuși, nimeni nu poate fi obligat să facă imposibilul: Indisponibilitatea martorilor nu presupune încetarea procesului penal, cu condiția ca autoritățile să nu poată fi acuzate de lipsă de diligență în eforturile depuse pentru a oferi acuzatului posibilitatea de a interoga martorii în cauză [a se vedea *Gossa împotriva Poloniei*, pct. 55; *Haas împotriva Germaniei* (dec.); *Calabrò împotriva Italiei și Germaniei* (dec.); *Ubach Mortes împotriva Andorrei* (dec.)].

iii) Obligația de motivare a refuzului de a audia un martor

310. Deși exprimarea unei opinii cu privire la relevanța probelor prezentate nu reprezintă o atribuție a Curții, nejustificarea unui refuz de a interoga sau de a cita un martor poate să constituie o restricționare a dreptului la apărare incompatibilă cu garanțiile unui proces echitabil (a se vedea *Popov împotriva Rusiei*, pct. 188; *Bocos-Cuesta împotriva Țărilor de Jos*, pct. 72; *Wierzbicki împotriva Poloniei*, pct. 45; *Vidal împotriva Belgiei*, pct. 34).

iv) Invocarea unor depoziții făcute în afara instanței

311. În anumite situații, se poate dovedi necesar să se recurgă la depoziții din etapa cercetării prealabile (*Lucà împotriva Italiei*, pct. 40), de exemplu, în cazul decesului unui martor [*Mika împotriva Suediei* (dec.), pct. 37; *Ferrantelli și Santangelo împotriva Italiei*, pct. 52] sau în cazul în care un martor și-a exercitat dreptul de a păstra tăcerea [*Vidgen împotriva Țărilor de Jos*, pct. 47; *Sofri și alții împotriva Italiei* (dec.); *Craxi împotriva Italiei (nr. 1)*, pct. 86] sau atunci când eforturile rezonabile făcute de autorități pentru a asigura înfățișarea unui martor au eșuat (*Mirilashvili împotriva Rusiei*, pct. 217).

312. Ținând seama de măsura în care absența unui martor prejudiciază dreptul la apărare, atunci când martorul nu a fost audiat deloc în etapele anterioare ale procedurii, depoziția scrisă a acestuia nu trebuie admisă în locul prezenței sale la proces decât în ultimă instanță [*Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 125].

313. Este necesar să fie tratate cu o prudență extremă declarațiile obținute de la martori în condiții în care drepturile apărării nu puteau fi garantate în măsura impusă în mod normal de Convenție (*S.N. împotriva Suediei*, pct. 53; *Doorson împotriva Țărilor de Jos*, pct. 76).

314. Dacă absența unui martor la o confruntare este justificată de motive întemeiate, instanța națională poate să țină seama de declarațiile făcute de acesta în etapa anterioară procesului, dacă acestea sunt coroborate cu alte elemente de probă [*Mirilashvili împotriva Rusiei*, pct. 217; *Scheper împotriva Țărilor de Jos* (dec.); *Calabrò împotriva Italiei și Germaniei* (dec.); *Ferrantelli și Santangelo împotriva Italiei*, pct. 52].

315. Art. 6 § 3 lit. d) impune posibilitatea de interogare a autorilor depozițiilor care nu au fost prezentate în fața instanței doar în cazul în care acestea joacă un rol esențial sau decisiv în stabilirea vinovăției [a se vedea *Kok împotriva Țărilor de Jos* (dec.); *Krasniki împotriva Republicii Cehe*, pct. 79].

316. Bineînțeles, admiterea ca probă a unei mărturii indirecte care constituie proba acuzatoare unică sau decisivă nu implică automat încălcarea art. 6 § 1, dar în cazul în care condamnarea se bazează exclusiv sau în mod decisiv pe depozițiile unor martori absenți, Curtea trebuie să supună procedura celei mai riguroase examinări. Având în vedere riscurile inerente mărturiilor indirecte, caracterul unic sau decisiv al unei probe de acest tip admisă într-o cauză constituie un factor foarte important de luat în considerare la aprecierea caracterului echitabil global al procedurii și trebuie contrabalansat de elemente suficiente, în special de garanții procedurale solide. În fiecare cauză în care problema caracterului echitabil al procedurii se pune în raport cu o depoziție a unui martor absent, este necesar să se stabilească dacă există elemente care să compenseze suficient inconvenientele legate de

admiterea unei asemenea probe, pentru a permite o apreciere corectă și echitabilă a fiabilității acesteia. Examinarea acestei chestiuni permite pronunțarea unei condamnări numai în cazul în care depoziția martorului absent este suficient de fiabilă având în vedere importanța sa în cauză [*Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 147].

v) Martori anonimi

317. Deși problemele ridicate de depozițiile martorilor anonimi și cele ridicate de martorii absenți nu sunt identice, cele două situații nu diferă în principiu, având în vedere că ambele tipuri de depoziții riscă să-l dezavantajeze pe inculpat. Un principiu de bază este acela că, într-un proces penal, inculpatul trebuie să aibă o posibilitate reală de a contesta acuzațiile făcute la adresa sa [*Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit* (MC), pct. 127].

318. Utilizarea unor declarații făcute de martori anonimi pentru a fundamenta o condamnare nu este incompatibilă cu Convenția în orice situație (*Doorson împotriva Țărilor de Jos*, pct. 69; *Van Mechelen și alții împotriva Țărilor de Jos*, pct. 52; *Krasniki împotriva Republicii Cehe*, pct. 76).

319. Bineînțeles, art. 6 nu impune în mod explicit să fie luate în considerare interesele martorilor, în general, și cele ale victimelor cărora li se solicită să dea declarații, în particular. Totuși, acest lucru se poate impune atunci când este vorba despre viața, libertatea sau siguranța acestora, precum și de interese care, în general, intră sub incidența art. 8 din Convenție. Statele contractante trebuie să își organizeze procedura penală astfel încât interesele menționate să nu fie puse în pericol nejustificat. Principiile unui proces echitabil impun, de asemenea, ca, atunci când este necesar, interesele apărării să fie contrabalansate cu cele ale martorilor sau ale victimelor cărora li se solicită să depună mărturie (*Doorson împotriva Țărilor de Jos*, pct. 70; *Van Mechelen și alții împotriva Țărilor de Jos*, pct. 53).

320. Autoritățile naționale trebuie să invoce motive relevante și suficiente pentru a menține anonimul anumitor martori [*Doorson împotriva Țărilor de Jos*, pct. 71; *Visser împotriva Țărilor de Jos*, pct. 47; *Săpunărescu împotriva Germaniei* (dec.); *Dzelili împotriva Germaniei* (dec.)].

321. Ca urmare a menținerii acestui anonim, apărarea se va confrunta cu dificultăți care nu ar trebui să existe în mod normal în cadrul unui proces penal. Totuși, este necesar ca procedura urmată în fața autorităților judiciare să compenseze suficient obstacolele întâmpinate de apărare [*Doorson împotriva Țărilor de Jos*, pct. 72; *Van Mechelen și alții împotriva Țărilor de Jos*, pct. 54; *Haas împotriva Germaniei* (dec.)].

322. În special, reclamantul nu trebuie să fie împiedicat să conteste fiabilitatea martorului anonim (*Birutis și alții împotriva Lituaniei*, pct. 29; *Van Mechelen și alții împotriva Țărilor de Jos*, pct. 59 și 62; *Kostovski împotriva Țărilor de Jos*, pct. 42).

323. În plus, pentru a aprecia dacă modalitățile de audiere a martorului anonim au oferit suficiente garanții pentru a compensa dificultățile cauzate apărării, trebuie să se țină seama în mod corespunzător de măsura în care mărturia anonimă a fost decisivă pentru condamnarea reclamantului. Dacă mărturia nu a fost decisivă în nicio privință, apărarea a fost dezavantajată într-o măsură mult mai mică [*Kok împotriva Țărilor de Jos* (dec.); *Krasniki împotriva Republicii Cehe*, pct. 79].

vi) Martori în cauze de agresiune sexuală

324. Victimele infracțiunilor de natură sexuală, în speciale minorii, percep adesea procesul ca fiind un calvar, în special atunci când sunt confruntate cu inculpatul, împotriva voinței lor. Pentru a stabili dacă inculpatul într-o procedură de această natură a beneficiat sau nu de un proces echitabil trebuie să se țină seama de dreptul victimei la respectarea vieții private. Astfel, în cauze penale de agresiune sexuală, pot fi adoptate unele măsuri pentru protejarea victimei, cu condiția ca acestea să fie conciliabile cu exercitarea corespunzătoare și efectivă a dreptului la apărare. Pentru a garanta acest drept, autoritățile judiciare sunt obligate uneori să

adopte măsuri de contrabalansare a obstacolelor cu care se confruntă apărarea [*Aigner împotriva Austriei*, pct. 37; *D. împotriva Finlandei*, pct. 43; *F. și M. împotriva Finlandei*, pct. 58; *Accardi și alții împotriva Italiei* (dec.); *S.N. împotriva Suediei*, pct. 47; *Vronchenko împotriva Estoniei*, pct. 56].

325. Având în vedere specificitatea caracteristicilor procedurilor penale în materie de infracțiuni de natură sexuală, art. 6 § 3 lit. d) nu poate fi interpretat ca impunând în toate cazurile adresarea directă de întrebări de către inculpat sau avocatul acestuia, în cadrul unui interogatoriu sau prin alte mijloace (*S.N. împotriva Suediei*, pct. 52; *W.S. împotriva Poloniei*, pct. 55).

326. Inculpatul trebuie să aibă posibilitatea de a observa comportamentul martorilor audiați și să conteste declarațiile și credibilitatea acestora [*Bocos-Cuesta împotriva Țărilor de Jos*, pct. 71; și *P.S. împotriva Germaniei*, pct. 26; *Accardi și alții împotriva Italiei* (dec.); *S.N. împotriva Suediei*, pct. 52].

327. Nu se poate considera că simpla vizionare a unei înregistrări video a depoziției unui martor protejează suficient dreptul la apărare în cazul în care autoritățile nu au oferit posibilitatea de a interoga martorul respectiv (*D. împotriva Finlandei*, pct. 50; *A.L. împotriva Finlandei*, pct. 41).

vii) Avantaje oferite martorilor în schimbul declarațiilor

328. Utilizarea declarațiilor făcute de martori în schimbul unei imunități sau al altor avantaje reprezintă un instrument important în lupta autorităților interne împotriva infracțiunilor grave. Totuși, modul în care acest instrument poate compromite caracterul echitabil al procedurii împotriva inculpatului și poate ridica probleme delicate, având în vedere că, prin însăși natura loc, astfel de declarații fac obiectul unei manipulări și pot fi făcute numai în vederea obținerii avantajelor oferite în schimb sau cu titlu de răzbunare personală. Natura uneori ambiguă a unor astfel de declarații și riscul ca o persoană să poată fi acuzată și judecată pe baza unor afirmații neverificate care nu sunt în mod necesar dezinteresate nu trebuie să fie așadar subestimate. Cu toate acestea, utilizarea acestui tip de declarații nu este suficientă în sine pentru a face procedura inechitabilă [*Cornelis împotriva Țărilor de Jos* (dec.), cu referințe suplimentare].

viii) Mărturii indirecte

329. Art. 6 § 1 și § 3 lit. d) din Convenție include o prezumție împotriva utilizării probelor indirecte împotriva unui inculpat într-un proces penal. Excluderea acestui tip de probă este justificată, de asemenea, în cazul în care poate fi considerată probă în apărare [*Thomas împotriva Regatului Unit* (dec.)].

ix) Dreptul de a cita martori pentru apărare

330. În principiu, instanțele naționale sunt cele care trebuie să aprecieze elementele de probă prezentate în fața lor și relevanța celor pe care inculpații intenționează să le prezinte. Art. 6 § 3 lit. d) le permite, tot în principiu, să hotărască cu privire la utilitatea probelor propuse de martori. Această dispoziție nu impune citarea și audierea tuturor martorilor apărării: astfel cum indică expresia „în aceleași condiții”, scopul esențial al acesteia este egalitatea completă a armelor în materie [a se vedea, între altele precedente, *Perna împotriva Italiei* (MC), pct. 29; *Solakov împotriva Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei*, pct. 57].

331. În consecință, nu este suficient ca inculpatul să se plângă de faptul că nu i s-a permis să interogheze anumiți martori. Este necesar, de asemenea, să își susțină cererea de audiere a martorilor, precizând că aceasta este importantă și necesară pentru stabilirea adevărului, precum și pentru dreptul la apărare [*Perna împotriva Italiei* (MC), pct. 29; *Băcanu și SC R S.A. împotriva României*, pct. 75].

332. În cazul în care inculpatul a formulat o cerere de audiere a martorilor neabuzivă și suficient de motivată, relevantă având în vedere obiectul acuzației și fără îndoială susceptibilă să susțină poziția apărării sau chiar să determine achitarea acestuia, autoritățile naționale nu pot să o respingă decât pentru motive pertinente (*Topić împotriva Croației*, pct. 42; *Polyakov împotriva Rusiei*, pct. 34-35).

333. Art. 6 nu îi conferă inculpatului un drept absolut de a obține citarea martorilor în fața unei instanțe. În principiu, instanței naționale îi revine obligația de a hotărî dacă citarea unui martor este necesară sau oportună [a se vedea, de exemplu, *S.N. împotriva Suediei*, pct. 44; *Accardi și alții împotriva Italiei* (dec.)].

334. Circumstanțe excepționale ar putea determina Curtea să constate că neaudierea unei persoane în calitate de martor este incompatibilă cu art. 6 (*Dorokhov împotriva Rusiei*, pct. 65; *Popov împotriva Rusiei*, pct. 188; *Bricmont împotriva Belgiei*, pct. 89).

5. Art. 6 § 3 lit. e)

Art. 6 § 3 lit. e)

„3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

[...]

e. să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.”

a) „Dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere”

335. Dreptul la asistență gratuită din partea unui interpret nu se aplică decât în cazul în care inculpatul nu poate înțelege sau vorbi limba folosită la audiere [*K. împotriva Franței* (dec.)]. Un acuzat care înțelege această limbă nu poate solicita serviciile unui interpret pentru a-i permite să se apere într-o altă limbă, fie și cea a minorității etnice de care aparține [*K. împotriva Franței* (dec.); *Bideault împotriva Franței* (dec.); a se vedea și *Lagerblom împotriva Suediei*, pct. 62].

336. Atunci când inculpatul este reprezentat de un avocat, nu este suficient, în principiu, ca acesta din urmă, și nu clientul acestuia, să cunoască limba utilizată la audiere. Interpretarea în cursul procesului este necesară ținând seama de faptul că dreptul la un proces echitabil, care include dreptul de a participa la audiere, impune ca inculpatul să poată înțelege dezbaterile și să își poată informa avocatul cu privire la orice element care ar trebui invocat în apărarea sa (*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 74; *Cuscani împotriva Regatului Unit*, pct. 38).

337. Art. 6 § 3 lit. e) nu vizează relațiile dintre inculpat și apărătorul său, ci numai relațiile dintre inculpat și judecător [*X. împotriva Austriei* (dec.), p. 68].

338. Se poate renunța la dreptul la un interpret, dar aceasta trebuie să fie o decizie a inculpatului și nu a avocatului său (*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 80).

b) Elemente protejate ale procesului penal

339. Art. 6 § 3 lit. e) garantează dreptul la asistență gratuită din partea unui interpret, în scopul traducerii sau interpretării tuturor actelor sau declarațiilor din cadrul procedurii împotriva unui inculpat, al căror sens trebuie să îl înțeleagă sau pe care trebuie să le comunice în limba folosită de instanță pentru a beneficia de un proces echitabil [*Luedicke, Belkacem și Koç împotriva Germaniei*, pct. 48; *Ucak împotriva Regatului Unit* (dec.); *Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 69; *Lagerblom împotriva Suediei*, pct. 61].

340. Art. 6 § 3 lit. e) se aplică nu numai declarațiilor verbale făcute în cursul procesului, dar și documentației și procedurii anterioare procesului (*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 74; *Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 70].

341. Cu toate acestea, nu impune o traducere scrisă a tuturor probelor documentare sau a tuturor probelor oficiale aflate la dosar (*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 74). De exemplu, absența traducerii scrise a unei hotărâri nu implică în sine încălcarea art. 6 § 3 lit. e) (*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 85). Textul acestei dispoziții face referire la un „interpret” și nu la un „traducător”. Acest lucru sugerează că o asistență lingvistică orală poate să îndeplinească cerințele Convenției [*Husain împotriva Italiei* (dec.); *Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 70].

342. Pe scurt, asistența unui interpret oferită astfel poate permite inculpatului să ia la cunoștință acuzațiile care i se aduc și să se apere, în special, prezentând instanței versiunea sa a faptelor [*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 74; *Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 70; *Güngör împotriva Germaniei* (dec.); *Protopapa împotriva Turciei*, pct. 80].

c) Asistență „gratuită”

343. Obligația de a oferi o asistență „gratuită” nu depinde de mijloacele acuzatului: serviciile unui interpret necesare unui acuzat se numără mai degrabă printre înlesnirile pe care orice stat are obligația să le prevadă în sistemul său de justiție penală. Cu toate acestea, un inculpat poate fi obligat la plata cheltuielilor de interpretare dacă acesta nu s-a prezentat la audiere [*Fedele împotriva Germaniei* (dec.)].

344. Rambursarea cheltuielilor de interpretare nu poate fi solicitată acuzatului ulterior (*Luedicke, Belkacem și Koç împotriva Germaniei*, pct. 46). A considera că art. 6 § 3 lit. e) permite instanțelor interne să impună unui condamnat plata acestor cheltuieli ar echivala cu restrângerea în timp a beneficiilor acestui articol (*Luedicke, Belkacem și Koç împotriva Germaniei*, pct. 42; *Isyar împotriva Bulgariei*, pct. 45; *Öztürk împotriva Germaniei*, pct. 58).

d) Condiții de interpretare

345. Nu este necesar să se stabilească, în temeiul art. 6 § 3 e), condiții detaliate cu privire la modalitățile prin care pot fi furnizate serviciile unui interpret pentru a asista inculpații. Un interpret nu este un agent al instanței în sensul art. 6 § 1 și nu face obiectul niciunei cerințe formale de independență sau imparțialitate ca atare. Serviciile acestuia trebuie să îi ofere acuzatului o asistență efectivă în realizarea apărării sale și comportamentul acestuia nu trebuie să fie susceptibil să aducă atingere echității procesului (*Ucak împotriva Regatului Unit*).

e) Obligații pozitive

346. Judecătorul trebuie să verifice, consultându-se cu inculpatul, dacă acesta are nevoie de serviciile unui interpret, în special dacă a fost informat cu privire la dificultățile întâmpinate de avocatul apărării în comunicarea cu inculpatul. Este necesar să se asigure că absența unui interpret nu ar aduce atingere deplinei participări a inculpatului la dezbateri de o importanță crucială pentru acesta (*Cuscani împotriva Regatului Unit*, pct. 38).

347. Deși conduita apărării este un aspect ce ține în esență de inculpat și de avocatul său (*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 65, *Stanford împotriva Regatului Unit*, pct. 28), instanțele interne sunt principalii garanți ai echității procedurii, inclusiv în ceea ce privește eventuala absență a traducerii sau a interpretării în favoarea unui inculpat străin [*Cuscani împotriva Regatului Unit*, pct. 39; *Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 72; *Katrtsch împotriva Franței*, pct. 44].

348. Aspectul legat de cunoștințele lingvistice ale reclamantului este primordial și instanța trebuie să analizeze, de asemenea, natura faptelor imputate unui inculpat sau comunicările care i-au fost adresate de autoritățile interne, pentru a aprecia dacă acestea sunt suficient de complexe încât să fi necesitat o cunoaștere aprofundată a limbii utilizate în instanță [*Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 71; *Katritsch împotriva Franței*, pct. 41; *Şaman împotriva Turciei*, pct. 30; *mutatis mutandis*, *Güngör împotriva Germaniei* (dec.)].

349. Pentru ca dreptul garantat la art. 6 § 3 lit. e) să fie practic și efectiv, obligația autorităților competente nu se limitează la desemnarea unui interpret: în plus, acestora le revine sarcina ca, odată notificate cu privire la un anumit caz, de a exercita ulterior un anumit control al valorii interpretării asigurate [*Kamasinski împotriva Austriei*, pct. 74; *Hermi împotriva Italiei* (MC), pct. 70; *Protopapa împotriva Turciei*, pct. 80].

IV. EFECTUL EXTRATERITORIAL AL ART. 6

350. Convenția nu obligă părțile contractante să impună normele sale statelor sau teritoriilor terțe (*Drozd și Janousek împotriva Franței și Spaniei*, pct. 110). Statele contractante nu au obligația de a verifica dacă un proces ce urmează să aibă loc într-un stat terț, de exemplu, ca urmare a unei extrădări, ar fi compatibil cu fiecare din condițiile art. 6.

A) Denegare flagrantă de justiție

351. Cu toate acestea, conform jurisprudenței Curții, o decizie de extrădare sau expulzare poate ridica în mod excepțional o problemă în temeiul art. 6 în cazul în care persoana în cauză ar risca să sufere în statul solicitant o denegare flagrantă de justiție. Acest principiu a fost enunțat pentru prima dată în cauza *Soering împotriva Regatului Unit* (pct. 113) și a fost confirmat ulterior de Curte într-o serie de cauze [a se vedea, de exemplu, *Mamatkulov și Askarov împotriva Turciei* (MC), pct. 90-91; *Al-Saadoon și Mufdhi împotriva Regatului Unit*, pct. 149; *Ahorugeze împotriva Suediei*, pct. 115; *Othman (Abu Qatada) împotriva Regatului Unit*, pct. 258].

352. Expresia „denegare flagrantă de justiție” a fost considerată sinonimă unui proces care contravine evident dispozițiilor art. 6 sau principiilor enunțate de acesta [a se vedea, printre multe altele, *Sejdovic împotriva Italiei* (MC), pct. 84; *Stoichkov împotriva Bulgariei*, pct. 56; *Drozd și Janousek împotriva Franței și Spaniei*, pct. 110]. Deși nu a fost necesar încă să definească această expresie mai precis, Curtea a precizat că unele forme de nedreptate pot fi considerate o denegare flagrantă de justiție, de exemplu:

- o condamnare în lipsă, fără posibilitatea de a obține ulterior o nouă examinare a acuzației pe fond [*Einhorn împotriva Franței* (dec.), pct. 33; *Sejdovic împotriva Italiei* (MC), pct. 84;
- *Stoichkov împotriva Bulgariei*, pct. 56]
- un proces cu caracter sumar, desfășurat fără a se ține seama deloc de dreptul la apărare (*Bader și Kanbor împotriva Suediei*, pct. 47);
- o detenție fără acces la o instanță independentă și imparțială pentru examinarea legalității [*Al-Moayad împotriva Germaniei* (dec.), pct. 101];
- un refuz deliberat și sistematic de a permite accesul la un avocat, în special în cazul unei persoane deținute în străinătate (*ibidem*);
- utilizarea într-un proces penal a unor declarații obținute prin supunerea suspectului sau a altei persoane unui tratament contrar art. 3 [*Othman (Abu Qatada) împotriva Regatului Unit*, pct. 267; *El Haski împotriva Belgiei*, pct. 85].

353. A durat mai mult de 20 de ani de la hotărârea *Soering*, adică până la hotărârea pronunțată în cauza *Othman (Abu Qatada) împotriva Regatului Unit*, până când Curtea a concluzionat pentru prima dată că o extrădare sau o expulzare constituie efectiv o încălcare a art. 6. Această perioadă, precum și exemplele prezentate la punctul precedent, demonstrează caracterul strict al criteriului „denegare flagrantă de justiție”. Denegarea flagrantă de justiție depășește simplele nereguli sau lipsa garanțiilor în cadrul procesului, care ar fi de natură să determine încălcarea art. 6 dacă ar avea loc în însuși statul contractant. Încălcarea principiului echității procesului, garantat la art. 6, trebuie să fie atât de gravă încât să determine anularea sau chiar distrugerea esenței însăși a dreptului protejat de acest articol [*Ahorugeze împotriva Suediei*, pct. 115; *Othman (Abu Qatada) împotriva Regatului Unit*, pct. 260].

B) „Riscul real” – gradul și sarcina probei

354. Atunci când analizează dacă o extrădare sau o expulzare ar constitui o denegare flagrantă de justiție, Curtea aplică același grad și aceeași sarcină a probei ca atunci când examinează cauzele privind expulzarea sau extrădarea în temeiul art. 3. Prin urmare, reclamantului îi revine obligația de a prezenta elemente de probă care să poată dovedi că există motive serioase să se considere că, dacă ar fi expulzat din statul contractant, acesta ar fi expus unui risc real de a face obiectul unei denegări flagrante de justiție. Dacă reclamantul prezintă astfel de probe, ulterior Guvernul are obligația de a elimina orice îndoială în acest sens [*Ahorugeze împotriva Suediei*, pct. 116; *Othman (Abu Qatada) împotriva Regatului Unit*, pct. 272-280; *El Haski împotriva Belgiei*, pct. 86; *mutatis mutandis*, *Saadi împotriva Italiei* (MC), pct. 129].

355. Pentru a verifica dacă există un risc de denegare flagrantă de justiție, Curtea examinează consecințele previzibile ale trimiterii reclamantului în țara de destinație, luând în considerare situația generală din aceasta și circumstanțele specifice cauzei persoanei respective [*Al-Saadoon și Mufdhi împotriva Regatului Unit*, pct. 125; *mutatis mutandis*, *Saadi împotriva Italiei* (MC), pct. 130]. Existența unui astfel de risc trebuie apreciată, în special, ținând seama de circumstanțele pe care statul în cauză le cunoștea sau ar fi trebuit să le cunoască la momentul expulzării [*Al-Saadoon și Mufdhi împotriva Regatului Unit*, pct. 125; *mutatis mutandis*, *Saadi împotriva Italiei* (MC), pct. 133]. Cu toate acestea, în cazul în care expulzarea sau transferul a avut loc deja la momentul examinării de către Curte, nimic nu o împiedică să țină seama de informațiile aflate ulterior [*Al-Saadoon și Mufdhi împotriva Regatului Unit*, pct. 149; *Mamatkulov și Askarov împotriva Turciei* (MC), pct. 69].

LISTA CAUZELOR CITATE

Curtea pronunță hotărârile și deciziile în limba engleză și/sau franceză, cele două limbi oficiale. Legăturile hipertext către cauzele citate în prezentul ghid fac trimitere la textul original al hotărârii sau deciziei. Hotărârile și deciziile Curții pot fi consultate în baza de date HUDOC de pe site-ul Internet al Curții (www.echr.coe.int). HUDOC conține, de asemenea, traduceri a numeroase cauze importante în aproximativ douăzeci de limbi oficiale, precum și legăturile cu aproximativ o sută de colecții de jurisprudență on-line realizate de terți.

- A. împotriva Austriei* (dec.), nr. 16266/90, 7 mai 1990
A.L. împotriva Finlandei, nr. 23220/04, 27 ianuarie 2009*
A.L. împotriva Germaniei, nr. 72758/01, 28 aprilie 2005*
A. Menarini Diagnostics S.R.L. împotriva Italiei, nr. 43509/08, 27 septembrie 2011
Abdoella împotriva Țărilor de Jos, 25 noiembrie 1992, seria A nr. 248-A
Accardi și alții împotriva Italiei (dec.), nr. 30598/02, 20 ianuarie 2005, CEDO 2005-II
Adiletta și alții împotriva Italiei, 19 februarie 1991, seria A nr. 197-E
Adolf împotriva Austriei, nr. 8269/78, 26 martie 1982, seria A nr. 49
AGOSI împotriva Regatului Unit, 24 octombrie 1986, seria A nr. 108
Ahorugeze împotriva Suediei, nr. 37075/09, 27 octombrie 2011*
Aigner împotriva Austriei, nr. 28328/03, 10 mai 2012*
Air Canada împotriva Regatului Unit, 5 mai 1995, seria A nr. 316-A
Akay împotriva Turciei (dec.), nr. 34501/97, 19 februarie 2002
Albert și Le Compte împotriva Belgiei, 10 februarie 1983, seria A nr. 58
Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit (MC), nr. 26766/05 și 22228/06, CEDO 2011
Al-Moayad împotriva Germaniei (dec.), nr. 35865/03, 20 februarie 2007*
Al-Saadoon și Mufdhi împotriva Regatului Unit, nr. 61498/08, CEDO 2010
Ali împotriva României, nr. 20307/02, 9 noiembrie 2010*
Alimena împotriva Italiei, 19 februarie 1991, seria A nr. 195-D
Allan împotriva Regatului Unit, nr. 48539/99, CEDO 2002-X
Allen împotriva Regatului Unit (MC), nr. 25424/09, 12 iulie 2013
Allenet de Ribemont împotriva Franței, 10 februarie 1995, serie A nr. 308
Arrigo și Vella împotriva Maltei (dec.), nr. 6569/04, 10 mai 2005*
Artico împotriva Italiei, 13 mai 1980, seria A nr. 37
Assanidzé împotriva Georgiei (MC), nr. 71503/01, CEDO 2004-II
Averill împotriva Regatului Unit, nr. 36408/97, CEDO 2000-VI
B. împotriva Austriei, 28 martie 1990, seria A nr. 175
B și P. împotriva Regatului Unit, nr. 36337/97 și 35974/97, CEDO 2001-III
Băcanu și SC R S.A. împotriva României, nr. 4411/04, 3 martie 2009
Bäckström și Andersson împotriva Suediei (dec.), nr. 67930/01, 5 septembrie 2006*
Bader și Kanbor împotriva Suediei, nr. 13284/04, CEDO 2005-XI
Baggetta împotriva Italiei, 25 iunie 1987, seria A nr. 119
Balsytė-Lideikienė împotriva Lituaniei, nr. 72596/01, 4 noiembrie 2008
Bannikova împotriva Rusiei, nr. 18757/06, 4 noiembrie 2010*
Barberà, Messegué și Jabardo împotriva Spaniei, nr. 10590/83, 6 decembrie 1988, seria A nr. 146
Baucher împotriva Franței, nr. 53640/00, 24 iulie 2007
Belashev împotriva Rusiei, nr. 28617/03, 4 decembrie 2008*
Belilos împotriva Elveției, nr. 10328/83, 29 aprilie 1988, seria A nr. 132

- Bellerín Lagares împotriva Spaniei* (dec.), nr. 31548/02, 4 noiembrie 2003
- Bendenoun împotriva Franței*, 12547/86, 24 februarie 1994, seria A nr. 284
- Benham împotriva Regatului Unit*, nr. 19380/92, 10 iunie 1996, *Culegere de hotărâri și decizii* 1996-III
- Berlinski împotriva Poloniei*, nr. 27715/95 și 30209/96, 20 iunie 2002*
- Bideault împotriva Franței* (dec.), nr. 11261/84, decizia Comisiei din 9 decembrie 1987, 48 DR 232 (1986)
- Birutis și alții împotriva Lituaniei*, nr. 47698/99 și 48115/99, 28 martie 2002*
- Block împotriva Ungariei*, nr. 56282/09, 25 ianuarie 2011 (*disponibilă doar în limba engleză*)
- Bobek împotriva Poloniei*, nr. 68761/01, 17 iulie 2007*
- Bocos-Cuesta împotriva Țărilor de Jos*, nr. 54789/00, 10 noiembrie 2005*
- Boddaert împotriva Belgiei*, 12 octombrie 1992, seria A nr. 235-D
- Böhmer împotriva Germaniei*, nr. 37568/97, 3 octombrie 2002*
- Boldea împotriva României*, nr. 19997/02, CEDO 2007-II
- Bonev împotriva Bulgariei*, nr. 60018/00, 8 iunie 2006*
- Bonisch împotriva Austriei*, 6 mai 1985, seria A nr. 92
- Bonzi împotriva Elveției*, nr. 7854/77, decizia Comisiei din 12 iulie 1978, D.R. 12, p. 188
- Boulois împotriva Luxemburgului* (MC), nr. 37575/04, 3 aprilie 2012, CEDO 2012
- Borisova împotriva Bulgariei*, nr. 56891/00, 21 decembrie 2006*
- Borgers împotriva Belgiei*, 30 octombrie 1991, seria A nr. 214-B
- Brandstetter împotriva Austriei*, 28 august 1991, seria A nr. 211
- Brennan împotriva Regatului Unit*, nr. 39846/98, CEDO 2001-X
- Bricmont împotriva Belgiei*, nr. 10857/84, 7 iulie 1989, seria A nr. 158
- Brozicek împotriva Italiei*, nr. 10964/84, 19 decembrie 1989, seria A nr. 167
- Brusco împotriva Franței*, nr. 1466/07, 14 octombrie 2010
- Buijen împotriva Germaniei*, nr. 27804/05, 1 aprilie 2010*
- Bulut împotriva Austriei*, 22 februarie 1996, *Culegere de hotărâri și decizii*, 1996-II
- Burak Hun împotriva Turciei*, nr. 17570/04, 15 decembrie 2009
- Buscemi împotriva Italiei*, nr. 29569/95, CEDO 1999-VI
- Butkevičius împotriva Lituaniei*, nr. 48297/99, CEDO 2002-II (extrase)
- Bykov împotriva Rusiei* (MC), nr. 4378/02, 10 martie 2009
- C. împotriva Italiei*, nr. 10889/84, decizia Comisiei din 11 mai 1988, D.R. 56, p. 40
- C.G.P. împotriva Țărilor de Jos*, nr. 29835/96, decizia Comisiei din 15 ianuarie 1997*
- Campbell și Fell împotriva Regatului Unit*, nr. 7819/77 și 7878/77, 28 iunie 1984, seria A nr. 80
- Calabrò împotriva Italiei și Germaniei* (dec.), nr. 59895/00, 21 martie 2002, CEDO 2002-V
- Caldas Ramirez de Arrellano împotriva Spaniei* (dec.), nr. 68874/01, CEDO 2003-I (extrase)
- Can împotriva Austriei*, nr. 9300/81, raportul Comisiei din 12 iulie 1984, seria A nr. 96*
- Capeau împotriva Belgiei*, nr. 42914/98, 13 ianuarie 2005, CEDO 2005-I
- Casse împotriva Luxemburgului*, nr. 40327/02, 27 aprilie 2006
- Castillo Algar împotriva Spaniei*, 28 octombrie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii*, 1998-VIII
- Célice împotriva Franței*, nr. 14166/09, 8 martie 2012
- Chichlian și Ekindjian împotriva Franței*, nr. 10959/84, raportul Comisiei din 16 martie 1989, seria A nr. 162-B
- Clarke împotriva Regatului Unit* (dec.), nr. 23695/02, 25 august 2005
- Clinique Mozart SARL împotriva Franței*, nr. 46098/99, 8 iunie 2004
- Coëme și alții împotriva Belgiei*, nr. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 și 33210/96, 22 iunie 2000, CEDO 2000-VII

- Collozza și Rubinat împotriva Italiei*, nr. 9024/80, raportul Comisiei din 5 mai 1983, seria A nr. 89
- Constantin și Stoian împotriva României*, nr. 23782/06 și 46629/06, 29 septembrie 2009*
- Cooper împotriva Regatului Unit* (MC), nr. 48843/99, 16 decembrie 2003
- Cornelis împotriva Țărilor de Jos* (dec.), nr. 994/03, 25 mai 2004, CEDO 2004-V (extrase)
- Correia de Matos împotriva Portugaliei* (dec.); nr. 48188/99, CEDO 2001-XII
- C.P. și alții împotriva Franței*, nr. 36009/97, 1 august 2000
- Craxi împotriva Italiei (nr. 1)*, nr. 34896/97, 5 decembrie 2002
- Croissant împotriva Germaniei*, 25 septembrie 1992, seria A nr. 237-B
- Cuscani împotriva Regatului Unit*, nr. 32771/96, 24 septembrie 2002*
- Czekalla împotriva Portugaliei*, nr. 38830/97, CEDO 2002-VIII
- D. împotriva Finlandei*, nr. 30542/04, 7 iulie 2009*
- Daktaras împotriva Lituaniei*, nr. 42095/98, 10 octombrie 2000, CEDO 2000-X
- Daktaras împotriva Lituaniei* (dec.), nr. 42095/98, 11 ianuarie 2000*
- Dallos împotriva Ungariei*, nr. 29082/95, 1 martie 2001, CEDO 2001-II
- Damir Sibgatullin împotriva Rusiei*, nr. 1413/05, 24 aprilie 2012*
- Daud împotriva Portugaliei*, 21 aprilie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-II
- Davran împotriva Turciei*, nr. 18342/03, 3 noiembrie 2009
- Dayanan împotriva Turciei*, nr. 7377/03, 13 octombrie 2009
- De Cubber împotriva Belgiei*, 26 octombrie 1984, seria A, nr. 86
- Delcourt împotriva Belgiei*, 17 ianuarie 1970, seria A nr. 11
- Demicoli împotriva Maltei*, nr. 13057/87, 27 august 1991, seria A nr. 210
- Deweer împotriva Belgiei*, nr. 6903/75, 27 februarie 1980, seria A nr. 35
- De Salvador Torres împotriva Spaniei*, 24 octombrie 1996, CEDO 1996-V
- Didu împotriva României*, nr. 34814/02, 14 aprilie 2009
- Diriöz împotriva Turciei*, nr. 38560/04, 31 mai 2012
- Dobbertin împotriva Franței*, 25 februarie 1993, seria A nr. 256-D
- Doorson împotriva Țărilor de Jos*, nr. 20524/92, 26 martie 1996, CEDO 1996-II
- Dorokhov împotriva Rusiei*, nr. 66802/01, 14 februarie 2008*
- Dorozhko și Pozharskiy împotriva Estoniei*, nr. 14659/04 și 16855/04, 24 aprilie 2008*
- Döry împotriva Suediei*, nr. 28394/95, 12 noiembrie 2002*
- Dowsett împotriva Regatului Unit*, nr. 39482/98, 24 iunie 2003, CEDO 2003-VII
- Drassich împotriva Italiei*, nr. 25575/04, 11 decembrie 2007
- Drozd și Janousek împotriva Franței și Spaniei*, 26 iunie 1992, seria A nr. 240
- Dubus S.A. împotriva Franței*, nr. 5242/04, 11 iunie 2009
- Dzelili împotriva Germaniei* (dec.) nr. 15065/05, 29 septembrie 2009*
- Eckle împotriva Germaniei*, nr. 8130/78, 15 iulie 1982, seria A nr. 51
- Edwards și Lewis împotriva Regatului Unit* (MC), nr. 39647/98, 40461/98, 27 octombrie 2004, CEDO 2004-X
- Einhorn împotriva Franței* (dec.), nr. 71555/01, CEDO 2001-XI
- El Haski împotriva Belgiei*, nr. 649/08, 25 septembrie 2012
- Enea împotriva Italiei* (MC), nr. 74912/01, CEDO 2009
- Engel și alții împotriva Țărilor de Jos*, nr. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 și 5370/72, 8 iunie 1976, seria A nr. 22
- Erdogan împotriva Turciei*, nr. 14723/89, decizia Comisiei din 9 iulie 1992, D.R. 73, p. 81
- Ergin împotriva Turciei (nr. 6)*, nr. 47533/99, CEDO 2006-VI (extrase)
- Eurofinacom împotriva Franței* (dec.), nr. 58753/00, 7 septembrie 2004, CEDO 2004-VII
- Ezeh și Connors împotriva Regatului Unit* (MC), nr. 39665/98 și 40086/98, 9 octombrie 2003, CEDO 2003-X
- F. și M. împotriva Finlandei*, nr. 22508/02, 17 iulie 2007*

Falk împotriva Țărilor de Jos (dec.), nr. 66273/01, 19 octombrie 2004, CEDO 2004-XI
Fatullayev împotriva Azerbaidjanului, nr. 40984/07, 22 aprilie 2010*
Fazliyski împotriva Bulgariei, nr. 40908/05, 16 aprilie 2013*
Fedele împotriva Germaniei (dec.), nr. 11311/84, 9 decembrie 1987*
Fejde împotriva Suediei, 29 octombrie 1991, seria A, nr. 212-C
Ferrantelli și Santangelo împotriva Italiei, nr. 19874/92, 7 august 1996, CEDO 1996-III
Fey împotriva Austriei, 24 februarie 1993, seria A nr. 255-A
Filippini împotriva San Marino (dec.), nr. 10526/02, 28 august 2003
Findlay împotriva Regatului Unit, 25 februarie 1997, *Culegere de hotărâri și decizii* 1997-I
Fischer împotriva Austriei (dec.), nr. 27569/02, CEDO 2003-VI
Foucher împotriva Franței, nr. 22209/93, 18 martie 1997, CEDO 1997-II
Fruni împotriva Slovaciei, nr. 8014/07, 21 iunie 2011*
Funke împotriva Franței, 25 februarie 1993, seria A nr. 256-A
G.B. împotriva Franței, nr. 44069/98, 2 octombrie 2001, CEDO 2001-X
Gabrielyan împotriva Armeniei, nr. 8088/05, 10 aprilie 2012*
Gäfgen împotriva Germaniei (MC), nr. 22978/05, 1 iunie 2010, CEDO 2010).
Galstyan împotriva Armeniei, nr. 26986/03, 15 noiembrie 2007*
Garycki împotriva Poloniei, nr. 14348/02, 6 februarie 2007*
Gast și Popp împotriva Germaniei, nr. 29357/95, CEDO 2000-II
Geerings împotriva Țărilor de Jos, nr. 30810/03, 1 martie 2007, CEDO 2007-III
Giosakis împotriva Greciei (nr. 3), nr. 5689/08, 3 mai 2011
Goddi împotriva Italiei, nr. 8966/80, 9 aprilie 1984, seria A nr. 76
Goktepe împotriva Belgiei, nr. 50372/99, 2 iunie 2005
Gorgiladzé împotriva Georgiei, nr. 4313/04, 20 octombrie 2009
Gossa împotriva Poloniei, nr. 47986/99, 9 ianuarie 2007*
Gómez de Liaño y Botella împotriva Spaniei, nr. 21369/04, 22 iulie 2008
Gradinger împotriva Austriei, 23 octombrie 1995, seria A nr. 328-C
Granger împotriva Regatului Unit, 28 martie 1990, seria A nr. 174
Graviano împotriva Italiei, nr. 10075/02, 10 februarie 2005
Grayson și Barnham împotriva Regatului Unit, nr. 19955/05, 15085/06, 23 septembrie 2008
Gregaçević împotriva Croației, nr. 58331/09, 10 iulie 2012*
Grievies împotriva Regatului Unit (MC), nr. 57067/00, CEDO 2003-XII (extrase)
Guérin împotriva Franței (MC), 29 iulie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-V
Guisset împotriva Franței, nr. 33933/96, CEDO 2000-IX
Güngör împotriva Germaniei (dec.) nr. 31540/96, 24 ianuarie 2002
Gurguchiani împotriva Spaniei, nr. 16012/06, 15 decembrie 2009
Haas împotriva Germaniei (dec.) nr. 73047/01, 17 noiembrie 2005*
Hadjianastassiou împotriva Greciei, nr. 12945/87, 16 decembrie 1992, seria A nr. 252
Hamer împotriva Belgiei, nr. 21861/03, CEDO 2007-V (extrase)
Hanif și Khan împotriva Regatului Unit, nr. 52999/08 și 61779/08, 20 decembrie 2011*
Harabin împotriva Slovaciei, nr. 58688/11, 20 noiembrie 2012*
Harutyunyan împotriva Armeniei, nr. 36549/03, CEDO 2007-III
Hauschildt împotriva Danemarcei, 24 mai 1989, seria A nr. 154
Heaney și McGuinness împotriva Irlandei, nr. 34720/97, 21 decembrie 2000, CEDO 2000-XII
Heglas împotriva Republicii Cehe, nr. 5935/02, 1 martie 2007
Henryk Urban și Ryszard Urban împotriva Poloniei, nr. 23614/08, 30 noiembrie 2010*
Hermi împotriva Italiei (MC), nr. 18114/02, 18 octombrie 2006, CEDO 2006-XII
Holm împotriva Suediei, 25 noiembrie 1993, seria A nr. 279-A
Hümmer împotriva Germaniei, nr. 26171/07, 19 iulie 2012*

Husain împotriva Italiei (dec.), nr. 18913/03, 24/02/2005, CEDO 2005-III
Hüseyin Turan împotriva Turciei, nr. 11529/02, 4 martie 2008
Huseyn și alții împotriva Azerbaidjanului, nr. 35485/05, 45553/05, 35680/05, 36085/05, 26 iulie 2011*

I.A. împotriva Franței, 23 septembrie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-VII
I.H. și alții împotriva Austriei, nr. 42780/98, 20 aprilie 2006*
Iglin împotriva Ucrainei, nr. 39908/05, 12 ianuarie 2012*
Imbrioscia împotriva Elveției, 24 noiembrie 1993, seria A nr. 275
Incal împotriva Turciei, 9 iunie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-IV
Ibrahim Ülger împotriva Turciei, nr. 57250/00, 29 iulie 2004
Irlanda împotriva Regatului Unit, 18 ianuarie 1978, seria A nr. 25
Ismoilov și alții împotriva Rusiei, nr. 2947/06, 24 aprilie 2008
Işyar împotriva Bulgariei, nr. 391/03, 20 noiembrie 2008
Jalloh împotriva Germaniei (MC), nr. 54810/00, CEDO 2006-IX
Janosevic împotriva Suediei, nr. 34619/97, 23 iulie 2002, CEDO 2002-VII
Jasper împotriva Regatului Unit (MC), nr. 27052/95, 16 februarie 2000
John Murray împotriva Regatului Unit (MC), 8 februarie 1996, *Culegere de hotărâri și decizii* 1996-I
Jorgic împotriva Germaniei, nr. 74613/01, 12 iulie 2007, CEDO 2007-III
Jossemaume împotriva Franței, nr. 39243/10, 8 martie 2012
Judge împotriva Regatului Unit (dec.), nr. 35863/10, 8 februarie 2011*
Juha Nuutinen împotriva Finlandei, nr. 45830/99, 24 aprilie 2007*
Jussila împotriva Finlandei (MC), nr. 73053/01, 23 noiembrie 2006, CEDO 2006-XIV
K. împotriva Franței, nr. 10210/82, decizia Comisiei din 7 decembrie 1983, 35 DR 203 (1983)
Kamasinski împotriva Austriei, nr. 9783/82, 19 decembrie 1989, seria A nr. 168
Karpenko împotriva Rusiei, nr. 5605/04, 13 martie 2012
Kaste și Mathisen împotriva Norvegiei, nr. 18885/04, 21166/04, 9 noiembrie 2006, CEDO 2006-XIII
Kart împotriva Turciei (MC), nr. 8917/05, CEDO 2009 (extrase)
Katritsch împotriva Franței, nr. 22575/08, 4 noiembrie 2010
Khalfaoui împotriva Franței, nr. 34791/97, CEDO 1999-IX
Khan împotriva Regatului Unit, nr. 35394/97, CEDO 2000-V
Khodorkovskiy și Lebedev împotriva Rusiei, nr. 11082/06 și 13772/05, 25 iulie 2013*
Khoudoubine împotriva Rusiei, nr. 59696/00, 26 octombrie 2006, CEDO 2006-XII (extrase)
Khuzhin și alții împotriva Rusiei, nr. 13470/02, 23 octombrie 2008*
Klimentyev împotriva Rusiei, nr. 46503/99, 16 noiembrie 2006*
Klouvi împotriva Franței, nr. 30754/03, 30 iunie 2011
Kok împotriva Țărilor de Jos (dec.), nr. 43149/98, 4 iulie 2000, CEDO 2000-VI
König împotriva Germaniei, nr. 6232/73, 28 iunie 1978, seria A nr. 27
Konstantin Markin împotriva Rusiei (MC), nr. 30078/06, CEDO 2012 (extrase)
Konstas împotriva Greciei, nr. 53466/07, 24 mai 2011
Kontalexis împotriva Greciei, nr. 59000/08, 31 mai 2011
Kostovski împotriva Țărilor de Jos, 20 noiembrie 1989, seria A nr. 166
Krasniki împotriva Republicii Cehe, nr. 51277/99, 28 februarie 2006*
Kremzow împotriva Austriei, 21 septembrie 1993, seria A nr. 268-B
Krestovskiy împotriva Rusiei, nr. 14040/03, 28 octombrie 2010*
Kriegisch împotriva Germaniei (dec.) nr. 21698/06, 23 noiembrie 2010*
Kröcher și Möller împotriva Elveției, nr. 8463/78, decizia Comisiei din 9 iulie 1981, D.R. 26, p. 40

Krombach împotriva Franței, nr. 29731/96, CEDO 2001-II
Kulikowski împotriva Poloniei, nr. 18353/03, 19 mai 2009
Kuopila împotriva Finlandei, nr. 27752/95, 27 aprilie 2000*
Kuzmin împotriva Rusiei, nr. 58939/00, 18 martie 2010
Kyprianou împotriva Ciprului (MC), nr. 73797/01, CEDO 2005-XIII
Labergere împotriva Franței, nr. 16846/02, 26 septembrie 2006
Lacadena Calero împotriva Spaniei, nr. 23002/07, 22 noiembrie 2011
Lagerblom împotriva Suediei, nr. 26891/95, 14 ianuarie 2003*
Lanz împotriva Austriei, nr. 24430/94, 31 ianuarie 2002*
Lauko împotriva Slovaciei, 2 septembrie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-VI
Lavents împotriva Letoniei, nr. 58442/00, 28 noiembrie 2002
Legillon împotriva Franței, nr. 53406/10, 10 ianuarie 2013
Lilly împotriva Franței (dec.), nr. 53892/00, 3 decembrie 2002
Löffler împotriva Austriei, nr. 30546/96, 3 octombrie 2000*
Lucà împotriva Italiei, nr. 33354/96, 27 februarie 2001, CEDO 2001-II
Luedicke, Belkacem și Koç împotriva Germaniei, 28 noiembrie 1978, seria A nr. 29
Lundkvist împotriva Suediei (dec.), nr. 48518/99, 13 noiembrie 2003, CEDO 2003-XI
Lutz împotriva Germaniei, nr. 9912/82, 25 august 1987, seria A nr. 123, 5, 6
Maaouia împotriva Franței (MC), nr. 39652/98, CEDO 2000-X
Magee împotriva Regatului Unit, nr. 28135/95, CEDO 2000-VI
Makhfi împotriva Franței, nr. 59335/00, 19 octombrie 2004
Malige împotriva Franței, 23 septembrie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-VII
Malininas împotriva Lituaniei, nr. 10071/04, 1 iulie 2008*
Mamatkulov și Askarov împotriva Turciei (MC), nr. 46827/99 și 46951/99, CEDO 2005-I
Marpa Zeeland B.V. și Metal Welding B.V. împotriva Țărilor de Jos, nr. 46300/99, CEDO 2004-X (extrase)
Martin împotriva Regatului Unit, nr. 40426/98, 24 octombrie 2006*
Martinie împotriva Franței (MC), nr. 58675/00, 12 aprilie 2006, CEDO 2006-VI
Matijašević împotriva Serbiei, nr. 23037/04, 19 septembrie 2006
Mattick împotriva Germaniei (dec.), nr. 62116/00, 31 martie 2005, CEDO 2005-VII
Mattoccia împotriva Italiei, nr. 23969/94, 25 iulie 2000, CEDO 2000-IX
Matyjek împotriva Poloniei, nr. 38184/03, 24 aprilie 2007
Mayzit împotriva Rusiei, nr. 63378/00, 20 ianuarie 2005*
McFarlane împotriva Irlandei (MC), nr. 31333/06, 10 septembrie 2010
Mefstah și alții împotriva Franței (MC), nr. 32911/96, 35237/97 și 34595/97, CEDO 2002-VII
Melin împotriva Franței, 22 iunie 1993, seria A nr. 261-A
Micallef împotriva Maltei (MC), nr. 17056/06, CEDO 2009
Mieg de Boofzheim împotriva Franței (dec.), nr. 52938/99, CEDO 2002-X
Mika împotriva Suediei (dec.), nr. 31243/06, 27 ianuarie 2009*
Milasi împotriva Italiei, 25 iunie 1987, seria A nr. 119
Miliniene împotriva Lituaniei, nr. 74355/01, 24 iunie 2008*
Miller și alții împotriva Regatului Unit, nr. 45825/99, 45826/99 și 45827/99, 26 octombrie 2004*
Mimoshvili împotriva Rusiei, nr. 20197/03, 28 iunie 2011*
Minelli împotriva Elveției, nr. 8660/79, 25 martie 1983, seria A nr. 62
Mircea împotriva României, nr. 41250/02, 29 martie 2007
Mirilashvili împotriva Rusiei, nr. 6293/04, 11 decembrie 2008
Monedero Angora împotriva Spaniei (dec.), nr. 41138/05, 7 octombrie 2008
Monnell și Morris împotriva Regatului Unit, nr. 9562/81 și 9818/82, 2 martie 1987
Montcornet de Caumont împotriva Franței (dec.), nr. 59290/00, CEDO 2003-VII

Montera împotriva Italiei (dec.), nr. 64713/01, 9 iulie 2002
Moiseyev împotriva Rusiei, nr. 62936/00, 9 octombrie 2008*
Mouillet împotriva Franței (dec.), nr. 27521/04, 13 septembrie 2007
Mežnarić împotriva Croației, nr. 71615/01, 15 iulie 2005*
Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (nr. 1) împotriva Regatului Unit (dec.), nr. 31411/07, 18 ianuarie 2011*
Natunen împotriva Finlandei, nr. 21022/04, 31 martie 2009*
Navone și alții împotriva Monaco, nr. 62880/11, 62892/11 și 62899/11, 24 octombrie 2013
Nerattini împotriva Greciei, nr. 43529/07, 18 decembrie 2008*
Nešťák împotriva Slovaciei, nr. 65559/01, 27 februarie 2007*
Neumeister împotriva Austriei, 27 iunie 1968, seria A nr. 8
Nicoleta Gheorghe împotriva României, nr. 23470/05, 3 aprilie 2012
Ninn-Hansen împotriva Danemarcei (dec.), nr. 28972/75, 18 mai 1999, CEDO 1999
Nortier împotriva Țărilor de Jos, 24 august 1993, seria A nr. 267
Nurmagomedov împotriva Rusiei, nr. 30138/02, 7 iunie 2007*
O. împotriva Norvegiei, nr. 29327/95, 11 februarie 2003, CEDO 2003-II
OAQ Neftyanaya Kompaniya Yukos împotriva Rusiei, nr. 14902/04, 20 septembrie 2011*
Oberschlick împotriva Austriei (nr. 1), 23 mai 1991, seria A nr. 204
Öcalan împotriva Turciei (MC), nr. 46221/99, 12 mai 2005, CEDO 2005-IV
Öcalan împotriva Turciei (dec.), nr. 5980/07, 6 iulie 2010
O'Halloran și Francis împotriva Regatului Unit (MC), nr. 15809/02, 25624/02, 29 iunie 2007, CEDO 2007-VIII
Omar împotriva Franței (MC), 29 iulie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-V
Othman (Abu Qatada) împotriva Regatului Unit, nr. 8139/09, CEDO 2012
Öztürk împotriva Germaniei, nr. 8544/79, 21 februarie 1984, seria A nr. 73
P.G. și J.H. împotriva Regatului Unit, nr. 44787/98, CEDO 2001-IX
P.S. împotriva Germaniei, nr. 33900/96, 20 decembrie 2001*
Padin Gestoso împotriva Spaniei (dec.), nr. 39519/98, 8 decembrie 1998, CEDO 1999-II (extrase)
Padovani împotriva Italiei, 26 februarie 1993, seria A nr. 257-B
Pakelli împotriva Germaniei, nr. 8398/78, raportul Comisiei din 12 decembrie 1981*
Paksas împotriva Lituaniei (MC), nr. 34932/04, CEDO 2011 (extrase)
Pandjikidzé și alții împotriva Georgiei, nr. 30323/02, 27 octombrie 2009
Pandy împotriva Belgiei, nr. 13583/02, 21 septembrie 2006
Papon împotriva Franței (dec.), nr. 54210/00, CEDO 2001-XII
Papon împotriva Franței (nr. 2), nr. 54210/00, 25 iulie 2002
Paraponiaris împotriva Greciei, nr. 42132/06, 25 septembrie 2008
Parlov-Tkalčić împotriva Croației, nr. 24810/06, 22 decembrie 2009*
Pedersen și Baadsgaard împotriva Danemarcei, nr. 49017/99, 19 iunie 2003*
Pélissier și Sassi împotriva Franței (MC), nr. 25444/94, 25 martie 1999, CEDO 1999-II
Pelladoah împotriva Țărilor de Jos, 22 septembrie 1994, seria A nr. 297-B
Pello împotriva Estoniei, nr. 11423/03, 12 aprilie 2007*
Penev împotriva Bulgariei, nr. 20494/04, 7 ianuarie 2010*
Peñaftel Salgado împotriva Spaniei (dec.), nr. 65964/01, 16 aprilie 2002
Perna împotriva Italiei (MC), nr. 48898/99, 6 mai 2003, CEDO 2003-V
Pescador Valero împotriva Spaniei, nr. 62435/00, CEDO 2003-VII
Petyo Petkov împotriva Bulgariei, nr. 32130/03, 7 ianuarie 2010
Pfeifer și Plankl împotriva Austriei, 25 februarie 1992, seria A nr. 227
Pham Hoang împotriva Franței, 25 septembrie 1992, seria A nr. 243
Phillips împotriva Regatului Unit, nr. 41087/98, 5 iulie 2001, CEDO 2001-VII

Pishchalnikov împotriva Rusiei, nr. 7025/04, 24 septembrie 2009*

Pierre-Bloch împotriva Franței, 21 octombrie 1997, *Culegere de hotărâri și decizii* 1997-VII

Piersack împotriva Belgiei, 1 octombrie 1982, seria A nr. 53

Planka împotriva Austriei, nr. 25852/94, decizia Comisiei din 15 mai 1996*

Poitrinol împotriva Franței, 23 noiembrie 1993, seria A nr. 277-A

Polyakov împotriva Rusiei, nr. 77018/01, 29 ianuarie 2009*

Poncelet împotriva Belgiei, nr. 44418/07, 30 martie 2010

Popov împotriva Rusiei, nr. 26853/04, 13 iulie 2006*

Popovici împotriva Moldovei, nr. 289/04 și 41194/04, 27 noiembrie 2007*

Poppe împotriva Țărilor de Jos, nr. 32271/04, 24 martie 2009*

Posokhov împotriva Rusiei, nr. 63486/00, 4 martie 2003, CEDO 2003-IV

Previti împotriva Italiei (dec.), nr. 45291/06, 8 decembrie 2009

Priebke împotriva Italiei (dec.), nr. 48799/99, 5 aprilie 2001

Pullar împotriva Regatului Unit, 10 iunie 1996, *Culegere de hotărâri și decizii* 1996-III

Protopapa împotriva Turciei, nr. 16084/90, 24 februarie 2009

Putz împotriva Austriei, 22 februarie 1996, *Culegere de hotărâri și decizii*, 1996-I

Quaranta împotriva Elveției, 24 mai 1991, seria A nr. 205

R. împotriva Belgiei, nr. 15957/90, Decizia Comisiei din 30 martie 1992, Decizii și rapoarte (DR) 72

R. împotriva Regatului Unit (dec.), nr. 33506/05 4 ianuarie 2007*

Radio France și alții împotriva Franței, nr. 53984/00, 30 martie 2004, CEDO 2004-II

Raimondo împotriva Italiei, 22 februarie 1994, seria A nr. 281-A

Ramanauskas împotriva Lituaniei (MC), nr. 74420/01, 5 februarie 2008, CEDO 2008

Rasmussen împotriva Poloniei, nr. 38886/05, 28 aprilie 2009*

Ravnsborg împotriva Suediei, 23 martie 1994, seria A nr. 283-B

Raza împotriva Bulgariei, nr. 31465/08, 11 februarie 2010*

Refah Partisi (Partidul Prosperității) și alții împotriva Turciei (dec.), nr. 41340/98, 41342-44/98, 3 octombrie 2000

Reinhardt și Slimane-Kaïd împotriva Franței, 31 martie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii*, 1998-II

Richert împotriva Poloniei, nr. 54809/07, 25 octombrie 2011*

Riepan împotriva Austriei, nr. 35115/97, 14 noiembrie 2000, CEDO 2000-XII

Ringelsen împotriva Austriei, nr. 2614/65, 16 iulie 1971, seria A nr. 13

Ringvold împotriva Norvegiei, nr. 34964/97, 11 februarie 2003, CEDO 2003-II

Rouille împotriva Franței, nr. 50268/99, 6 ianuarie 2004

Rowe și Davis împotriva Regatului Unit (MC), nr. 28901/95, CEDO 2000-II

Ruiz Torija împotriva Spaniei, 9 decembrie 1994, seria A nr. 303-A

Rupa împotriva României (nr. 1), nr. 58478/00, 16 decembrie 2008

Rushiti împotriva Austriei, nr. 28389/95, 21 martie 2000*

S. împotriva Elveției, 28 noiembrie 1991, seria A nr. 220

S.N. împotriva Suediei, nr. 34209/96, 2 iulie 2002, CEDO 2002-V

Saadi împotriva Italiei (MC), nr. 37201/06, CEDO 2008

Saccoccia împotriva Austriei (dec.), nr. 69917/01, 5 iulie 2007

Sadak și alții împotriva Turciei (nr. 1), nr. 29900/96, 29901/96, 29902/96 și 29903/96, 17 iulie 2001, CEDO 2001-VIII

Şahiner împotriva Turciei, nr. 29279/95, 25 septembrie 2001

Sainte-Marie împotriva Franței, 16 decembrie 1992, seria A nr. 253-A

Sakhnovski împotriva Rusiei (MC), nr. 21272/03, 2 noiembrie 2010

Salabiaku împotriva Franței, nr. 10519/83, 7 octombrie 1988, seria A nr. 141-A

Salduz împotriva Turciei (MC), nr. 36391/02, CEDO 2008

Șaman împotriva Turciei, nr. 35292/05, 5 aprilie 2011*

Săpunarescu împotriva Germaniei (dec.) nr. 22007/03, 11 septembrie 2006*

Saric împotriva Danemarcei (dec.), nr. 31913/96, 2 februarie 1999*

Saunders împotriva Regatului Unit, 17 decembrie 1996, pct. 17, *Culegere de hotărâri și decizii* 1996-VI.

Schenk împotriva Elveției, 12 iulie 1988, seria A nr. 140

Scheper împotriva Țărilor de Jos (dec.), nr. 39209/02, 5 aprilie 2005*

Schmautzer împotriva Austriei, 23 octombrie 1995, seria A nr. 328-A

Schneider împotriva Franței (dec.), nr. 49852/06, 30 iunie 2009

Schwarzenberger împotriva Germaniei, nr. 75737/01, 10 august 2006*

Sejdovic împotriva Italiei (MC), nr. 56581/00, 1 martie 2006, CEDO 2006-II

Sekanina împotriva Austriei, nr. 13126/87, 25 august 1993, seria A nr. 266-A

Seleznev împotriva Rusiei, nr. 15591/03, 26 iunie 2008*

Seliwiak împotriva Poloniei, nr. 3818/04, 21 iulie 2009*

Sequeira împotriva Portugaliei (dec.), nr. 73557/01, 6 mai 2003, CEDO 2003-VI

Shannon împotriva Regatului Unit (dec.), nr. 67537/01, 6 aprilie 2004, CEDO 2004-IV

Sibgatullin împotriva Rusiei, nr. 32165/02, 23 aprilie 2009*

Sidabras și Džiautas împotriva Lituaniei (dec.) nr. 55480/00 59330/00, 1 iulie 2003*

Silickienė împotriva Lituaniei, nr. 20496/02, 10 aprilie 2012*

Sipavičius împotriva Lituaniei, nr. 49093/99, 21 februarie 2002*

Soering împotriva Regatului Unit, 7 iulie 1989, seria A nr. 161

Solakov împotriva Fostei Republici Iugoslave a Macedonei, nr. 47023/99, 31 octombrie 2001, CEDO 2001 - X

Sofri și alții împotriva Italiei (dec.), nr. 37235/97, 4 martie 2003, CEDO 2003-VIII

Stanford împotriva Regatului Unit, nr. 16757/90, 23 februarie 1994, seria A nr. 282-A

Štitić împotriva Croației, nr. 29660/03, 8 noiembrie 2007*

Stoichkov împotriva Bulgariei, nr. 9808/02, 24 martie 2005*

Stojkovic împotriva Franței și Belgiei, nr. 25303/08, 27 octombrie 2011.

Stow și Gai împotriva Portugaliei (dec.), nr. 18306/04, 4 octombrie 2005

Suhadolc împotriva Sloveniei (dec.), nr. 57655/08, 17 mai 2011*

Suküt împotriva Turciei (dec.), nr. 59773/00, 11 septembrie 2007

Sutter împotriva Elveției, nr. 8209/78, 22 februarie 1984

Szabó împotriva Suediei (dec.), nr. 28578/03, 27 iunie 2006

Tabaï împotriva Franței (dec.), nr. 73805/01, 17 februarie 2004

Tarău împotriva României, nr. 3584/02, 24 februarie 2009

Taxquet împotriva Belgiei (MC), nr. 926/05, CEDO 2010

Teixeira de Castro împotriva Portugaliei, nr. 25829/94, 9 iunie 1998, CEDO 1998-IV

Telfner împotriva Austriei, nr. 33501/96, 20 martie 2001*

Thomann împotriva Elveției, 10 iunie 1996, *Culegere de hotărâri și decizii* 1996-III

Thomas împotriva Regatului Unit (dec.), nr. 19354/02, 10 mai 2005*

Tierce împotriva San Marino, nr. 24954/94, 24971/94 și 24972/94, 25 iulie 2000 CEDO 2000-IX

Tirado Ortiz și Lozano Martin împotriva Spaniei (dec.), nr. 43486/98, 15 iunie 1999, CEDO1999-V

Toeva împotriva Bulgariei (dec.), nr. 53329/99, 9 septembrie 2004*

Topić împotriva Croației, nr. 51355/10, 10 octombrie 2013*

Trepashkin împotriva Rusiei (nr. 2), nr. 14248/05, 16 decembrie 2010*

Trofimov împotriva Rusiei, nr. 1111/02, 4 decembrie 2008*

Twalib împotriva Greciei, 9 iunie 1998, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-IV

Ubach Mortes împotriva Andorrei (dec.), nr. 46253/99, 4 mai 2000, CEDO 2000-V

Ucak împotriva Regatului Unit (dec.), nr. 44234/98, 24 ianuarie 2002*

V. împotriva Finlandei, nr. 40412/98, 24 aprilie 2007*

V. împotriva Regatului Unit (MC), nr. 24888/94, CEDO 1999-IX

Vacher împotriva Franței, nr. 20368/92, 17 decembrie 1996, CEDO 1996-VI

Van de Hurk împotriva Țărilor de Jos, 19 aprilie 1994, seria A, nr. 288

Van Geyselghem împotriva Belgiei (MC), nr. 26103/95, CEDO 1999-I

Van Mechelen și alții împotriva Țărilor de Jos, 23 aprilie 1997, *Culegere de hotărâri și decizii* 1997-III

Vanyan împotriva Rusiei, nr. 53203/99, 15 decembrie 2005*

Vaudelle împotriva Franței, nr. 35683/97, 30 ianuarie 2001, CEDO 2001-I

Vayıç împotriva Turciei, nr. 18078/02, CEDO 2006-VIII (extrase)

Vera Fernández-Huidobro împotriva Spaniei, nr. 74181/01, 6 ianuarie 2010

Veselov și alții împotriva Rusiei, nr. 23200/10, 24009/07, 556/10, 11 septembrie 2012*

Vidal împotriva Belgiei, nr. 12351/86, 22 aprilie 1992, seria A nr. 235-B

Vidgen împotriva Țărilor de Jos, nr. 29353/06, 10 iulie 2012*

Viorel Burzo împotriva României, nr. 75109/01, 12639/02, 30 iunie 2009

Visser împotriva Țărilor de Jos, nr. 26668/95, 14 februarie 2002*

Vladimir Romanov împotriva Rusiei, nr. 41461/02, 24 iulie 2008*

Vronchenko împotriva Estoniei, nr. 59632/09, 18 iulie 2013*

W.S. împotriva Poloniei, nr. 21508/02, 19 iunie 2007*

Walchli împotriva Franței, nr. 35787/03, 26 iulie 2007

Welke și Bialek împotriva Poloniei, nr. 15924/05, 1 martie 2011*

Wemhoff împotriva Germaniei, 27 iunie 1968, seria A nr. 7

Wierzbicki împotriva Poloniei, nr. 24541/94, 18 iunie 2002*

Włoch împotriva Poloniei (dec.), nr. 27785/95, 30 martie 2000*

X. împotriva Austriei, nr. 6185/73, decizia Comisiei din 29 mai 1975, D.R. 2, p. 68 + 70

X. împotriva Belgiei, nr. 7628/73, decizia Comisiei din 9 mai 1977, D.R. 9, p. 169

Y. împotriva Norvegiei, nr. 56568/00, CEDO 2003-II (extrase)

Y.B. și alții împotriva Turciei, nr. 48173/99 și 48319/99, 28 octombrie 2004

Zagaria împotriva Italiei, nr. 58295/00, 27 noiembrie 2007

Zana împotriva Turciei, 25 noiembrie 1997, *Culegere de hotărâri și decizii* 1997-VII

Zarouali împotriva Belgiei, nr. 20664/92, Decizia Comisiei din 29 iunie 1994, DR 78

Zdravko Stanev împotriva Bulgariei, nr. 32238/04, 6 noiembrie 2012*

Zhuk împotriva Ucrainei, nr. 45783/05, 21 octombrie 2010*

Zhupnik împotriva Ucrainei, nr. 20792/05, 9 decembrie 2010*

Zollmann împotriva Regatului Unit (dec.), nr. 62902/00, 27 noiembrie 2003, CEDO 2003-XII

Zoon împotriva Țărilor de Jos, nr. 29202/95, 7 decembrie 2000, CEDO 2000-XII

*disponibile numai în limba engleză